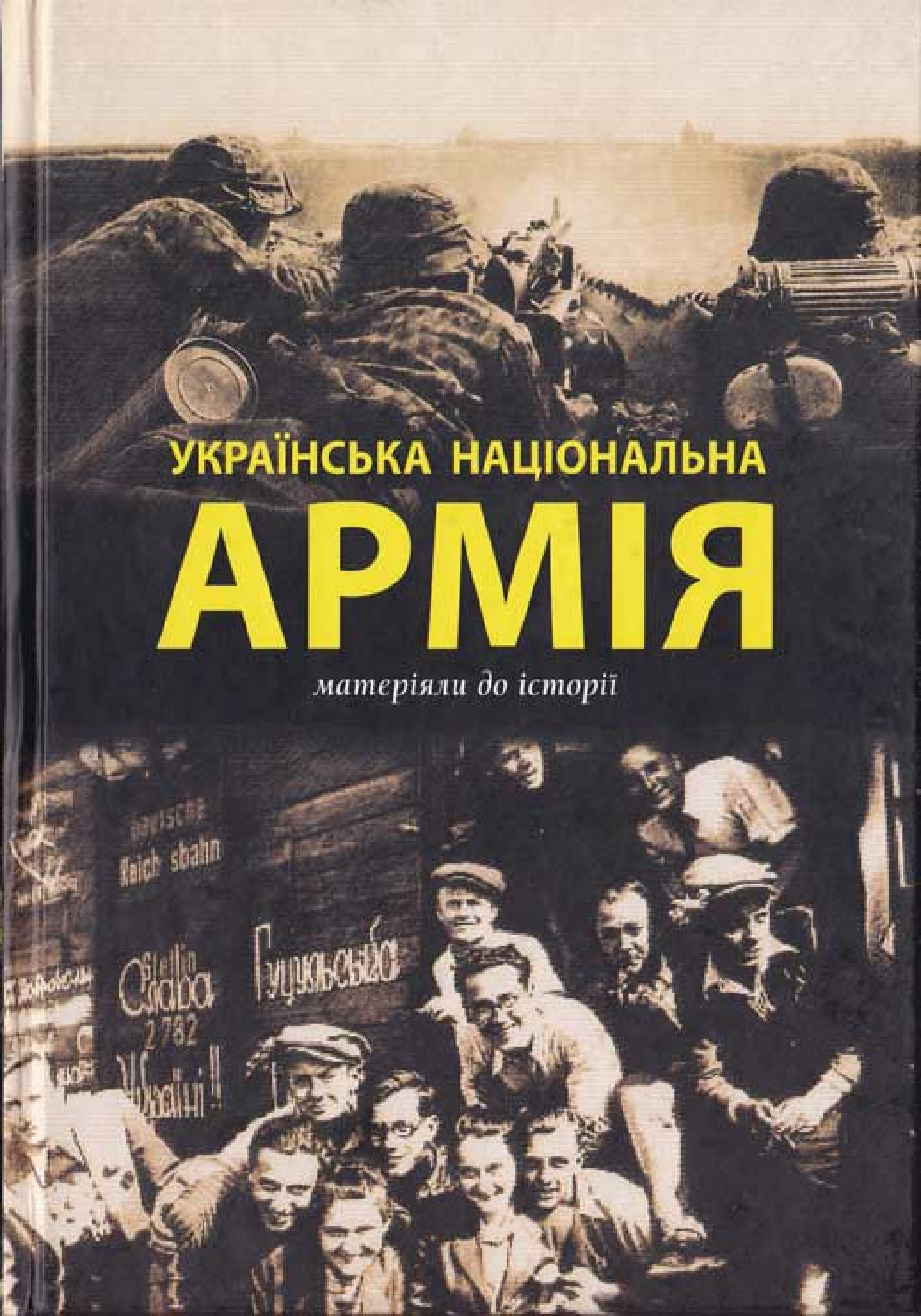

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АРМІЯ

матеріали до історії

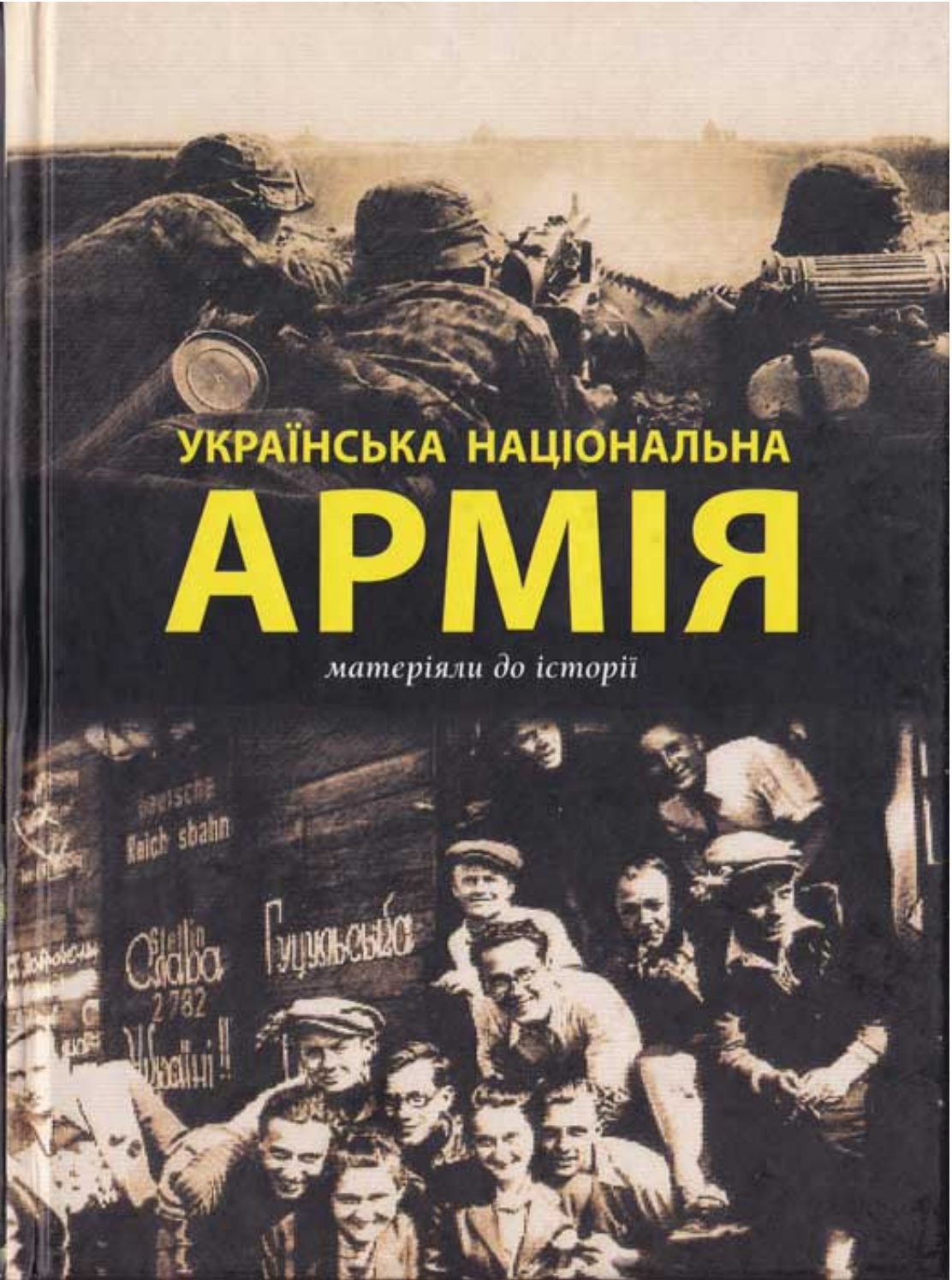
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АРМІЯ

матеріали до історії

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АРМІЯ

матеріали до історії

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА

АРМІЯ

матеріали до історії

**Українська
Національна
Армія**

**Матеріали
до історії**

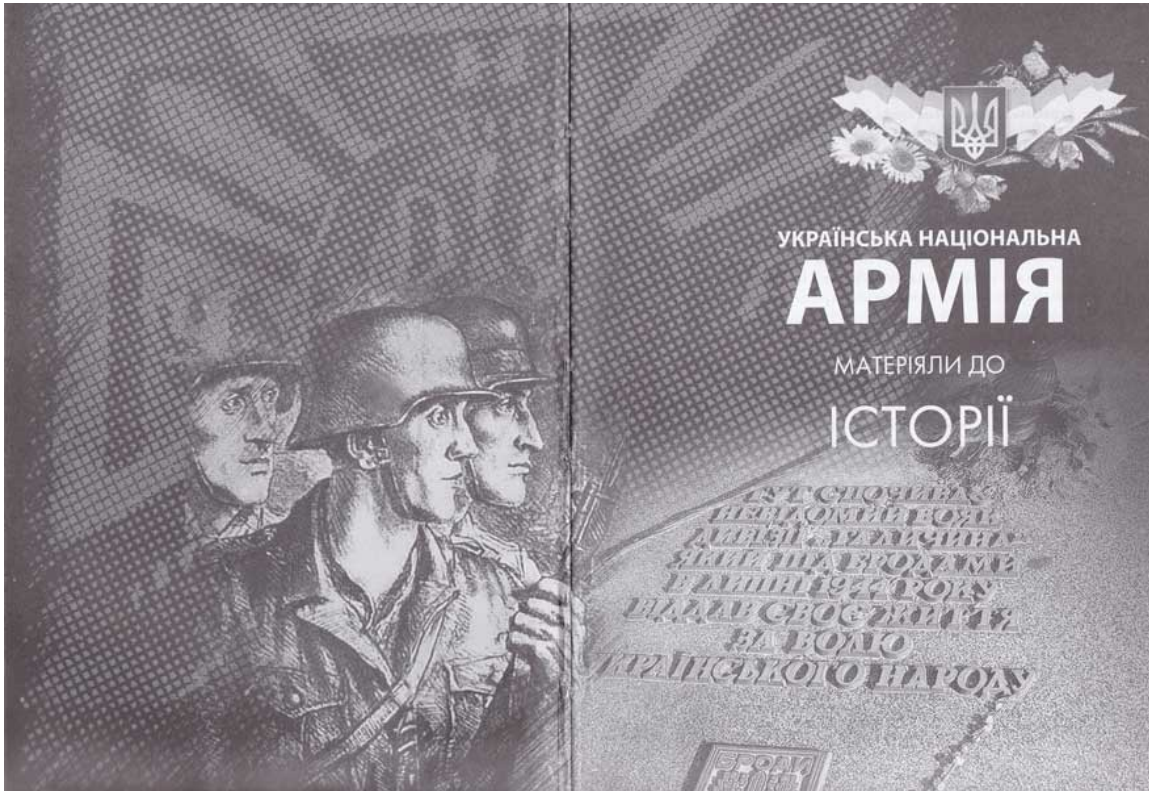

**Ярослав
ВИДАВНИЦТВО
БАА**

· Київ, 2013

Роман Колісник

Українська національна армія

Коли є проблеми з суспільною ОПТИКОЮ

Тема УНА в сучасному контексті

I

Історія — це не тільки те, що було, а й те, що ми думаємо про нього і як його розуміємо. Незрідка буває така ситуація, що виникає великий розрив між тим, що було, і тим, що ми про те думаємо і як розуміємо його.

Так вийшло в українців із усім тим, що було в Другій світовій війні. Тисячі томів фальсифікації та спекуляції поставлені на службу жорстокому спотворенню реальних подій та обставин, що мало створювати вигідне враження для комуно-імперської пропаганди, котра послідовно витворювала свої міфи.

Після розвалу СРСР майже в усіх колишніх його республіках розпочався інтенсивний процес деміфологізації. Особливо багато роботи історикам, оскільки саме історія в СРСР була тільки квазінаукою; це була обернена в минуле політика. Все звідти інтерпретувалося так, щоб переконати читача: все під цими небесами діялося саме так, як витлумачують запопадливі в служінні імперії писарі від історії. І діялося воно саме для того, щоб настала Жовтнева революція, а далі — соціалізм і, нарешті, комунізм.

Це справді ціле мистецтво — спекулятивна інтерпретація фактів. Радянські історики ним оволоділи просто віртуозно. Ось, наприклад, тема Другої світової війни. І по горизонталі, і по вертикалі відбувається процес зведення до «спільного знаменника» всіх подій увіходження у війну й самого ходу тієї глобальної війни. Віктор Суворов у далекій Британії, користуючись тільки відкритими радянськими джерелами, показує, як інтенсивно готувався до нападу на Німеччину Радянський Союз, яку стратегію вибудовував Сталін, приховуючи все те не дуже вигадливою демагогією про буцімто

наймиролюбнішу країну в світі, яка стоїть на сторожі всіх принципів історичної, соціальної та політичної справедливості. І — не більше, й не менше. Не випадково доктор Геббельс повчав: чим більша брехня, тим охочіше маси в неї повірять. І майже вірили. Принаймні те, як важко викорчовується ще й сьогодні зі свідомості населення України міф про «Велику» (!) «вітчизняну» (!), — промовисто те потверджує.

Але благодотворний процес очищення суспільної свідомості від ідеологічного чаду триває і дає свої позитивні наслідки. Якщо, скажімо, два з половиною десятиліття тому в Україні дев'ять десятих молодих перелякано сахалися від самої назви УПА, то сьогодні ці дев'ять десятих непогано обізнані з історією УПА і в усіх соціологічних опитуваннях відповідають, що не просто позитивно ставляться до неї, а вважають упівців національними героями. Ще в середині дев'яностих у деяких патріотичних виданнях лунали застережливі голоси на адресу Української дивізії «Галичина»: мовляв, це таки колаборація, а тому в нас не варто наполягати на реабілітації (!?) Дивізії.

«Перейшли» ми й це. Навіть, здається, засвоїли чи завершуємо засвоєння важливої засадничої речі: факти треба сприймати без ідеологічних окулярів і в широкому історико-політичному контексті. Безтенденційно викладена й прокоментована з погляду тверезого глузду інформація робить своє — суспільна свідомість деміфологізується.

За останні два десятиліття в Україні з'явилося чимало публікацій, у яких докладно висвітлено історію створення дивізії «Галичина» і фактографію пов'язаних з нею подій, а також студії короткої біографії УНА та спогадів тих, кому довелося бути приналежним до дивізії та УНА. Усе це було приватною ініціативою авторів. Наскільки мені відомо, в жодному державному науковому закладі (на взір Інституту історії Академії наук України) не було прецеденту державного замовлення досліджень (це називається плановими роботами) на ці теми. Це Українська держава не фінансує, бо ті теми, як бачимо, її зовсім не цікавлять. Отож коментарі про її ставлення до цього напрошуються самі собою. Все, що тут зроблено, — зроблено патріотичною громадськістю. І — тільки нею. У різних містах України вийшли книжки спогадів «дивізійників», збірки наукових розвідок та публіцистики про дивізію «Галичина» та УНА. Ми недооцінюємо того,

що можуть зробити на громадському полі активна людська одиниця, а також книжка, якщо вона справді піде в маси.

Нинішнє видання — логічне продовження тої довгої низки різножанрового характеру книжок, що з'явилися в Україні впродовж останнього часу. Здається, тільки комуністи зі своїми сателітами-соціалістами (ая Олександр Мороз та Наталія Вітренко) та ще одна яскраво виражена антиукраїнська сила — Партія регіонів — звинувачують Українську дивізію «Галичина» в неймовірно яких гріхах проти всього людства й навіть проти України зокрема. Так і хочеться запитати їх у відповідь на це демагогічне словолитство: «А судді — хто?!». Ті, хто з усіх сил намагаються сьогодні реставрувати червонопрапорне минуле з усіма його комуністичними атрибутами.

Саме вони розв'язали політичну війну в Україні, і не помітно перспектив на її закінчення. В Україні Україна має бути присутня суто символічно — це їхня мета. Як колись штатні компартійні агітатори закликали будувати комунізм, так тепер дедалі голосніше звучать заклики будувати «Русській мір»; а в ньому, ясна річ, не буде місця для української історії. Там передбачається парадоксальне явище: українська історія — в антиукраїнській інтерпретації.

Такі епізоди історії Другої світової війни, як 14-а гренадирська дивізія «Галичина», а також Українська Національна Армія, що її основою стала найперш Дивізія, вимагають неупередженого їх осмислення в загальносвітовому політичному контексті сорокових років ХХ століття. І таке — доволі інтенсивне — осмислення відбувається. І що важливо — до українських авторів долучаються й іноземні. Ось, наприклад, вийшла в українському перекладі книжка «Українська дивізія „Галичина“» (Історія формування і бойових дій у 1943-1945 роках) Вольфа-Дітріха Гайке, який сам був у складі цієї військової одиниці й пройшов із нею аж до кінця війни. Важко запідозрити Гайке в намаганні бути адвокатом тих, кого намагаються звинуватити в колаборації з німецьким фашизмом. Як компетентна в історії людина, він з німецькою педантичністю з'ясовує мотиви й подробиці творення дивізії «Галичина», особливості її структури та її бойовий шлях.

Важливо, що, за словами самого Гайке, в його праці «читаєч не знайде жодних політичних поглядів чи полемічних думок автора». І далі з автокоментаря Гайке: «Тут узято до уваги лише оперативні й

тактичні спостереження, що також були історичними фактами про бойові дії цього військового з'єднання».

Понад сорок років тому Гайке наголошував: «Одне треба ствердити для теперішніх і для майбутніх поколінь: у Другій світовій війні від 1943 до 1945 року Українська Дивізія, через яку пройшло близько 32 000 вояків на німецькому боці, у добрій вірі та за справедливу справу боролася, страждала, перемагала і була переможена. Це не була її провина. Вояки Дивізії, так само як і ті на боці противника, лише виконували свій обов'язок...» — це сказано мовби саме для тих політиків, які спекулюватимуть іменем Дивізії, демонізуючи дивізійників і виставляючи їх мало не уособленням всесвітнього зла.

У країнах Балтії вже давно все з'ясовано й вичерпно пояснено загальною мотивацію творення національних військових формувань у системі німецьких збройних сил, участь їх у боротьбі з Радянською армією, яка несла на своїх багнетах нову серію радянської окупації. І в самій Росії — за всього політичного психозу в суспільстві і всієї прокомуністично-реставраційної політики путінського режиму — загалом спокійно говориться про Російську визвольну армію під орудою генерала Власова, яка воювала на німецькому боці. В Росії регулярно перевидається роман колишнього дисидента Георгія Владімова «Генерал і його армія», в якому автор спокійно аналізує мотивацію поведінки Власова. І в Росії є чимало прибічників героя Владімова передовсім з-поміж переконаних антикомуністів. Навіть сьогодні, в час інтенсивної реставрації совдепії, в час пароксизмів ностальгії за комуністичною імперією, росіяни значно бережливіші до своєї історії, ніж ми. Неприємно це визнавати, але це так. У нас усе ускладнюється тим, що ми дедалі більше повертаємося в «совок», тобто в неорадянську Україну. Колись історики назвуть цей час періодом реставрації, особливо інтенсивної в час «донецької окупації». Ми й раніше — під час президентства Леоніда Кучми — не надто активно поверталися до справді українських цінностей і за інерцією все дивилися на світ і на національну історію крізь старі ідеологічні окуляри виробництва ще далеких червонопрапорних літ. Свідчення тому — й усі ці «Дні перемоги» з їхніми бравурно-мілітарними оркестраціями, і пам'ятники Ленінові в містах і селах не тільки Півдня й Сходу України, а й на Наддніпрянщині, Сіверщині й Слобожанщині, й так званий День захисника Вітчизни, в якому, хоч як ти його не

маскуй, виразно прозирає День Радянської армії, й перейнятий, як дорогоцінна естафета есесерівської ери, День 8-го березня, освячений одіозними іменами а ля Роза Люксембург і Клара Цеткін...

Усі ці совдепівські релікти можна перелічувати й перелічувати, бо це — окрема тема, яка заслуговує дуже докладної розмови, заслуговує чесного й відвертого зізнання про те, що ми живемо в епоху, що її можна означити синьо-жовтим серпом і молотом. І ніби вже не старе, але ще й не нове. Одне слово, переходова доба, яка розтяглася неймовірно довго. Понад двадцять років незалежності, а ще додати трохи менше за двадцять — і вийде ціле сорокаріччя, що дорівнюватиме тому періоду, впродовж якого Мойсей водив євреїв по пустелі. Отак і ми бредемо по посткомуністичній пустелі. І схоже, що наше безцільне бродіння, в якому нашим незмінним супутником є тільки соціальна депресія, може бути ще довшим, аніж у євреїв із Мойсеєм на чолі. Це цілком реальна загроза в тому разі, якщо «донецька окупація» України, яка почалася три роки тому, триватиме довго.

«Донецькі» принесли з собою постсовдепівську субкультуру, взорування на всі радянські цінності й мавпування політичних та естетичних мод Росії, культивованих режимом Путіна. «Донецькі» призупинили не тільки процес українізації, яка хоч і заповільно, та все ж помітно відбувалася в Україні, вони розгорнули відверту деукраїнізацію, найвиразніше виявлену в освіті й культурі. Якщо в громадському житті все одно утриваються україноцентричні настрої, поширюється розуміння саме українських цінностей, то наш офіціоз (президент, кабінет міністрів, парламент, за винятком частини опозиції, органи влади обласних і районних масштабів) культивує ціннісні орієнтири УРСР.

Тому нині на кожному кроці нас переслідує відчуття дежавю: це ми вже неоднораз бачили, це ми «проходили», все це довкола нас уже було. Ми не рухаємося вперед, а занурюємося в минуле, від якого так відчайдушно втікали, виривавшись з Радянського Союзу. А особливо різко радянізація всіх сфер нашого життя (а попереду тут іде, звичайно ж, віддана на відкуп Табачнику освіта) розгорнулася саме з появою на владному олімпі «команди» Віктора Януковича.

Тому важко навіть уявити, що офіційна українська історична наука спокійно й неупереджено витрактовуватиме такий матеріал, як,

скажімо, історія Української дивізії «Галичина» чи Української Національної Армії. Вже здобуває нею в цих темах сьогодні замовчується або й ревізується під кутом радянської історіографії. Наші історики похливно озираються на владу, добре знаючи, що їй точно не сподобається саме україноцентричний підхід в оцінці тих сюжетів Другої світової війни. А влада, своєю чергою, догідницьки ловить погляди Кремля, запобігливо потоптуючи все, що може прогнівити кремлівських верховод.

Якщо ще на УПА з немилосердним скрипом наші офіційні, годовані державою, історики сяк-так погодилися (щоправда, сьогодні УПА вже або вимарують зі шкільних підручників, або ж знову перефарбовують у зловісні тони), то саме дивізія «Галичина» й УНА так і лишилися темою небажаною, або ж тією, де дефініції (в ледь-ледь пом'якшеному варіанті) виходять з арсеналу української радянської історіографії. Але кожен не зашорений погляд на всі ці події відразу ж виявляє, що, по-перше, нічого аж такого архіскладного для зрозуміння там немає. Українці, як і кожен поневолений народ, шукали варіантів для національного визволення. Історія давала шанс у Другій світовій війні, коли вони виступлять на боці ворога СРСР.

Це — непреложна істина: уярмлений народ має всі права на всі форми боротьби за своє національне визволення. Ось із цього треба виходити, оцінюючи не тільки історію дивізії «Галичина» чи УНА, а й усі діяння та зусилля українських людей у їхніх намірах завалити комуністичну імперію, використовуючи для цього удар двох зловорожих сил. І про це вже не раз було мовлено в Україні і з високих трибун, і зі сторінок патріотичних часописів.

По-друге, якщо дивитися на світ справді українськими очима, то жодної контрверзи в цих сюжетах не спостережеш. Інша річ, якщо ти віруєш у «Велику вітчизняну», а з цим і в ієрархію нав'язаних комуністичним режимом цінностей. Густав Флобер сказав: «Давньоримську історію треба переписувати через кожні десять років». Ясна річ, там, у минулому, нічого не змінюється. Перемоги не стають поразками, а поразки — перемогами. Могили загиблих лишаються на своїх місцях, і мертві не стануть живими.

Але в динамічному житті суспільства, буває, змінюється ієрархія цінностей, з'являються нові запитання до минулого. Воно починає бачитися в нових дискурсах. Раптом у ньому відкривається той зміст,

котрий не добачався раніше. Отже, знову й знову допевнюєшся: багато що залежить передовсім від оптики. Як відомо, вона є індивідуальна і є суспільна. От саме з суспільною на нинішньому етапі нашої історії і маємо проблеми.

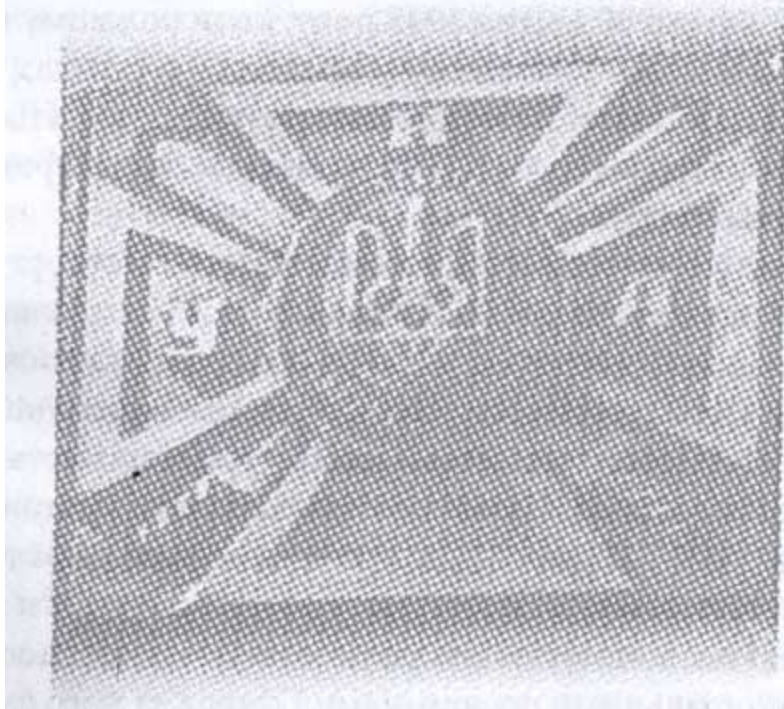
Ця книжка, незважаючи на всю її жанрову розмаїтість, несе читачеві вичерпний компендіум інформації про Українську Національну Армію.

Вона цінна для істориків, оскільки містить у собі конкретні подробиці, вельми важливі для формування наукових узагальнень. Беззаперечно, що вона буде корисною і для звичайного читача, не надто обізнаного, як мовиться, з історією питання — з уміщених тут матеріалів читач сформує враження про те, звідки взялася УНА і навіщо вона була. І, можливо, саме це змусить читача під новим кутом зору глянути на історію Другої світової війни і водночас на роль і місце в ній українців.

Михайло Слабошпицький

За УКРАЇНУ,
її ВОЛЮ,
за її СЛАВУ,
за НАРОД!

Павло Шандрук

1-ША УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ І УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АРМІЯ

Павло Шандрук

П

очну від справ постання та існування дивізії «Галичина».

Організацію дивізії в окупованій німцями частині Галичини проголошено 30 квітня 1943 року, коли кожному не лише воякові, а й мало обізаному у військових справах цивільному громадянину було цілком зрозуміло, що Німеччина війну програла, оскільки німецькі війська безперервно і безнадійно відступали.

Громадсько-політичну відповідальність за створення дивізії нормально взяв на себе Український Центральний Комітет, складений з відомих українських діячів та досвідчених ветеранів Першої світової війни. Частина з них увійшла до Військової Управи, що стала

адміністративно-організаційним органом дивізії. Чи може будь-хто мати сумніви у тім, чи члени УЦК і ВУ не знали про плани німецької верхівки щодо майбутнього України на випадок перемоги німців? Певно, що всі вони були докладно ознайомлені з політичними і територіальними посяганнями Гітлера та його ближчого оточення, які він так виразно, без найменшого приховування імперіалістичних тенденцій, проголосив у «Майн Кампф». Але не тільки вважали за доцільну вимушену обставинами свою співпрацю з німцями для формування дивізії, а й, уже в критичнім часі гітлерівського панування в Україні, дали для тої співпраці свій громадський авторитет і своє ім'я.

Немає необхідності довше і ширше пояснювати причини таких дій — ті українські патріоти бачили й навіть на собі відчули майже дворічне панування червоної Москви під час першої окупації москалями в 1939-1941 рр. Реакція з боку населення Галичини на відозви про вступ до дивізії перевищила найоптимістичніші сподівання — замість передбаченого контингенту близько 20.000 зголосилося 80.000 добровольців. Бо ж населення Галичини, якому теж добре дався взнаки німецький окупаційний режим, мало нагоду порівняти його з московським окупаційним режимом і з двох лих вибрало менше — в довірі до свого громадського проводу пішло з одним ворогом проти другого, жахливішого в своїй нелюдській поведінці. Пішло проти москалів навіть, як бачимо з наведених цифр, з ентузіазмом — психологічно зрозуміла реакція реваншу за духовні, матеріальні, фізичні і політичні кривди.

Мені не відомо, чи Військова Управа виражала думку знаних їй вищих українських старшин про доцільність формування в тім часі дивізії, але з її політичних постулатів, поставлених німецькій адміністрації і німецькому командуванню, та з її широко розповсюджених звернень до українського громадянства виразно видно, що ВУ мала на увазі організацією дивізії започаткувати творення української збройної сили для боротьби за українську державність — в перспективі й проти обох окупантів. Слід підкреслити, що з огляду на тодішнє мілітарне становище час для такої акції був цілком виправданий. Хоч Німеччина була побита, але в'язала московські сили, а Москва, ворог України номер один, була знесилена і могла продовжувати війну лише при надзвичайно активній допомозі

альянтів. Крім того, вирішальні в тій справі представницькі кола українського громадянства могли сподіватись на те, що альянти, уже принаймні на прикладі з Польщею, належно зорієнтовані в імперіалістичних зазіханнях Москви і приймуть з належною оцінкою зусилля українців. Ішлося не лише про українців, бо позбутися московської тиранії прагнули також інші гноблені народи — поляки, білоруси, прибалти, козаки, кавказці, туркестанці, татари...

Отже, можна погодитися з тим, що час для можливої спільної з іншими народами боротьби за визволення з-під Москви був відповідний. А чи були інші можливості боротьби, як не поруч з німцями? Але, мабуть, оцінка положення не все була всебічною — бо не взято до уваги, що німці, за прикладом свого недавнього союзника москалів, не дотримують своїх зобов'язань і обіцянок. А саме про те, що дивізія буде формацією національного характеру і командування її має бути українським. Німці на той час уже не мали достатньої кількості технічного і матеріального обладду. Крім того, вони не вірили в лояльність чужинецьких легіонів і всього населення взагалі з уваги на партизанський рух проти них (УПА), який вже розпочався. Але чи не були то наслідки їхньої політики в окупованих країнах?

Належить згадати, що в складі німецького війська зброї СС були вже національні формації інших народів, як латвійська і дві естонські дивізії, козацький кінний корпус генерала фон Панвіца, менші туркестанські, кавказькі, татарські відділи, а в 1944 році мусіла співпрацювати з німцями польська Свентокшиська бригада; була також в складі німецького війська і російська бригада Камінського. Врешті, з кінцем 1944 року почалися заходи для створення двох російських дивізій зброї СС під командуванням генерала А. Власова. Чому українська дивізія спочатку одержала назву «Галичина»? Очевидно, тому, що її сформовано на терені Галичини і основний контингент складала галичани. Але вже незабаром її названо 14 гренадирська дивізія зброї СС (гал. ч. 1), у листопаді 1944 року назву «(гал. ч. 1)» змінено «(укр. ч. 1)». Причини цього, мабуть, треба шукати в тому, що всі чужинецькі легіони приділено до «зброї СС». Тут слід звернути увагу на те, що ті легіони не були просто дивізіями, чи бригадами СС, але «зброї СС». Щодо дивізії «Галичина», то хоч майже на всі постулати ВУ і взагалі українського представництва німці не

реагували, але все ж мусіли піти на деякі концесії в організаційних домаганнях, а саме:

1. Дивізія мала греко-католицьких священників, яких, як відомо, в німецьких дивізіях бути не могло.

2. Дивізія мала свого представника Військової Управи в особі сот. Д. Палієва, а по його смерті сот. д-ра В. Макарушки.

3. Дивізія мала на лівім рукаві відзнаку «Галицького Лева».

4. Дивізійники-українці в службі і поза нею вживали свою рідну мову, лише командною була німецька.

5. Наставлення вояцтва дивізії було цілком виразне, що видно було з тих написів-слоганів українською мовою на вагонах потягів, якими транспортовано дивізію до місця концентрації для вишколення, або коли її було транспортовано до битви під Бродами — «Слава Україні», «За Україну» і т. д.

6. Дивізія не мала права носити на комірці відзнак «СС», які могли носити лише вояки СС-дивізій.

Щоб скінчити зі справою національно-політичних підстав до сформування дивізії, подаємо тут витяг з польської газети пера відомого польського діяча і міністра Ігната Матушевського — «Нови Свят» (США, 1944 р.), потім в брошурі під заголовком «Ганьба або слава», виданої в Тель-Авіві 1944 року (стор. 9 і 10):

«Ось аргументи, якими оправдували українці конечність військової співпраці з німцями: „...Ми не маємо іншого вибору. Нас чекає смерть зарізуваних баранів. Воліємо боронитися. Вигляди того, що чекає українців в Галичині, дає поступування москалів на Радянській Україні. Винищено там уже перед війною цілу інтелігенцію, а всіх, що бажали хоч би культурної автономії, заслано щонайменше на Воркуту. Сьогодні поведінка Советів виглядає так, якби ходило про винищення самого українського племені. Ми змушені до позірної співпраці з німцями. Перш за все тому, що, як виявляється, й ви, поляки, мимо союзу з Англією і Америкою, не маєте можливости, щоб Совети на польських землях не поводитися як найгірші варвари.»

Отже, не думайте, що співпрацюємо з німцями для перемоги Німеччини. Просто не хочемо, щоб перемога Англії

*і Америки та Польщі над Гітлером застала нас в гробах.
Тому будемо боронитись...“»*

Це тим до відома польським патріотам і тим полякам з-під «нашого знаку». Напевно п. І. Матушевського не можна підозрювати в якихось симпатіях до українців.

Тут треба повернутися до кінця 1944 року. Перед відповідальними провідними особами різних національностей постала проблема декларативного в'яснення свого становища, в'яснення, чим була продиктована необхідність іти поруч з німцями в боротьбі проти російського імперіалізму та чи є перспективи здобути розуміння, а можливо, й підтримку з боку переможних альянтів для досягнення своїх національно-політичних цілей. Безпосереднє завдання полягало в тому, щоб поінформувати альянтське командування про мету існування в складі німецьких збройних сил національних формацій та забезпечити членам тих формацій відповідне позитивне трактування.

Мабуть, з боку певних антигітлерівських німецьких кіл теж вийшла ініціатива якщо не перекреслення, то бодай політичної нейтралізації попередніх німецьких імперіалістичних тенденцій щодо Сходу Європи. У зовнішній формі інтенції збіглися — мало б прийти до створення на терені Німеччини національних комітетів. Це був кінець 1944-го і початок 1945 рр.

Треба зазначити, що створення національних комітетів натрапляло, перш за все, на, так би мовити, внутрішні труднощі. Хто хотів би піднятися політично неясної та впрост небезпечної ролі очолення таких комітетів, коли не існувала необхідність співпраці з німцями в такій чи іншій формі? Для українців справа представлялася, з одного боку, найбільш небезпечно, але з другого — стояла в проблемі політичної консолідації та спільної відповідальності. Бо представництва майже всіх інших народів — білорусів, козаків, грузинів, горців Кавказу, татарів, туркестанців тощо — проголосили готовність створити свої національні комітети в залежності від того, коли і як постане Український Національний Комітет. В історичній правді перебіг домовленості спочатку Уряду УНР з націоналістичними угрупованнями, а пізніше, коли одна з тих партій відсепарувалася від

тої акції, домовленість визначних представників українського громадянства про визначення кандидата на голову УНК довело до того, що Комітет було остаточно складено під час наради у Ваймарі 12-14 березня 1945 р. в складі: голова — генерал Павло Шандрук (стара еміграція), перший заступник голови — професор В. Кубійович (Галичина), другий заступник голови — адвокат доктор О. Семененко (нова еміграція) і секретар — інженер П. Терещенко.

Вже 12 березня 1945 р. німецький уряд визнав УНК і видав таке листовне свідчення (подаємо в перекладі):

*«Райхсміністр Альфред Розенберг
Берлін, 12 березня 1945*

*До Пана Генерала Павла Шандрука
Берлін-Шарлотенбург, Кант-Готель*

Щоб у вирішальній фазі війни проти большевизму і для справжнього народного впорядкування Європи всі антибольшевицькі національні сили могли стати до чину, визнаю в імені Німецького Уряду покликаний Вами до життя діючий орган українського національного представництва під назвою Український Національний Комітет.

Стверджую:

1. Що Український Національний Комітет, як єдиний представник українського народу, є визнаний Німецьким Державним Урядом.

2. Національний Комітет має право своє наставленям до майбутнього України заступати та у відозвах і маніфестах проголошувати.

Я заступатиму справу після остаточного в'яснення, щоб всіх українців, які перебувають у складі німецьких збройних сил, зібрати разом для створення української армії визволення.

підписав Розенберг»

Майже одночасно визнано національні комітети інших, вже згадуваних, народів, з якими УНК обмінювався зв'язковими представниками.

Роботи було дуже багато, алеїї можливості і наслідки залежали від того, яку дійсність для неї створять німці. В цілій справі нашого й усіх інших національних комітетів з німецького боку відіграли: професор д-р Ф. Арльт, професор Г. фон Менде, генерал О. Вехтер, які за силою ще існуючих в Німеччині «гітлерівських» обставин мусіли були шукати опертя на цілому ряді вищих протигітлерівських німецьких кіл. Їм вдалося втягнути в ту акцію: генерала Е. фон Кестрінга (командуючий всіх ненімецьких формацій), державного секретаря барона фон Штеенграхта (заступник Рібентропа), професора В. Маркерта, полковника Г. Шпармана, полковника Герварта (після війни — перший амбасадор Німеччини у Великобританії). Крім того, їхню акцію протегували міністр А. Розенберг і генерал Г. Бергер (шеф військ СС і начальник Головного управління СС) — з ними я мав можливість відбутися конференції. Від представників інших національних комітетів я мав, передовсім у своїх домаганнях до представників німецької влади, повну, беззастережну підтримку, зокрема від грузинів — д-ра М. О. Кедії, д-ра С. Кордзаї, князя Магалова, д-ра М. Алчибаї, генерала О. Захаріадзе (з яким знався ще з Польщі); від козаків — генерала В. Глазкова, генерала О. Краснова мол.; від білорусів — президента Р. Астровського; від горців Кавказу — князя Кабарди Тамби, інж. Б. Бачатті; від вірмен — д-ра А. Авсгіяна і т. д.

Передусім треба було довести до відома широких мас українського громадянства і вояцтва факт існування УНК, з'ясувати, яку політичну роль він має і може відіграти, які ставить собі завдання. З усіх закутків ще зайнятих німцями територій надходили сотні телеграм і телефонів про повне підпорядкування. Бо декларацію УНК і відозви до громадянства та вояцтва швидко надано по радіо. Тут все ж здається доцільним навести витяги з деяких документів, проголошених УНК.

ДЕКЛАРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО КОМІТЕТУ

Український Національний Комітет постав з волі Українського Громадянства, що перебуває в Німеччині і союзних з нею країнах.

Створення Українського Національного Комітету є новою сторінкою в житті українського громадянства, що

глибоко просякнуте любов'ю до Рідного Краю і хоче бачити його вільним від окупантів.

Тому УНК приступає до створення Української Національної Армії, що має відновити боротьбу за українську державність.

УНА, в українській уніформі під українським національним прапором, освяченим попередньою боротьбою, під українським командуванням перебуватиме під ідеологічним і політичним проводом УНК. УНА буде складена передовсім з тих українців, що є в складі німецької збройної сили та в інших військових та поліційних формаціях.

Довгі роки життя в чужих кордонах, що ділили Край, витворили різницю в ідеї і чині. Це мусить зникнути в нашій спільній марші до спільної мети. УНК хоче прискіпити процес об'єднання українських душ.

В своїй діяльності УНК буде співпрацювати з Національними Комітетами інших народів, поневолених більшовиками, що теж борються за свою свободу і незалежність так, як ми.

УНК зобов'язується виконувати свої обов'язки на користь українського громадянства якнайкраще.

Це напевно буде досягнуто, якщо кожен українець віддасть всі свої сили для спільної боротьби за спільну перемогу.

Постій, 17 березня 1945

*Підписали: Павло Шандрук, Генер. Штабу Генерал-Пор.;
проф. д-р В. Кубійович; д-р Олександр Семененко;
інж. Петро Терещенко*

Вважаємо за доцільне підкреслити, що в декларації жодним словом не було згадано про відношення УНК до німців. Але, укладаючи цю декларацію, я мав на увазі лише і виключно українські інтереси на найближчу та історичну перспективу.

Щодо взаємин з Російським Національним Комітетом, очолюваним ген. А. Власовим, то цю справу я докладно висвітлив у своїх спогадах «Arms of Valor» («Arms of Valor» by Pavlo Shandruk, New York, 1959,

translated by Roman Olesnicki. Robart Speller & Son Publishers, Inc.) і в ряді статей, зокрема, в «Розбудові Держави» (ч.3/14,1954).

З боку німців був виразний тиск, щоб порозумітися з ген. Власовим. Теж і інші партійні кола при виготовленні проектів меморіалу про УНК для німців уважали за можливе в тих своїх проектах — які я зберіг — стверджувати необхідність «співпраці з ген. Власовим». Я такі постулати цілком зігнував і в остаточній редакції меморіалу навіть не згадав про К(омітет) О(свободження) Н(ародов) Р(оссії), ані про ген. Власова, спроваджуючи проблему «Російського Національного Комітету», з яким «можемо співпрацювати як рівний з рівним».

НАКАЗ ВІЙСЬКУ І ФЛЬОТІ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕСПУБЛІКИ

ч. 8

15 БЕРЕЗНЯ 1945

§1

ПО ГЕНЕРАЛЬНОМУ ШТАБУ

Генерального Штабу Генерал-Поручника Павла Шандрука призначається Командуючим Українською Національною Армією з днем 15 березня 1945 р.

Підписали: Андрій Лівіцький, Головний Отаман;

М. Садовський, за Міністра Військових Справ;

А. Посаченко, Підполковник

ПОСТАНОВА ч. 2 ПРЕЗИДІЇ УНК

Президія УНК у повному складі рішенням з дня 17 березня 1945 р. призначила Генерального Штабу Генерал-Поручника Павла Шандрука Командуючим Українською Національною Армією.

Постій, дня 18 березня 1945

За Президію УНК: Професор д-р В. Кубійович;

д-р О. Семененко; інж. П. Терещенко.

8 квітня 1945 р. в органі УНК «Голос — Українські Вісті»
ч. 20/226 видрукувано Відозву УНК до Українського

Громадянства та Відозву Командуючого Українською Національною Армією до Українських Вояків. Зміст відозв подаємо у витягах:

ВІДОЗВА УНК ДО УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА

На протязі тисячолітнього політично-державного існування Український Народ виявляв завжди непереможну волю і самопосяту до оборони своєї Батьківщини-України, до утворення своєї державної незалежності. Одночасно творчий геній Українського Народу потрапив піднести українську державу до найвищого ступеня міжнародної вартости політичної, культурної та суспільно-громадської і зробити її не раз зразком для інших народів. Так було за часів княжих, так рівно ж було за часів славних наших гетьманів Богдана, Дорошенка, Мазепи.

В новітніх часах Український Народ знову твердо і непохитно заявив про свою волю відновити своє політично-державне життя... Протягом чотирьох літ батьки і брати наші боролися за свою і нашу волю. Перемогла нас підступна обіцянка ворога створити новий національний та соціальний лад на своїх і наших землях. Цьому повірила змучена війною та визвольною боротьбою частина Українського Народу. До тої перемоги ворога спричинився також брак необхідних для провадження війни технічних і матеріальних засобів... Жорстоко хазяйнував ворог на нашій землі. Але кращі сини України, кращі сини Українського Народу на Рідній Землі незабаром переконалися, що приніс ворог Україні. Він приніс колгоспне кріпацтво для селянина, неволю для робітника, льохи чрезвичайки, Соловки і Сибір для українського інтелігента. Коли тепер почалася нова світова війна, большевики в перших рядах послали на смерть за себе українців, щоб знищити їх, щоб позбутися тих, хто не хоче підпорядкуватися їхній неволі... Всі ті мільйони українців повинні пам'ятати, що поворот на Рідну Землю є можливий тільки зі зброєю в руках, що добровільно ворог з нашої землі не уступить... В нашій спільній боротьбі ми з подякою

приймаємо допомогу Німеччини на умовах, що впливають із засади взаємного пошанування національної гідності та признання суверенної незалежності Української Держави... Основним завданням своїм, якому повинні бути підпорядковані всі інтереси громадянства в цілому і особисті, УНК вважає творення Української Національної Армії та спів-дію її зі всіма національно-політичними силами, які вже провадять боротьбу проти червоних...

Здійснення важливого в своїй актуальності завдання в обставинах сучасного напруження воєнних подій може створити підстави для праці законного Уряду України над розрішенням проблем по:

забезпеченню державного ладу і організації державного та суспільного впорядкування всіх умовин життя,

приверненню всім верствам Народу приналежних їм прав на власність,

всебічному розвитку національної культури,

забезпеченню цілковитої рівноправності, забезпеченню утримання на старість, забезпеченню свободи релігії, слова, друку, зборів тощо, знесенню раз на завжди штучного поділу України поміж сусідами,

усталенню добросусідських взаємин зо всіма народами, які пошанують нашу державну незалежність.

УНК є свідомий своєї великої відповідальності свідомий великих труднощів, він бачить, що можливості розгорнення його праці є дуже обмежені. У ваших руках спочиває можливість визброєння УНА.

Українські Вояки! До вас звертається з окремою відозвою ваш командуючий Генерал Павло Шандрук. Його наказ для вас — то є наказ УНК.

Нехай живе Українська Самостійна Національна Соборна Держава!

Підписали:

*Павло Шандрук, Генер. Штабу Генерал-Поручник;
професор д-р В. Кубійович;
д-р Олександр Семененко;*

інженер Петро Терещенко.

ВІДОЗВА

Українські Вояки! Ви віддали все, що людина може віддати найдорожчого на боротьбу з ворогом, — родину, життя, майно враз із рідною хатою.

Українська Національна Армія, про що Ви вже знаєте з Деклярації УНК, має одне завдання — боротьбу за Народ, за власну суверенну державу. Червоний ворог несе смерть і знищення. Він шукає перш за все тих, що не зігнули перед ним голови, бо вони для нього страшні силою свого духа, своєї віри в перемогу.

Мусимо перед цілим світом довести свою політичну і громадську карність, повсякчас бути готовими нести жертви життям, кров'ю, майном. До боротьби і перемоги!

Павло Шандрюк, Генер. Штабу Генерал-Поручник.

Зі змісту всіх наведених попереду документів видно, що в жоднім з них немає найменшої згадки про будь-які зобов'язання щодо Німеччини і навіть про співпрацю на полі мілітарному, хоч в практичній дійсності це було само собою зрозуміле, бо ж звідки ми могли дістати зброю та весь необхідний виряд. З них теж видно, що УНК стверджує необхідність боротьби з усіма окупантами України.

Несвідомим необхідно пояснити, що:

1. Організацією Збройної Сили, якщо вона справді має існувати в державному масштабі, мусить зайнятися якийсь вищий військовий орган.

2. В нашім випадку зорганізуванням вже існуючих в німецькій збройній силі українських більших і менших частин і об'єднання їх у вищі, одиницю чи формацію, мало зайнятися Командування УНА.

3. З політичних міркувань, щоб позбутися політично шкідливої приналежності дивізії до зброї СС і організаційної залежності від німецького командування, необхідно було заснувати УНА — треба було, щоб політичну відповідальність перебрав на себе якийсь вищий орган; крім того, дивізія та всі інші групи і формації, складені з

українців (ще раз підкреслюю — з волі чи неволі), якщо б не існувала УНА, були б просто частиною німецької збройної сили.

4.3 заяви німецького уряду видно, що його міністр розумів необхідність об'єднання всіх формацій, частин та навіть поодиноких вояків, які перебували в складі німецьких збройних сил, в одній «українській армії визволення», може, навіть не в інтересах самої Німеччини; розумів, що УНА мусить постати. На жаль, цього навіть досі, після безлічі різних публікацій, дехто не може зрозуміти; з наказів Головного Отамана і Військового Міністра теж добре видно, що вони бачили необхідність покликати до життя УНА; теж це розуміла Президія УНК — Декларація і Постанова ч. 2.

Відразу після проголошення Декларації та Відозви розпочинається формування 2-ої УД (спочатку під назвою Протипанцерної Бригади), командиром якої призначено ген. П. Дяченка (тоді полковника). Формування дивізії закінчено протягом винятково короткого часу, бо її поповнено вояками-українцями з советських полонених, яких німці використовували для організації протипожежних команд в Берліні та околицях, себто людьми військово вишколеними. Дивізія формувалася в м. Німек під Берліном, де було відведено прегарні бараки. Дивізія складалася, з огляду на спеціальне призначення, з трьох куренів, разом 1.900 людей. 28 березня дивізію, у виконанні інтенцій про цілковите політичне і адміністративне відсепарування УНА від німецької збройної сили, заприсяжено о. мітратом Білецьким на вірність Українському Народові й Українській Державі — мабуть, щось коштувало, щоб поставити німців перед фактом такого акту. Це була перша українська в чужій державі формація, що присягала під українським національним прапором.

Про присягу 2-ої Української дивізії я видав наказ полк. Петрові Дяченкові, командирові дивізії, що вона відбудеться 28 березня. Я попросив о. протопресвітера П. Білецького відправити Службу Божу та провести присягу. Я дав текст присяги о. Білецькому та розіслав до всіх частин, з якими ми були в контакті. Коли я прибув до Німека о 10 ранку, вояки вже стояли у парадному чотирикутнику, посередині котрого був прекрасно прикрашений прапорами й тризубами престіл на Службу Божу. Я відібрав звіт полк. Дяченка й провів інспекцію вистрнчених лав (понад 1.500 вояків). На моє привітання сотні

відповіли: «Слава Україні!». Для моїх вух то була найкраща музика — чути це від тих вояків, які зазнали так багато лиха.

На команду Дяченка почесна стійка понесла прапор до вітваря. Після відправи я промовив до вояцтва, а о. Білецький прочитав текст присяги:

«Присягаю Всемогучому Богові перед Святою Його Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя, ні здоров'я, скрізь та повсякчас під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій Народ і свою Батьківщину — Україну.

Свідомий великої відповідальности, присягаю як вояк Українського Національного Війська виконувати всі накази своїх начальників слухняно і беззастережно, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможе Бог і Пречиста Мати — амінь!».

Тоді кожний вояк підходив до престолу, цілував хрест і Євангелію, ставши на коліна, цілував український прапор, відповідав: «Присягаю». А потім, стоячи на струнко, віддавав честь і відходив у свій ряд. То була щаслива й незабутня картина, яка навіть у найтвердішого вояка витискала сльози з очей. В цій хвилині я відчув, що доля винагородила мене і цих вояків за всі наші терпіння і нещастя. Ніхто не міг повірити, що щось подібне могло статися ще за життя Гітлера.

Після церемонії, що тривала кілька годин, полк. Дяченко запросив о. Білецького, полк. Вольфа і мене на скромний обід. На моє прохання, ми обідали разом з вояцтвом. Я подякував полк. Дяченкові за високу мораль вояків та за прекрасні пісні, що вони співали під час обіду. Я наказав, щоб наступний день був вільний від зайнять, та поінформував полк. Дяченка, щоб дивізія була готова до вимаршу. Лейтенант В. Гладич, начальник штабу Дяченка, справив на мене дуже добре враження. На всі мої запитання він мав готові відповіді.

Після обіду я промовив до вояцтва:

«Мої вояки! 28 літ тому наші батьки взяли зброю до рук, щоб захищати нашу Батьківщину та боронити наші національні і святі ідеї. Для них не судилось бути тоді переможцями тому, що не всі були об'єднані в одну мету, в одну ціль. Це було найбільшою причиною ворожої перемоги над нами. Але навіть тоді, навіть в цьому безвихідному положенні, ми не зреклися нашої ідеї і не схилили наших голів перед ворогами. Ми не піддалися ворожій демагогічній пропаганді про советський рай і його національне братолюбство, тому багато з нас пішло на еміграцію. Ми продовжуємо боротися за визволення. Зараз прийшла черга на вас, мої дорогі вояки. За прикладом наших геройських батьків, залишивши той край, ви берете зброю, щоб визволити Україну з большевицького ярма. Ви також не схилили своїх голів перед ворогами. Сьогодні він знову загарбує наші землі і хоче знищити український народ до його основ. Він забирає наших рідних до примусової праці на Сибір або жене їх під наглядом енкаведистів на фронтові лінії. Ми маємо одну дорогу і одну ціль — відновити нашу збройну боротьбу і здобути українську незалежність. Так, здобути, бо щоб тільки вмерти, то було б глупотою. Ми хочемо перемогти, і ми переможемо.

Провідники української спільноти одержали вже права творити УНА. Коли ми підемо в бій за визволення нашої Батьківщини, ми не будемо самі, з нами є сотні тисяч українських повстанців, які героїчно борються позаду фронтової лінії, нищать ворожі відділи, комунікацію та мілітарні об'єкти. З дня на день сила УПА зростає. Ми мусимо допомогти їй, бо тільки спільними зусиллями цілого українського народу ми осягнемо нашу перемогу. Ніхто нам свободи не подарує, в цій боротьбі німці є по нашій стороні і з нами також підуть союзні війська поневолених народів: білоруси, грузини, вірмени, казахи та інші. Ми всі були добрим прикладом великих посвят у боротьбі за визволення Української держави. І зараз, як нащадки славних предків, ми маємо показати, що також уміємо боротися за нашу Батьківщину. Ви є першими, які маєте честь

заманіфестувати перед приятелями поневолених народів, що ви є перша частина УНА, яка присягає на свій національний прапор. Ви ніколи не повинні цього забути, особливо коли підемо в бій за нашу Батьківщину під цим кров'ю освяченим прапором. Пам'ятайте, що ваші батьки, матері та сестри чекають на вас. Наша Батьківщина чекає на нас. І ми повернемо до них з перемогою! Слава Українському народові, слава нашій Батьківщині і слава вам, дорогі вояки!».

Звітодавець газети «Голос» писав: «Мовчазну напруженість прорвав грімкий вигук три рази „Слава!“ після промови генерала, відбиваючись гомоном у лісі. В очах вояків світилася непоборна хоробрість та справжня радість. Тому кроки так голосно ступали у парадному марші вояцьких колюмн і тому Генерала вітав геройський звук українських бойових пісень».

В міжчасі разом з д-ром Арльтом я відвідав командуючого Середньою групою німецьких армій в Чехії фельдмаршала Г. фон Шернера і просив його взяти дивізію до складу своєї групи та в міру можливостей не вживати її аж до часу, поки буде освоєна відповідно до умов фронту та остаточно озброєна. Фельдмаршал погодився і визначив цілком відповідний тилловий район до заквартирування і приділив дивізію до панцерного корпусу генерала графа Г. фон Штрахвіца, якому я теж склав візит і який, на моє прохання, справді подбав про належне забезпечення дивізії та відповідно потракував її.

Протягом 10 днів (24 березня — 5 квітня) було сформовано Бригаду Особливого Призначення (парашутну) з того самого контингенту полонених вояків-українців, командиром якої призначено отамана М. Бульбу-Боровця. Бригада складалася з двох куренів, разом близько 400 людей. Її теж перетранспортовано до Чехії. Там вона мала закінчити своє вишколення, але передбачалося використати її в разі потреби як піхотну частину. Зголосила свою приналежність до УНА Бригада Вільного Козацтва під команду полковника Терещенка в складі номінально біля 350 вояків. Її теж перетранспортовано початково до Чехії.

Телефонічно зголосив мені своє повне підпорядкування командир 281-ої запасної Бригади полковник Ф. Гудима, вона стояла залогом в різних містах Данії в силі біля 5.000 людей. Полковник Гудима просив

про негайне перетранспортування Бригади до району формування УНА. Так само зголосилися 2 полки з Голландії і Бельгії, разом біля 1.000 вояків, що несли там охоронну службу.

Безпосередньо я особисто відвідав кілька груп протилетунської охорони в районі Берліна і проголосив їм, що від тої хвилини вони належать до УНА. В тих протилетунських батареях було понад 250 наших хлопців і дівчат. Зголошувалися з різних кінців Німеччини відділи жандармерії.

Я носився з думкою, коли час і обставини це дозволять, сконцентрувати всі формації УНА в Австрії десь недалеко біля фронту, де стояла дивізія.

За підрахунками генерала фон Кестрінга в німецьких збройних силах було понад 220.000 вояків української національності, які вже формально, хоч ще не фактично мали увійти до УНА.

7 квітня, коли вже большевики захопили східні передмістя Берліна, я з д-ром Ф. Арльтом через Прагу виїхав до дивізії, що тримала фронт в районі Фельдбаха в Австрії. В Празі я конферував з професором Р. Смаль-Стоцьким, і через його законспіровані зв'язки вдалося подати до відома альянтів про УНК і УНА. Після капітуляції Німеччини, коли вирішувалась доля дивізії й довелося шукати контакту з командирами наступаючих англійських дивізій, виявилось, що заходи проф. Смаль-Стоцького були доцільні.

18 квітня я дістався до м. Фелькермаркт після дуже тяжкої дороги через Альпи. Там стояв запасний полк. Першим, кого я зустрів, був сотник М. Малецький, він був дуже здивований, побачивши генерала з тризубом на рукаві, тризубом на кашкеті і зовсім нового зразка нараменниками. Він знав з німецького радіоповідомлення, що утворено УНК, але видно було, що зустріч була для нього несподіванкою. М. Малецький, а потім сотник інж. М. Ліщинський і майор д-р Л. Макарушка були тими першими старшинами дивізії, які поінформували мене про її моральний і матеріальний стан та про її тактичне положення.

Хочу лише підкреслити, що між іншими заходами було: переіменування дивізії відповідним наказом на 1-шу Українську Дивізію, заприсяження її, згідно з попередніми планами, на вірність українському народові та Українській державі та мій наказ про усунення з умундирування відзнак приналежності до зброї СС і

накладення на шапки української кокарди з тризубом, яких в кількості 4.000 шт. вдалося було замовити під час перебування в Празі й привезти до дивізії. Ті, кому забракло кокард, мали накласти національні стрічки. Треба все ж не забувати, що дивізія мала на рукаві символ Галицької землі — золотого лева на блакитнім тлі. Хотів би ще раз підкреслити, що серед заходів, яких вживалося для, так би мовити, зовнішнього знаціоналізування дивізії, було, крім заприсяження дивізії, офіційне підпорядкування мені, офіційне (в наказі ч. 71 з дня 27.4.45) проголошення про відхід дивізії до альянтів при капітуляції Німеччини та відвідини мною бойових становищ фронту дивізії. Внутрішнього «знаціоналізування» дивізія, річ очевидна, не потребувала. Я мав на увазі теж змінити командира дивізії, й для того приїхав зі мною до дивізії генерал М. Крат, але на місці виявилось, що таке розпорядження в останніх днях перед капітуляцією могло бути недоцільним з огляду на можливість саботування нашого командира німецьким технічним персоналом інтендантської служби.

Після відвідин фронту дивізії я повернувся до Фелькермаркта, де була постійна квартира постою.

7 травня вранці до мене зайшов генерал Вехтер і повідомив, що по радіо оголосили, що з днем 9 травня год. 0.01 Німеччина капітулює, і додав: «Тепер, Генерале, ви є центральною фігурою в акції рятування дивізії та всіх нас, що тут є з вами».

Я зараз же поїхав до дивізії й там наказав генералові Фрайтагові, що дивізія мусить зійти з фронту найпізніше о світанку 8 травня. Це сталося. Ми всі: я, д-р Арльт, генерал Вехтер, майор о. Левенець, майор д-р Макарушка, генерал Фрайтаг і мій ад'ютант хорунжий Р. Цьолко — вирушили пару годин пізніше й їхали серед колон дивізії та перейшли ріку Мур коло Леобен, а наступного дня вирушили до Юденбурга. Запасний полк, а при нім штаб армії на чолі з генералом М. Кратом, були в дорозі до Юденбурга. В часі маршу большевики зробили випад з Бруку своїми легкими танками й розділили дивізію на дві частини — одна, більша, через Санкт-Вейт пішла на Філлах і там була інтернована англійцями, друга, в якій я був разом з усіма згаданими щойно особами, пішла на Тамсвег і там була інтернована американцями. З огляду на те, що напад большевиків відбувся в гірським залісненім терені, втрати в людях були мінімальні — оскільки

мені відомо було 2 вбитих та 11 ранених вояків, але згинули всі табори і коні.

Згодом, після великих і несподіваних пригод, ми всі приїхали до Мюнхена, і там за допомогою апостольського візитатора на Німеччину о. Николая Вояковського пощастило передати лист до Рима Архiepископові Івану Бучку з проханням взяти під опіку дивізію, яка вже була в англійському таборі для інтернованих в Ріміні. Тою групою, що залишилася в Тамсвегу, а згодом була перенесена до іншого табору, заопікувалася Санітарно-Харитативна Служба на чолі з майором д-ром Воробцем. Моя спроба дістатися до Ріміні скінчилася тим, що мене, пані І. Лаврівську, яка була за перекладачку, о. Левенця і шофера Т. Косовича інтернували англійці в таборі Агатенгоф коло Клагенфурта. Слід підкреслити, що хоч вояки дивізії добре бачили кінець війни і свою долю, та зберегли до кінця спокій, мораль, довіру до свого командування і ретельне виконання наказів. Серед німецького складу дивізії (11%) відчувався настрій повної капітуляції — командир Дивізії покінчив рахунки зі світом самогубством, інші старшини і підстаршини просто дезертирували до німецьких формацій (дехто з них побоювався заслуженого реваншу з боку наших вояків).

Зате начальник штабу оперативного відділу дивізії майор В. Гайке формально повідомив мені, що відходить до першої-ліпшої формації Вермахту (він був старшиною Вермахту й був лише приділений до дивізії).

Львів, 25.07.1943 р. Від'їзд добровольців на вишкіл. Група з Гуцульщини.

Зліва 1-й ряд: Владко Гузар, Кирило Григорович, дві сестри Баран, Михайло Нінювський; 2-ий ряд: Тарас Жовнірук (в кашкеті), поруч з ним Любомир Білик і Юрій Костів (обидва в окулярах); 3-ій ряд (у дверях вагону): Василь Бибик (в кашкеті), Романовський, Микола Ласійчук; 4-ий ряд: Никифорук і Зенон Скобельський

Богдан Маців

ОДИССЕЯ ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА»

Р

ік 1943-й. Друга світова війна була в повному розпалі. Німецька армія все частіше зазнавала великих втрат. Втрата шостої армії ген. Павлюса під Сталінградом примусила німців застановитися над результатами своєї хижацької політики. В усіх країнах під німецькою окупацією почалися партизанські дії. Війська, потрібні для фронтових дій, частково мусіли бути відтягнені для придушення партизанських рухів. Німецька пропаганда почала частіше говорити про «Нову Європу». Кожна окупована країна мусіла кров'ю вибороти собі місце у цій «Новій Європі». У збройні сили Німеччини входили теж елітні частини т. зв. «Зброї СС», які до того часу склались з Германських вояків. Від

1942 року почалось набирання добровольців для боротьби проти більшовизму з негерманських народів Східної Європи.

Український Центральний Комітет під проводом проф. Володимира Кубійовича одержав пропозицію підтримати створення одної дивізії з галицьких українців і почав переговори у справі організації українських військових частин. Для проведення набору добровольців утворено Військову Управу, почесним головою якої став ген. Віктор Курманович.

28 квітня 1943 року у Львові відбулося святкове проголошення творення стрілецької дивізії «Галичина». В інших містах збиралися добровольці і марширували на польові Служби Божі, а відтак, на головних площах міст виголошували промови і відбулися дефіляди перед представниками губернатора.

До дивізії голосилися колишні старшини, підстаршини і вояки української та інших армій та багато молоді. Загальне захоплення було велике, бо постала нагода мати своє військо. Українська комбатантська організація «Молода Україна» підтримала творення дивізії та закликала продовжувати українську військову традицію. До дивізії зголошувалися люди із сіл, міст, гір і долів, люди різних прошарків суспільства, старші і молоді, бідні і багаті. Від 28 квітня до червня 1943 року до дивізії зголосилося понад 80 тисяч добровольців. Від 11 травня призовні комісії працювали у містах Галичини. Остаточо до дивізії прийняли 27 тисяч добровольців. У неділю 18 липня у Львові відбулося прощання добровольців. Польову Службу Божу відправив єпископ Никита Будка, а прощальне слово виголосив о. д-р Василь Лаба, якого Митрополит Андрей Шептицький призначив духовним опікуном дивізії.

Приблизно 50 тисяч людей були присутні на цій Службі Божій. Після Богослуження присутні перейшли на площу перед оперним театром, де представники громадськості виголосили промови і де відбулась дефіляда. На почесній трибуні були проф. В. Кубійович з членами Військової Управи, губернатор Галичини д-р Отто Вехтер і військовий комендант Галичини генерал Ганс Бойтель зі своїми почотами.

Увечері 18 липня перші транспорти з добровольцями від'їхали до вишкільних таборів у Брно Чехії і в Гайделягері біля Дембіци у корінній Польщі. Транспорти за транспортами виїжджали з різних міст

Галичини. На вагонах видно написи: «За вільну Україну». Восени того ж 1943-го новобранців проводжали вже старшини і вояки дивізії.

Під час рекрутського вишколу тільки неділя була днем відпочинку, і тоді вояки брали участь у польовій Службі Божій.

Колишніх старшин вислано на перевишкіл до місцевості Лешани, у Чехії. Після вишколу ті старшини повернулися до дивізії, до Гайделягера.

На початку лютого 1944 року дивізія отримала наказ сформувати бойову групу для боротьби з комуністичними партизанами. Та група, на чолі з командиром гарматного полку полк. Баерсфордом, разом з іншими німецькими частинами була введена в чотиритижневі бої проти добре озброєних і підготовлених партизанів у районі Чесанова, Любачева, Білограю і Замостя.

Після закінчення чотиримісячного рекрутського вишколу більшість вояків вислано на спеціалізовані вишколи різних видів зброї, а також у підстаршинські школи, розкинені по Німеччині та інших країнах.

Велика частина добровольців пройшла рекрутський вишкіл у порядковій поліції. Їх сформовано у добровольчі полки чч. 4-8, які пройшли вишкіл у різних місцевостях. Два полки в січні й два у червні 1944 року прибули до дивізії.

Із вишколів всі повернулися до збірного табору Нойгаммер біля місцевості Саган в німецькій Сілезії. Прийшла зброя, і продовжувалися вправи в галузі своїх спеціальностей. Вишкіл поволі добігав кінця. З цієї нагоди у червні 1944 року Нойгаммер відвідали представники Військової Управи і батьки добровольців на чолі з проф. В. Кубійовичем і полковником Альфредом Бізанцом.

В середині червня дивізію призначено до 1-ої танкової армії генерала Рауса на схід від Станислава, у другій лінії оборони, де мали тривати вишкіл і поступове введення дивізії у бойові дії.

28 червня 1944 року ешелони дивізії виїхали із Нойгаммера в Галичину. В дорозі наспів наказ про нове призначення — оборону фронтового відтинку шириною у 36 км у другій лінії, недалеко Бродів, 13-го армійського корпусу. Доїзд до фронтової полоси і вивантаження транспортів відбувалися вночі, бо вдень залізничні шляхи бомбардували советські літаки.

14 липня почався наступ советських військ. Червона армія прорвала фронт на крилах корпусу. Командуючий генерал 13-го

корпусу не вжив дивізії в цілості для протинаступу, а кинув у бій поодинокими полками. Відступ загартованих у боях німецьких частин справляв вкрай пригноблююче враження на молодих дивізійників. Все ж таки 30-му полкові дивізії вдалося відбити наступ і звузити місце прориву, але при тому полк зазнав дуже великих втрат.

Того ж дня увечері 29-й полк, а вранці 31-й полк окремо кинули у протинаступ. Обидва полки зазнали великих втрат. Виявилося, що дивізію кинули на найтяжчий відтинок більшовицького наступу.

Наступні дні були особливо тяжкими для дивізії. Советська армія проводила свої атаки переважаючими силами, які спочатку вдавалося відбивати. Ворог підтягнув свої резерви і збільшив активність артилерії, танків і літаків. Розгорнулися оборонні бої. Важкими були бої за села Пеняки, Гуту Пеняцьку, Гуту Верхобузьку, Майдан Пеняцький і Суходоли. Ворожий тиск посилювався із заходу і утруднював постачання. Ситуація на відтинку української дивізії дійшла до критичного стану. Завяті бої велися за село і замок Підгірці, які переходили з рук до рук. Більшовицькі танки швидким темпом пробивалися через фронтову лінію і дісталися в запілля корпусу. Біля Олеська вони з'єдналися з частинами советської армії, які вже пробивалися із заходу від Бузька.

Впродовж десятиох днів шаліли завяті бої в оточенні біля Бродів.

22 липня 1944 року корпус прорвав південну стінку котла на захід від Золочева. Всім учасникам боїв під Бродами глибоко врилося в пам'ять місце прориву: стрімкі береги Подільської височини на південь від залізничної лінії Бузьк — Золочів, на яких засів добре озброєний і замаскований ворог. У штурмі тих височин загинуло багато українських вояків.

Більшовицькі снайпери, заховані в ліску, бачили наступаючих вояків як на долоні. Ззаду по наступаючих стріляла більшовицька протитанкова артилерія. Ворожі танки товклися уширш і вздовж прорваного коридору, обстрілюючи й валкуючи гусеницями всю місцевість і все, що там опинилося. При проломі треба було залишити важку зброю. Під час долання стрімких берегів можна було нести із собою тільки ручну зброю. Пролом із котла ще не означав волі. Треба було пробиватися далі. Прийшлося вести численні бої з ворогом, який встиг спорудити пункти опору. У містечку Гологори ворог знову наніс дивізії великих втрат.

Всі втрати дивізії на полі бою біля Бродів говорять про завзяту боротьбу і про мужність українського вояка. Частинам, які прорвалися з оточення, довелось добиратися до збірного пункту аж біля Мукачева на Закарпатті.

Приблизно сім тисяч українських вояків і старшин пропало під Бродами. З них близько двох тисяч потрапили у советський полон, а близько трьох тисяч доповнили лави УПА і згодом продовжували боротьбу з окупантом. Лише три тисячі вояків і старшин дивізії повернулися і стали зародком формування нової дивізії. Новий вишкіл знову відбувався у Нойгаммері.

Коротко перед виїздом дивізії в Галичину з-поміж абсолювентів підстаршинських шкіл вибрали кандидатів на старшинські вишколи, які відбувалися у Чехії, у Бенешові — для артилерії, і в Просечніцах — для піхоти. В Арользені біля Касселя в Німеччині відбувся вишкіл для старшин інтендатури. Крім теоретичного навчання, були практичні заняття у тактичному командуванні в околицях. Після вишколу нові старшини повернулися до Нойгаммера, де їх призначили на командирів сотень і чот.

Наприкінці квітня 1944 року відділи полк. Зігфріда Нікеля, без згоди Українського Центрального Комітету, почали набирати юнаків і юначок у віці від 15 до 20 років в допоміжну протиповітряну службу оборони. Вишкіл тривав від шести до восьми тижнів і відбувався у місцевостях: Мальта у Каринтійських Альпах, у Переворську на захід від Ярослава, у Неполоміцах біля Кракова і в Криниці на Лемківщині та в інших таборах в Еггеру на Судетах, в Найсе на Сілезії і Кренцу над Дунаєм. Німці продовжували набір юнаків по таборах біженців. Після вишколу їх призначали до протилетунської охорони біля великих міст або індустріальних центрів. Юнаки, які мали 18 років, могли голоситися до дивізії. Зрештою, всіх 280 юнаків, що вишколювалися в Мальті, перевели до дивізії у Словаччині у різні підрозділи.

У червні 1944 року большевики перекинули в деякі райони Словаччини загопи своїх партизан, які мали досвід боїв. Наприкінці серпня партизанський рух у Словаччині збільшився. У жовтні 1944 року на Словаччині вибухнуло повстання проти німецької адміністрації, інспіроване більшовиками. Частина словацького війська під проводом міністра оборони, генерал-полковника Фердинанда Чатлоша перейшли на бік партизан. Повстанським центром стала

Банська Бистриця, в околицях якої перебувало шістдесят-вісімдесят тисяч добре озброєних вояків і партизан. Вони мали важку зброю, включно із танками й літаками.

15 жовтня 1944 року залізницею німці перевезли дивізію на Словаччину для боротьби з партизанами і продовження вишколу. Дивізія відрядила бойову групу в силі скріпленого куреня під командою майора Вільднера, щоб разом з іншими німецькими частинами провести наступ на Банську Бистрицю. Вояки дивізії дуже добре справились із цим завданням і при тому здобули багато всякої зброї. Після чотирьох тижнів боротьби словацька армія склала зброю, а партизанські загони відступили у Високі і Низькі Татри.

Під час Різдвяних свят 1944 року дивізію відвідали проф. В. Кубійович і полк. А. Бізанц і повідомили, що з німецьким урядом ведуться переговори щодо створення Українського Національного Комітету на чолі з генералом Павлом Шандруком, якого німці незабаром мали визнати командувачем усіх українських військових частин, зібраних в Українській Національній Армії.

Унаслідок зимового наступу на словацько-угорському кордоні большевикам вдалося прорвати фронт і дійти аж під Банську Штявницю. Наприкінці грудня дивізія одержала наказ вислати бойову групу для ліквідації пролому. Група під проводом сотника Віттенмаєра закрила місце пролому і в січні повернулася. Слід згадати, що дивізія багато допомогла українським біженцям. При допомозі вояків і дивізійного транспорту вони евакуювали українські родини із прифронтової зони в запілля.

21 січня 1945 року прийшов наказ про переміщення дивізії у Штирію і Словенію. До нового місця призначення маршрут становив понад 500 кілометрів через гірські масиви. Оскільки залізничних транспортів було обмаль і вони необхідні були для постачання боєприпасів фронтовим частинам, дивізії довелося пішки марширувати зі Словаччини в Югославію. 31 січня 1945 року дивізія двома окремими маршрутами вийшла з гостинної Словаччини — маршрут тривав цілий місяць лютий.

Часті денні атаки літаків-винищувачів примусили дивізію просуватися ночами із Граца до Марибора. Із кінцем лютого дивізія увійшла у призначений район розташування. Відносини між

українськими вояками і словенським населенням від самого початку були приятні.

Дії партизан в Югославії були багато сильніші, ніж у Словаччині. Більшовицькі партизани були добре озброєні і мали добрий командний склад. Амуніцію і харчі альянти постачали їм літаками.

У районі розташування дивізії діяли численні тітовські загони. Дивізія скоро прочистила територію свого постою і відсунула партизан від головних комунікаційних шляхів. Разом із запасним полком дивізія нараховувала понад 20 тисяч вишколених вояків, досвідчених у боротьбі в гористих районах.

Часто воякам дивізії доводилось долати засніжені хребти гір, ночувати в лісах. Важливим було постійно наступати, не давати противникові відпочинку та примушувати його постійно боронитися.

В середині березня 1945 року становище на східному фронті в Угорщині погіршилося. Советська армія прорвала фронт у двох місцях і перейшла австрійський кордон на схід від Граца в районі Фельдбах. Більшовицькі танкові частини були за 40 кілометрів перед Марибором. Тому форсованим маршем дивізію перекинули на фронт в Австрію.

Українську Дивізію підпорядкували 2-ій армії і призначили до 1-го кавалерійського корпусу. 30 березня дивізія отримала наказ закрити місце прориву в районі Гляйхенберг і Фельдбах. У закритті пролому брали участь 29-й і 30-й полки разом із 3-ою кавалерійською дивізією і рештками танкової дивізії «Вікінг». Дивізія здобула панівні верхи Штраднер Когель і Гляйхенбергер Когель разом із замком Гляйхенберг. Ворог мав до своєї диспозиції танки і літаки. Дивізія не мала ні тих, ні тих. Обидві висоти кілька разів переходили з рук у руки. Однак фронт стабілізувався, і дивізія з успіхом обороняла призначений їй відтинок фронту.

Наприкінці квітня 1945 року до дивізії прибув ген. Павло Шандрук, щоб включити дивізію до Української Національної Армії. З ним прибули колишній губернатор Галичини Вехтер, д-р Арльт — обидва з головного правління військ СС — та ген. Михайло Крат, який мав перебрати командування дивізії від ген. Фрайтага. Українські вояки, що були у резерві, та представники з підрозділів, перші лінії фронту склали перед Павлом Шандруком Присягу на вірність українському народові. Тим актом вони стали частиною УНА. Присутність ген. Шандрука піднесла вояків на душі.

Для ген. Шандрука найбільшою проблемою була справа збереження дивізії на випадок капітуляції Німеччини — щоб вона не потрапила в руки більшовиків. За його дорученням сотник д-р Любомир Макарушка виїхав у район Фелькермарта, щоб зв'язатися з альянтами. Тим часом 8 травня 1945 року Німеччина капітулювала, а в 11-ій годині того ж дня дивізія дістала наказ залишити фронтову лінію і марширувати в напрямку Юденбурга.

Більшовицькі танки і літаки атакували відступаючі частини дивізії аж до 10 травня. Своїми танками большевики загородили дорогу на Юденбург, так що поодиноким частинам довелося переходити через Альпи. Доки можна було їхати возами, все йшло справно. Пізніше прийшлося залишити вози і їхати верхи або йти пішки. Одначе зброї ніхто не кидав. Всі були втомлені. Час від часу треба було відганяти тітовських партизан, які намагалися роззброювати вояків дивізії. Кожний старався якнайшвидше дійти до збірного пункту, хоч були й такі, що вирішили скоріше перейти у цивільне життя.

Англійці призначили великі поля біля Тамсверга і Шпітталю за збірні пункти. Друга частина відступаючих вояків, у якій був ген. Шандрук, пішла на північ і попала в американський полон. Після приходу до збірного пункту біля Шпиталю, з огляду на загрозу тітовських партизан, англійці залишили для самооборони по одній рушниці на кожних 10 вояків і пістолі всім старшинам. По короткому часі всіх полонених перевезли до табору, розташованого на виноградних полях поблизу Белярії в Італії. Англійці вважали вояків дивізії за військовоінтернованих, а не полонених. Вони поводитися з ними коректно і чемно. Табір був поділений на полки, курені і сотні. У таборі була дисципліна і порядок. Найбільше дошкуляли голод і спека. Часто і вночі не було полегшення, бо віяли гарячі вітри сіроко. Харч був сухий і дуже скромні порції. Давали його раз на день. Багато було таких, що з'їдали все зразу і чекали знову до наступного дня. Інші пробували щось варити на імпровізованих кухнях. Найкраще в той час стояла сотня фіюзілерів, бо їм єдиним вдалося притягнути до полону свою кухню.

Вечері по команді табір затихав і відбував спільну молитву. Англійські вояки на сторожі шанували ту хвилину і теж ставали на струнко. Багато допоміг таборові військовий капелан англійської армії, за походженням ірландець. Він придбав шатро на каплицю та

уможливив відправу Служби Божої. На прохання наших отців він повідомив про наш табір нашого єпископа Івана Бучка, що перебував постійно в Римі. За дорученням владики у червні 1945 року табір відвідали о. д-р Михайло Ваврик і о. д-р Іван Біланич.

Пізніше табір часто відвідували інші отці з Рима. Вони не лише давали нам духовну і моральну підтримку, але також і матеріальну допомогу. Через отців полонені встановили зв'язки зі світом. З видатніших тогочасних отців, які відвідували табір полонених, були пізніші кардинал Мирослав Любачівський і єпископ в Австралії Іван Прашко.

Відвідували табір також небажані й непрошені гості. Ними були члени советської репатріаційної комісії. Протягом двох місяців вони перепитували полонених, заохочуючи вояків повертатися на батьківщину. Коли ж це не дало бажаних результатів, вони змінили свою тактику. Від англійців вони вимагали відділити старшин від стрільців, мовляв, старшини тероризують вояків і не дозволяють їм голоситися на виїзд до батьківщини, вимагали, щоб усі по черзі виходили з табору разом зі своїми речами, бо, мовляв, коли люди зголосяться повернутися, то фашисти будуть їх бити, і вони не зможуть забрати своїх речей з табору. Врешті погрожували, що вони і так переберуть табір. Під тиском деякі зголосилися.

Члени комісії швендяли по табору під охороною англійських вояків і вели свою пропаганду. Одного дня нашим воякам урвався терпець. Вранці вони стали під брамою, співали українських патріотичних пісень і не дозволили комісії ввійти до табору. Советська комісія повідомила англійського коменданта, що в таборі бунт. Приїхав англійський генерал. Він залишив біля брами озброєний ескорт і увійшов до табору. Вояки перед ним розступилися і віддали йому честь. Англійський генерал пройшов аж до будинку штабу. Коли повернувся до брами, сказав советській комісії, що в таборі жодного бунту немає.

Як результат, репатріаційній комісії вдалося перемовити 1052 вояків. Більше охочих не було. Табір уперто стояв на своїх позиціях. З кінцем серпня советська комісія побачила, що нікого більше не перемовить, і залишила полонених у спокої. Чисельний стан табору після відходу 1052 вояків до репатріаційного табору і 176, які

зголосилися до Польського корпусу, становив 9315 осіб: 5 священників, 288 старшин, 822 підстаршин і 8200 вояків.

Англіїці не видали дивізії у руки большевиків завдяки заходам преосвященнішого єпископа Івана Бучка, інтервенції Папи Пія XII і українських чинників з Америки і Канади, які вплинули на маршала Александра, головнокомандувача англійських військ в Італії.

У жовтні 1945 року табір перенесли на колишнє летовище біля міста Ріміні. Велику площу обвели дротами, рядами розставили шатра, і все це справляло враження малого містечка. За короткий час вояки розбудували всі потрібні влаштування, спорудили церкви й навіть власний театр. Розцвіло культурне життя. Відкрили різні школи: гімназію, середньо-технічну школу, шоферську, рільничо-городничу, ремісничу, матуральні курси й також вільний університет. Відновили свою діяльність Студентська громада, товариство «Просвіта», Об'єднання українських учителів, засновано літературно-мистецький клуб, філателістичний клуб та осередок «Пакс Романа». Зорганізовано також спортові дружини: копаного м'яча, відбиванки, легкої атлетики, боксу і т. п. Виходили газети «Український Козак», «Батьківщина», «Життя в таборі», «Оса» і журнал «Гроно». У театрі виступали хори та оркестри: мандолінований, джазовий і симфонічний. Мистецькі групи ставили драми, п'єси, комедії, імпрези, ревії і пантоміми. Приміщення театру використовували на всякі академії, доповіді, імпрези, виставки та для відзначення свят. Англіїці допомагали нам своїми матеріалами і обладнанням. Рільничо-господарська школа одержала три пари коней, а шоферська — авто. Гроші на книжки, папір та інші потреби для навчання табір одержав від єпископа Бучка і від українських організацій з-за океану.

Українці, що служили в 2-му Польському корпусі, відвідували табір і допомагали нам чим могли. Вони зібрали між собою гроші і купили для табору український прапор. Урочисте благословення прапора відбулося при участі цілого табору. Цю велику подію відзначили соборним молебнем, присягою прапороносців і врочистим підписанням грамоти.

Південна німецька армія капітулювала в Італії. Вона мала все своє обладнання. Полонені інших національностей користали з німецьких шпиталів, культурних і технічних баз. Німці привозили до табору фільми, а спортсменці змагалися з нашими командами.

До покращення життя в таборі спричинилися робочі команди, які виїжджали на роботи. Працюючи поза табором, вони мали можливість придбати харчі й інші речі, які продавали або давали своїм товаришам. В англійському постачанні працювали дві транспортні чоти, які вільно жили поза межами табору без жодної сторожі.

Недалеко від Ріміні у містечку Річіоне містився жіночий табір, у якому були родини полонених і медсестри. Українська група там рахувала 25 осіб, в тому числі 13 медсестер. Советська репатріаційна комісія також їх переслухувала. Після якогось часу родини полонених перевезли до цивільного табору, а деяких медсестер призначили на працю до шпиталю у Чезенатіко. Наші отці відправляли там Служби Божі, хор давав концерти, і часом команда табору відвідувала жіночий табір і шпиталь.

У таборі всі чимось займалися. Ніхто не сидів без діла. Життя йшло скорим темпом. Преосвященний єпископ Іван Бучко відвідав табір у грудні 1945 року. Крім духовних осіб, наш табір відвідували представники Міжнародного Червоного Хреста, голова Комітету Українців Канади о. д-р Василь Кушнір, голова З'єданого Українсько-Американського Допомогового Комітету д-р Володимир Галан, д-р Н. Герман з Австрії, Американська Парламентська місія, член Канадського Парламенту Антін Глинка з дружиною та інші. Останніми відвідали табір у квітні 1947 року сотн. Богдан Панчук з дружиною Анною. З ними приїхала Анна Храплива — член Центрального Українського Допомогового Бюро, яке в Лондоні (Великобританія) заснував у 1945 році Союз Українських Канадських Вояків. Сотн. Панчук був директором ЦУДБ. Усі троє були одягнені в канадські військові уніформи. Сотн. Панчук підбадьорював усіх і запевняв, що побут у таборі Триватиме недовго. 25 квітня 1947 року англійський комендант табору офіційно повідомив нас, що англійський уряд вирішив перевезти до Англії і Шотландії усіх полонених українців, їхні родини і медсестер.

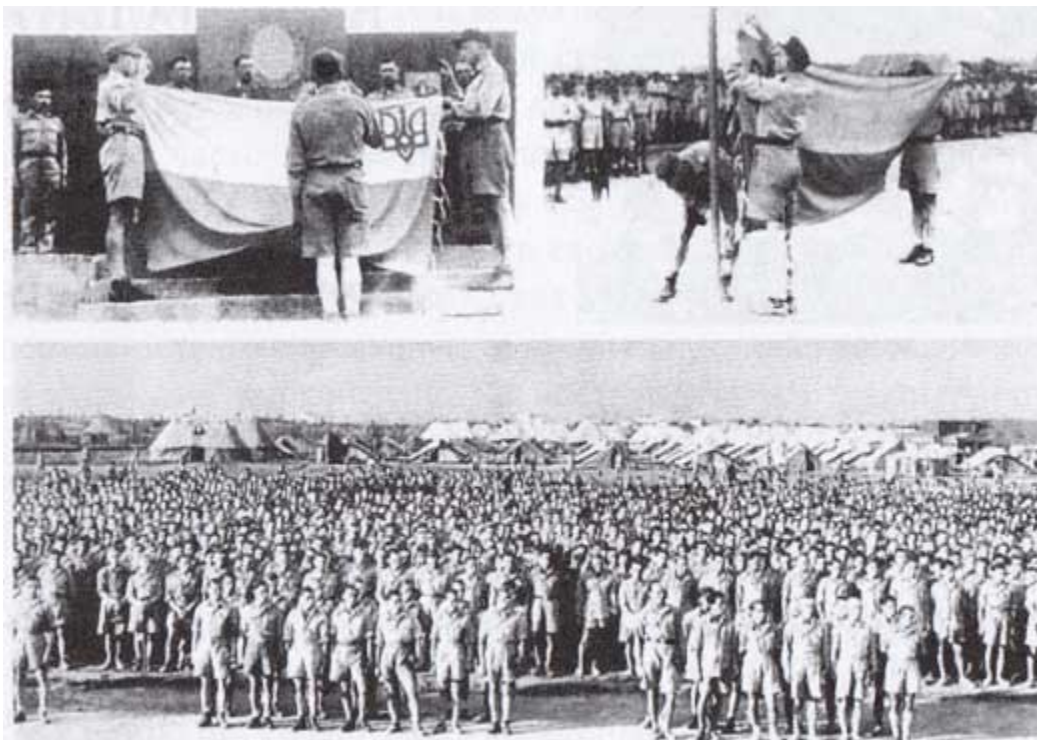
29 квітня 1947 року перший транспорт виїхав до Англії. Транспорти відправляли автоколонами до Венеції, а відтак військовими кораблями, через Гібралтарську протоку, транспортували до Англії. Останній транспорт прибув на британські острови наприкінці червня. В Англії старшин перевезли до окремих таборів. Стрільців і підстаршин зразу дали до таборів праці. Старшини не

мусіли фізично працювати, але через тиск і скарги англійців самі зголосилися до праці при направах доріг і сільському господарстві.

Відомою подією під час життя в Англії був страйк і голодівка полонених. Причиною того протесту було рішення англійського уряду відправити всіх воєнних інвалідів до Німеччини. Вся преса і радіо заговорили про це нелюдяне рішення. Від сотн. Панчука, голови Союзу Українців у Великій Британії, пішли меморандуми до уряду й самого короля. Завдяки спільній акції полонених і українських робітників вивіз інвалідів припинили. З ініціативи сотн. Богдана Панчука провели збірку і закупили ферму, яку перетворили на оселю для інвалідів, куди їх і перевезли. Вони там мали лікарську опіку і фінансове забезпечення. Ті, що могли виконувати легку працю, вирощували різну городину, й оселя стала майже самовистачальною.

31 грудня 1948 року англійці звільнили останніх полонених з табору у Шеффільді. Всі кинулися шукати праці в індустрії, щоб жити у більших міських центрах. Частина вояків потрапила в американський полон, з них найбільша група — близько тисячі вояків — була в Баварії. Менша група якийсь час перебувала в Австрії, а згодом її перевезли до Баварії. Їх перевозили кілька разів до різних місцевостей.

Хоч українців американці тримали окремо, однак їх трактували на рівні з німецькими вояками зброї СС. Стрільців і нижчих підстаршин звільнили влітку 1946 року, а решту — в січні 1947-го. Третя група, кількадесять вояків дивізії та юнаків протиповітряної оборони, пробула американський полон в таборах біля м. Регенсбурга. Їх звільнили в травні 1946 року.

25 травня 1946 р. Урочисте благословення і піднесення українського прапора, що його подарували українські вояки з польського корпусу генерала Владислава Андерса. Понад 9 тисяч осіб взяло участь у благословенні

Роман Колісник

**ПОГЛЯД НА УКРАЇНСЬКУ
НАЦІОНАЛЬНУ АРМІЮ З
УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРСПЕКТИВИ**

Д

оля України в ХХ сторіччі була вкрай жорстока — катастрофа за катастрофою. Голод 1921-1922 років, великий голодомор 1932-1933, новий голод після закінчення Другої світової війни, не згадуючи вже про вивози мільйонів українців та фізичне нищення селянства й української інтелігенції. Друга світова війна не виняток. Україна зазнала найбільших втрат з усіх держав не тільки відсотково, але й чисельно. Через Україну двічі перекотився фронт, і кожний з двох

поневолювачів збирав своє жниво, не рахуючися з жодними нормами цивілізованого світу.

«Вважається, що Друга світова війна коштувала людству 50 мільйонів життів, з них втрати України — 8 мільйонів, Німеччини — 6,5 мільйонів, Польщі — приблизно 5 мільйонів загиблих, а Росії 5-6 мільйонів. Отже, за своїми втратами у війні Україна стоїть на першому місці серед країн світу, а кожен шостий загиблий у роки війни — це наш земляк», — пише д-р Олег Гринів у статті «На морі крові та сліз».

Боротьба Німеччини проти більшовизму поставила «брата проти брата» не тільки українців, але і всі народи Східної Європи. Найбільше серед них було росіян, що билися в рамках Русской Освободительной Армії генерала Андрія Власова, якого німці захопили в полон в липні 1942 року і перемовили на свій бік.

Як в Першій, так і в Другій світових війнах було те, що українці мусили служити в чужих арміях і боротися за чужі інтереси, часто виступаючи по протилежних боках фронтів. Служили українці майже у всіх арміях Європи й Північної Америки, не маючи навіть своїх окремих національних з'єднань. Однак в українців була єдина мета — здобути свою державність, використовуючи кожен можливість політичної та військової кон'юнктури. Так поставали по німецькому боці різні військові одиниці: легіон полковника Романа Сушка, Дружини українських націоналістів, Українська дивізія та Українське Визвольне Військо, не враховуючи допоміжних парамілітарних частин.

Самозрозуміло, що українські чинники старалися з цих, що були в німецьких збройних силах, створити одну українську армію під українською командою. Досягнення цієї мети натрапляло на перешкоди, як від німецьких, так і російських чинників. Німці триваліший час підтримували створення одного Комітету визволення народів Росії, який очолив генерал Власов.

Власов проголосив т. зв. Празький маніфест 14 листопада 1944 р. Німці поділилися на дві групи. Одна хотіла, щоб до комітету вступили всі народи СРСР й з'єдналися для боротьби проти большевизму, а вже згодом розглядали питання державности окремих народів. Друга група, до якої належали міністр східних окупованих земель Альфред Розенберг і Отто Вехтер, була за створення окремих національних комітетів і національних армій.

Українці не погодилися на таку концепцію «репрезентації» в Комітеті визволення народів Росії, і тоді німці почали переговори з окремими національними представництвами щодо творення окремих національних комітетів і національних армій.

У такій ситуації українські чинники почали заходи для створення одної репрезентації перед німцями. У Ваймарі 19 лютого відбулося засідання представників «українських урядів і організацій». Головою зібрання обрали д-ра Костя Паньківського. У нарадах взяло участь 16 осіб. На пропозицію Володимира Доленка, було вирішено створити спільне представництво, до якого увійшли: д-р Кость Паньківський (представник ген. Шандрука), д-р Лабуцький (службовець німецького східного міністерства), інж. Євген Пастернак (від У ЦК). До цієї репрезентації увійшли теж представники політичних середовищ: від президента УНР Андрія Ливицького — полковник Михайло Садовський і д-р Т. Олексюк, від гетьмана Павла Скоропадського — д-р Борис Гомзин, від полковника Андрія Мельника — Михайло Мушинський. Не було тільки представника від Ст. Бендери, який в той час виїхав із Ваймара.

Зібрання тривало до 22 лютого, але його перервала повітряна тривога й бомбардування. Дальших зібрань уже не було, бо в Берліні 23 лютого німці врешті вирішили створити Український Національний Комітет.

Ситуація була непевна, а для декого, як, наприклад, для письменника Уласа Самчука, — це було вже «п'ять по дванадцятій». Він зустрівся з ген. Шандруком 19 січня 1945 року в Берліні. І описав тодішні настрої у своїх спогадах, які так і назвав — «П'ять по дванадцятій»:

«При обіді в Ексцельсіорі мій земляк М. повідомив мене, що прибув зі сходу генерал Ш(андрук), що хоче бачитися зі мною, а живе в цьому ж готелі. Я вирішив відвідати генерала. Застав його в ліжку, кілька ночей не спав... Коротко стислими словами оповіу що „там“ робиться. Содом і Гомора, якщо можна тут вжити цих абстрактних понять. Весь схід Німеччини в русі на захід. І переважно пішки. У снігу у метелицю, в мороз... Жінка генерала загубилась, і він у відчаю, де і як її знайти. І, між іншим,

німці пропонують генералові творити українську армію. Ха-ха-ха! У „п'ять по дванадцятій!“ Генерал дав згоду, українці, мовляв, ніколи не відмовляться від армії, навіть на один день і де б то не було. Мені пропонує відділ пропаганди у тій затії.

Я в душі лише посміхнувся, а на зовні висловив думку, що пропаганда такого роду вже існує при міністерстві сходу. Генерал зазначає, що такого роду пропаганда мало йому імпонує, тепер, мовляв, потрібна інша і іншими людьми. Я дав зрозуміти, що в чуда не вірю, та ледве чи вірить в них і сам генерал. Я відійшов без нічого».

В лютому — березні 1945 року не було охочих очолити таке представництво. Українці мають свою приповідку, яку хіба недарма часто повторюють: «Моя хата скраю». То і в той час сама обережність підказувала стояти скраю, вичекати, аж поки справи виясняться. Генерал Шандрук не чекав збоку, а взяв у подіях активну участь. І це зробив, поборюючи особистий і загальний страх.

Страх — це загальнолюдська прикмета. Страх стоїть на заваді не одній шляхетній дії. Страх можна побороти відвагою і холодним розумом, про що так гарно висловився американський президент Рузвельт: *We have nothing to fear, but fear itself* — Не сміємо нічого боятися, хіба самого страху. І так вчинив генерал Шандрук, який відважився на дію о «п'ять по дванадцятій». Цим він юридично і практично довів, за що український народ боровся. Так зробив проф. Кубійович, так зробили ті молоді і старші, які вступили до дивізії. Позитивна дія утверджує національну самопевність.

Кажуть, що однією з характерних рис українця є засада «моя хата скраю» — пасивно вичекати, аж доки ситуація виясниться. Так було в час визвольних змагань, коли «тутешні люди» чекали, чия влада візьме гору, так, як виглядає, є сьогодні в незалежній Українській державі, де навіть Верховна Рада ніби в інерції очікує, що станеться там, у Москві.

— Ви, українці, так звикли до поневолення, що не знаєте, що з самотійністю робити. Чекаєте, аж знову хтось прийде вами рядити, —

сказав один литовський письменник нашому поетові Дмитру Павличкові.

Може, знову українські політики, як каже наша стара легенда, запросять нових варягів з півночі: «Приходьте і пануйте!»?

Інший аспект, який досі переважає в Україні, — це тавро «фашистських колаборантів» та «зрадників вітчизни». Якої «вітчизни» — польської, російської? Зате ніби забули про російських «фашистських колаборантів» Русской Освободительной Армії й ген. Андрія Власова, а в РОА служили сотні тисяч вояків, переважно росіян. Але вони, особливо серед українців, знаходять численних «колаборантів». Серед них на першому місці українські «буржуазні» націоналісти, дивізійники, упівці. Почалося ще від «зрадника» Мазепи... Кого він зрадив? В той час навіть жорстокий князь Меншиков, права рука царя Петра I, сказав, що Мазепа перейшов на бік Карла задля свого народу, а не через свої особисті амбіції. Це можна сказати і про дивізійників. Однак Меншикова не цитують, а донедавна (а може, ще й тепер) виклинали в церквах Мазепу, навіть у тих, які він збудував. Зате «народним героєм» проголошено Кочубея, що зрадив гетьмана Мазепу й свій народ.

Як «подякувала» Москва всім українцям, котрі розбудовували Російську імперію, починаючи від культури й церкви, а кінчаючи підкоренням нових територій та жертвами у «великій вітчизняній війні», — усім відомо.

«Московщини народ (а це переважно азійсько-угро-фінські племена, сколонізовані слов'янами) сприйняв мову, а вдачу», характер слов'ян зігнорував, а відтак залишився і далі в полоні своїх хижацьких інтересів, жадоби підкорювати, володіти чужим і жити з чужого» — писав визначний антрополог, етнограф і археолог Федір Вовк, (1847-1918).

До «фашистських колаборантів» зараховано також проф. Володимира Кубійовича. Американці протримали його кілька днів і випустили на волю. Його протести проти жорстокої поведінки німців Інтернаціональний військовий трибунал в Нюрнбергу взяв до акта оскарження. А Кубійович був той, що підтримував творення дивізії з українського боку.

Іншими «колаборантами» стали «СС-мани» дивізії «Галіцієн». Цю справу вияснив сам Гімmlер у 1944 році у листі до всіх своїх шефів, забороняючи називати українців і інших чужих вояків таким «почесним титулом» — SS Man. «Вони тільки ті, що тепер служать у Waffen-SS», — писав Гімmlер.

Деякі чужі дослідники, наприклад, David Littlejohn у праці *Foreign Legions of the Third Reich*, теж уважають, що Українська Дивізія наприкінці війни перестала належати до війська СС і перейшла до УНА.

Чи Українській Верховній Раді та урядові не взяти б приклад від інших держав й для національної злагоди зрівняти у правах всіх ветеранів війни? Це зробили балтійські держави. Зате в Україні дали особливі привілеї з нагоди 50-ліття «визволення України» внутрішнім військам НКВД, які не то що не «визволяли» народу на фронтах, але той не вишколений та незброшений народ гнали на першу лінію просто на ворожі кулі і відбирали у колгоспників на здачу державі зерно, спричинюючи новий голод.

Наприкінці треба згадати, що генерал Шандрук виконав свій останній обов'язок супроти українського народу й Української Національної Армії. Він написав свої спомини й видав їх англійською мовою. Все його майно, в сумі кільканадцять тисяч доларів, після смерти його дружини він записав на Братство колишніх вояків 1-ої УД УНА. Головна управа Братства цим заснувала Видавничий фонд ім. генерала Павла Шандрука.

Роман Колісник

ВІД ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» ДО 1-ОЇ ДИВІЗІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ

Шана ветеранам

Х

Оч минули десятиліття від створення дивізії «Галичина», проте від дня проголошення її творення до сьогодні довкола неї точаться контroversійні оцінки: треба було її? Не треба було? Факт є, що вона існувала. Факт є, що вона мала позитивний вплив на формування політичної думки й виховання її вояків, які пройшли спільний бойовий шлях і полон. За що вони воювали — на це запитання може відповісти кожний вояк сам собі, бо він знає, і ніхто інший не зможе цього факту змінити, хоч як не старалися це робити советські чинники чи не старається непереконливо пропагувати дехто з українських науковців та журналістів в Україні й діаспорі ще й тепер, в час існування незалежної Української держави, витрачаючи шпальти паперу, якого й так бракує. Історик, політик чи дослідник — вони всі лише

інтерпретують події, часто під впливом певного тиску чи минулого вчення. Що ще треба доводити? Котрий раз? І як?

Самі дивізійники багато написали про це. Взяти б хоч одного з них — Віталія Бендера, уродженця й вихованця Східної України, котрий двічі потрапляв з Червоної Армії в німецький полон. Першого разу йому вдалося втекти, і за це його советська військова контррозвідка — СМЕРШ (Смерть шпіонам!) — посадила в тюрму як зрадника. Тільки наглий наступ німців, що спричинив втечу агентів СМЕРШу в паніці, залишаючи за собою ув'язнених, врятував, мабуть, йому і його товаришеві з полону й втечі життя. З другого полону він «утік» до Української дивізії. Прибувши на Словаччину до запасного полку дивізії в м. Чадці та побачивши, що ця «українська» дивізія одягнена в німецькі мундири, він під першим поштовхом хотів повертатися до полону, що дехто з його групи добровільно зробив. Однак він залишився і не пожалкував. Сам пише в споміні «Дивізія, гей, рідна мати»: «...Хоч мав я в Дивізії кілька прикрих моментів, але в загальному їх покрили помітніші позитиви. Найголовніше для мене є те, що Дивізія була моєю школою національної свідомости. Я прийшов до неї з цікавості, а розстався з нею зі зворушливими сльозами на очах. Значить, я не був її пасинком. Значить, Дивізія справді була моєю матір'ю» («Вісті», ч. 45-46, 1954, Мюнхен). Бендер згодом став відомим письменником, журналістом й визначним діячем Української Револьюційно-Демократичної Партії під проводом письменника Івана Багряного.

Після битви під Бродами дивізія стала «прибіжищем» для двох десятків тисяч українців, викинутих воєнними подіями напризволяще. «Ще в Чадці я звернув увагу, що ми вже мали 15 000 зареєстрованих новобранців. Та тоді якось про це не було часу думати, бо новобранці все ще до нас прибували. А тепер (весною 1945-го в запасному полку в Австрії), коли їх транспорт став рідкістю, коли добитись до нас охотникові належало вже до свого роду геройства, бо транспорту майже не існувало, а небезпека чигала на всіх шляхах, факт, що ми реєструємо 20 000 новобранців, став подією великого значення», — пише у своїх споминах «З Перемишля до Ріміні» Володимир Гоцький.

Незважаючи на несприятливі обставини й події, український провід, тепер уже поза рідними землями в Німеччині, переговорював з німцями про створення Української Національної Армії. У тих

переговорах з німцями брали участь представники всіх політичних і громадських середовищ, починаючи від уряду Української Народної Республіки, очоленого президентом Андрієм Лівіцьким, Українського Центрального Комітету, а кінчаючи обома ОУН. Переговори почалися восени 1944 року, але затяглися аж до весни наступного року. Відступ на всіх фронтах і настоювання деяких німецьких кіл, щоб українці вступили до Комітету визволення народів Росії, очолюваного російським генералом Андрієм Власовим, були причиною протягання. Ніхто в той час не хотів брати відповідальности й очолити пропонуваній німецьким урядом Український Національний Комітет та взятися за творення Української Національної Армії з тих українських частин, які були в німецьких збройних силах. Очевидно, основою УНА мала стати дивізія, яка вже мала назву «Українська ч.І».

Тоді погодився очолити УНК і стати командувачем УНА генерал Павло Шандрук. За це йому належить особливе визнання. Президент Андрій Лівіцький підвищив його до генерала-хорунжого, щоб зрівняти його ступінь з рангом генерала Власова.

Взагалі уряд УНР в екзилі позитивно поставився до творення дивізії, маючи на меті творення українських національних збройних сил. Президент Лівіцький доручив кол. старшинам Армії УНР голоситися до дивізії. Вони виконали цей обов'язок, і багато заплатило своїм життям, між ними відомий майор Микола Палієнко, котрий загинув у боях під Бродами.

Генерал Шандрук почав організовувати свій штаб. Заприсягли на вірність українському народові частини під командою полк. Дяченка в Німецьку під Берліном, які стали ядром 2-ої дивізії УНА.

Приїхавши до дивізії, яка в той час була на фронті в Австрії під Фельдбахом, ген. Шандрук поробив заходи для перебрання її командування й переходу в 1-шу дивізію Української Національної Армії. (Офіційно назва була «1-ша Українська дивізія Української Національної Армії»). На таку назву склалося дві причини. По-перше, дивізія носила німецьку офіційну назву «українська ч. 1», і, по-друге, як пояснював ген. Шандрук, в той час існувала можливість, що вже створеній УНА схочуть підпорядкуватися дивізії інших народів, що були в німецьких збройних силах, наприклад, білорусів — тоді були б в УНА 1 -ша українська дивізія і 1-ша білоруська дивізія). Першим кроком у цьому напрямі було заприсяження вояків дивізії на вірність

Україні, що відбулося 24 квітня 1945 року. У цій урочистості взяли участь цілий 30-й полк, що стояв у запасі поза фронтовою лінією під Фельдбахом, та вояки-представники з усіх частин і підрозділів дивізії. Ген. Шандрук теж привіз із собою відзнаки-тризубці на кашкети. Під його наглядом опрацьовано довше розпорядження про повну «українізацію» дивізії, тобто відхід з неї німецького персоналу, котрий на той час становив 11 % її складу. На нового командира дивізії намічено генерала Михайла Крата, полковника царської російської армії і Армії УНР, який під час Першого зимового походу виконував обов'язки начальника штабу Запорозької дивізії. До повного підпорядкування дивізії УНАрмії не дійшло, бо настала капітуляція.

Факт, що українські ветерани визвольних змагань і молоді вояки, що пішли їхнім шляхом, на їхній заклик, до дивізії добитися своєї мети — творення Української Національної Армії, — не повинні забувати українські історики й дослідники. Бо які кращі альтернативи існували в той тяжкий для українського народу час? Методи для досягнення наміченої мети бувають різні, і ніхто наперед не знає, котрі принесуть успіх.

Богдан Бора

ВІРНІСТЬ

*Тобі, Вітчизно, ми покірні,
Тобі любов запрягли,
Тобі повіки будем вірні
В добрі і серед хвищ пурги.*

*Тебе післала Божя воля
Між Схід і Захід, де терни,
Де йдуть розпуття Гуляйполя,
Де тирсу топчуть тарпани.*

*Переживем усі злигодні
І чорні тучі лихоліть,
Бо за тобою Крути й Кодні,
І дух нескорених століть.*

*Бо ти душа і плоть народу,
Боти його пролита кров;
На грані Сходу і Заходу —
Свободи й Правди хоругов.*

Мирослав Малецький

РОКОВИНИ ОДНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОДИНИЦІ

*За свій рідний край,
За стрілецький звичай,
За волю України!*

Вояки дивізії отримують газету «Львівські вісті»

М

ова про 1-шу Українську дивізію («Галичина») Української Національної Армії. Відзначаючи золотий ювілей її створення, не одному з її учасників, сучасників та зацікавлених історією насувалися питання: чи потрібно було її організувати? Яку, й чи взагалі відіграла

вона роль у боротьбі за самостійність України? Яке її місце в історії українського війська?

Питання дивізії тепер заживилося, особливо у відродженій Українській державі. В радянській дійсності небагато про неї знали. Українську історію там фальшували, перекручували, а то й промовчували, а за саму прихильну згадку про дивізію кримінально карали. Часами вона була «білою плямою» в історії, і тоді про неї глухо мовчали; а часами, зокрема в останніх роках советської імперії, вона стала «чорною плямою», в якій офіційна пропаганда бачила все «глобальне зло» та змальовувала її як непримиренного «ворога народу».

Час проминає скоро. Від дня створення дивізії проминули десятиліття — це досить, щоб глянути на ту подію з історичної перспективи. Документів та писаних матеріалів не бракує. Саме ствердження факту без дослідження поодиноких умов — це як фраза, вибрана з контексту, не вистачає навіть на одновимірну оцінку. Тим часом питання дивізії складне. Його треба розглядати з аспектів — політичного, мілітарного і морального.

Найперше з точки зору політики. В історії не раз натрапляється на політичну концепцію, яку часом називають «легіоновою». Розуміють її як активну участь поневоленого народу в чужих арміях проти спільного ворога. Відносини між ними, включно із ступенем залежності «легіонерів» від «спонсоруючої» армії, регулюються домовленнями. Про правильність концепції свідчить політичний успіх. Наприклад, польські легіони Юзефа Пілсудського значною мірою причинилися до постання Польської держави в 1918 році, а в XIX столітті інший командир польських легіонів — Домбровський — знайшов місце в польському національному гимні. Свій легіон мали євреї в британській армії, а також українські січові стрільці не були без впливу на події в Україні, зокрема тоді, коли фронти воюючих сторін заломлювалися.

Друга світова війна тоді ввійшла у четвертий рік. Донедавна переможні німецькі армії почали натрапляти на більший спротив та частіше зазнавали дошкульних ударів на всіх фронтах. Території, окуповані німцями, не зважаючи на збільшений терор супроти місцевого населення, щоразу явніше опановували дії підпільних патріотичних організацій. Для критичного аналітика тодішніх подій

шанси перемоги для «держав осі» виглядали поза межами правдоподібного.

Саме в той час, у квітні 1943 року, деякі німецькі кола, на чолі з губернатором Галичини Вехтером, почали організовувати дивізію з українців. Український Центральний Комітет та ветерани визвольної боротьби Першої світової війни підтримали ту ініціативу. В 1940-х роках на західноукраїнських землях серед суспільства відродилася та дозріла думка, що дальша боротьба за українську державність вимагає організованої і добре вишколеної військової сили. Проф. Володимир Кубійович, голова Українського Центрального Комітету, так сформулював свої міркування: «Ми хотіли творити українську збройну силу, і треба було використати кожний момент, враховуючи весь ризик. Дивізія „Галичина“ постала б і без нас, але тоді український чинник не мав би впливу на її характер і на захист інтересів українського вояцтва. Дивізія скріпляла наш стан посідання в Галичині та могла його зміцнити і на інших землях». Він уважав, що в складі німецьких збройних сил «могло постати регулярне, добре вишколене й озброєне українське з'єднання, яке при сприятливих обставинах могло стати принаймні частковим зародком української армії». Українські творці дивізії думали через аналогію до Першої світової війни, що ця війна закінчиться на українських землях хаосом; одні програють мілітарно, а в других революція та вибух громадянської війни за самостійність поневолених народів стане реальною можливістю.

Українська патріотична молодь з ентузіазмом зголошувалася до дивізії. В скорому часі зголосилося понад 80 тисяч добровольців. Можна з певністю ствердити, що аргумент про потребу вивчити військове діло, щоб могли продовжувати боротьбу за незалежність свого народу, переконав і захопив її, бо ж німецька сторона, крім обіцянки, що вживатиме дивізію на протисоветському фронті, нічого не давала. Це мала бути тільки одна дивізія, та ще й з регіональною назвою «Галичина».

Мілітарно дивізія не мала нагоди себе проявити. Після закінчення вишколу вона попала в «котел» під Бродами, де її розбили враз з іншими німецькими дивізіями. З 11-ти тисяч вояків і офіцерів дивізії тільки близько 3-х тисяч вирвалося з того оточення. Решта попала в полон, загинула або включилася в лави Української Повстанської Армії.

З поповнень сформовано нову дивізію, дальший шлях котрої вів у боях з червоними партизанами через Словаччину, Словенію, щоб війну закінчити на полях південно-східної Австрії в околиці міст Граца й Фельдбаха.

У війні гігантів, яка велася великими армійськими з'єднаннями, дивізія, очевидно, не могла відіграти значної військової ролі. Її важливість і значення були в силі ідеї. Кожний народ має моральне право боронитися перед ворогами. Довгими віками поневолений і фізично, й духовно нищений український народ не скорився, а безупинно й за всяких нагод продовжував — і далі продовжує — боротьбу за право жити власним життям у власній державі. Саме ця ідея була несприйнятлива й грізна для ворогів.

Навіть німці, в мундирах яких довелось дивізії воювати, вже під кінець війни розпізнали помилку своєї політики й справді дуже пізно, але таки пішли на поступки українській ідеї. Рятуючи те, що вже не можна було врятувати, погодились створити Український Національний Комітет. Його голова генерал Павло Шандрук рівночасно став командувачем Української Національної Армії, а дивізія (колишня «галицька», а тепер вже «українська ч. 1») стала першою дивізією УНА. Присяга, складена генералові Шандрукові на вірність українському народові, та тризубці на шапках — це символи, які виявили назовні ці почування, котрими від самого початку жило вояцтво дивізії.

Деякі обсерватори підкреслюють, що воякам дивізії довелось боротися проти своїх співвітчизників на східному фронті. Це правда. Часопис «Народна Армія», орган Міністерства оборони України, містить часом статті, в яких автори підкреслюють, що вони в Другій світовій війні воювали не за Сталіна, а за батьківщину, хоч вправді не за самостійну Україну.

Вояки дивізії в жодному разі не воювали за «тисячолітній райх» або «Нову Європу», а за майбутню самостійність України. Для них не було різниці між німецьким фашизмом (в той час виглядало, що його тривалість не буде довга) і, якщо мова про методи дії, червоним більшовицьким фашизмом.

Після війни доля повела колишніх вояків дивізії різними шляхами. Тим, що попали в советський полон, довелося роками каратися в архипелагу «Гулагу», і багато там загинуло. Інші роз'їхалися по країнах

західного світу. Вони продовжували, вже іншими, мирними методами, працювати для добра української діаспори та українського народу. Багато з них зайняли визначні пости в житті організованої української громади.

Буває в житті людини, що її успіх вирішує доля, яка дасть нагоду опинитися у відповідному часі й у відповідному місці, з відповідними можливостями. Подібно буває в житті організацій та угруповань народу. Попри дивізію, однак, добра доля пройшла боком. Тепер ті, що дожили, радіють подіям в Україні — її відродженням і розбудовою держави. В них твердилося переконання, що жертви крові й життя дивізії не пішли марно. Колишні вояки дивізії радо повторюють строфу, яка висловлює, за що вони боролися: «за свій рідний край, за стрілецький звичай, за волю України».

А в Україні голова Галицького Братства колишніх вояків 1-ої УД УНА Михайло Яцура додав: «Ми українській державі вірні до кінця!».

З полону в Італії до університету в Іспанії

В кінці 1946 року 25 колишніх вояків 1-шої Української Дивізії УНА одержали стипендії і виїхали на студії до Іспанії. Спільна світлина, зроблена в Мадриді перед Колегією св. апостола Якова в 1948 р. Сидять зліва: Дмитро Маслій, інж. лісництва; Семен Федюк, д-р політичних наук; Олександр Білик, інж. лісництва; Андрій Листок, мтр. філософії; Забаля, адміністратор Колегії св. Якова; Енріке Ресик, член управи «Обра Католика де асистенція Університерія»; Теодор Барабаш, д-р інж. гірництва; Нестор Романик, д-р інж. лісництва.

Стоять зліва: Роман Бучок, д-р медицини; Левко Мартюк, перервав студії медицини і виїхав до США; Андрій Винницький, перервав студії кораблебудування і виїхав до США; Ізидор Заплатинський, д-р інж. гірництва; Зенон Рудавський, д-р медицини; Олег Забара, проф. інж. промисловости; Любомир У грин, інж. лісництва; Анатолій Скоробогатий, д-р медицини; Ростислав Левицький, д-р медицини; Маріян Давидко, закінчив ветеринарію і теологію; Юрій Кекіш, інж. хімії; Степан Гладун, економіст; Юрій Акулов, архітект; Ярослав Петрущак, д-р медицини; Всеволод Варжанський, проф. інженерії і комунікації; Роман Васрів, інж. лісництва; Володимир Блавацький, д-р ветеринарії; Михайло Гичка, д-р інж. лісництва; Юрій Дроздовський, фармацевт.

**Микола Степаненко,
ПЕРША УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ —
ЩЕ ОДИН ЕТАП У
БЕЗПЕРЕРВНІЙ БОРОТЬБІ ЗА
ВОЛЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

*Поручник Михайло
Ліщинський видає наказ*

Доповідь на бенкеті з нагоди відзначення 25-ліття створення дивізії «Галичина» (Торонто, Канада, 18 травня 1988 року)

Я

Як про це свідчить Командувач Української Національної Армії генерал Павло Шандрук, від Президента А. Лівіцького він «мав всі повноважності». Державний Центр УНР в особі сл. п. Президента А. М.

Лівицького стояв при народженні Української Національної Армії і її Першої Дивізії. Генерал Шандрук далі зазначає: «Український Національний Комітет з одного боку, Уряд УНР з другого — своїми актами призначили мене Командуючим Українською Національною Армією». Цим далекосяжним рішенням Державний Центр УНР зв'язав у нерозривну гірлянду нашої новітньої історії збройну боротьбу за підновлення Української держави, розпочату «в огні і бурі революції» 1917 року, з її найновішим етапом. Інакше і не могло бути, бо Перша Українська Дивізія і Українська Національна Армія часів Другої світової війни були законними спадкоємцями і продовжувачами вікопомних діянь Армії Української Народної Республіки, Української Галицької Армії, Легіону Українських Січових Стрільців, Карпатських січовиків. Ні Уряд УНР, ні його героїчна Армія після понад трьохрічної нерівної і виснажливої боротьби з відступу на територію тодішньої Польщі не капітулювали й не укладали жодного перемир'я з московськими комуністичними наїзниками й ніколи не визнали советського режиму, накиненого українському народові силою большевицьких багнетів і немилосердного терору. Мільйоннові жертви українського народу, що впали від рук московських окупантів від часу нашої тимчасової мілітарної поразки 1921 року до вибуху Другої світової війни 1941 року в безконечних чистках, штучно організованому голодові, безнастанному винищенні державно-політичних і культурно-освітніх сил, масових ув'язненнях і депортаціях та інших вишуканих, систематично і безоглядно впроваджуваних формах народовбивства, повністю виправдали це рішення тогочасного громадського і політичного проводу української нації. Це рішення наших суспільних і державних чинників впливало не з чужих спонук, а з органічно української, активної, будуючої, самостійницької орієнтації, яка була висловлена ще в програмі кирило-мефодіївців, у полум'яній творчості геніальних Шевченка, Франка і Лесі Українки, у платформах суспільних і політичних організацій кінця ХІХ — початку ХХ ст., нарешті в рішеннях Української Центральної Ради і численних з'їздах вояків, робітництва й селянства та в урочистих проголошеннях вільно вибраного парламенту й уряду суверенної України, в заповітах будівничих і батьків відродженої державности. Це рішення, зокрема, ґрунтувалося на заповіті Симона Петлюри, який був «глибоко переконаний, що народне право

здобувається та забезпечується лише військовою силою», який «надавав військовому чинникові першорядного значення в справі осягнення української незалежності», який постійно учив нас доглибно перейнятися ідеєю оборони Батьківщини:

«...не забуваймо про меч; учімося міцніше тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття, творчої любови до Батьківщину сторожкості до ворога та помсти за кривду заподіяні нам, — в симбіозі тих елементів знайдемо вірний шлях до звільнення і програму для будівництва» («Тризуб», 15).

Творячи Першу Українську Дивізію і Українську Національну Армію, наші суспільні й державні чинники мали на оці якраз оцей заповіт Симона Петлюри, вони виходили із розуміння ваги збройної боротьби нації, із нашої власної визвольної-мілітарної ідеї, із доцінювання значення військового знання, військової професії, із національного обов'язку, державницької традиції й рації. Те, що було створено в ті бурхливі часи, могло бути створеним тільки так, і ми настільки відчуваємось дозрілими, як модерна нація, маємо стільки почуття національної гордості, що не потребуємо ніяких поблажливих виправдань. При цій нагоді доречним буде пригадати слова Володимира Винниченка, який про подібну ситуацію у 50-ті роки говорив такими словами:

«Ми сидячи в тюрмах, засланнях, у підпіллях, з розбитими очима, з задушеним горлом, задихаючись, гарячково жадно прислухались до гуркоту гармат на фронтах, і гадали, чи скоро той гуркіт наблизиться на Україну й розіб'є тюрму, й визволить нас і дасть нам хоч трохи дихнути? Ми не боялись ні німців, ні австрійців; ми не боялись би французів, англійців, коли б вони бились з царською Росією; ми не боялись би диявола, коли б він пекельним вогнем ішов на цей старий, жахливий „застенок“ усякої волі і права».

Перефразувавши ці слова стосовно до умов, що існували 25 років тому, ми могли б сказати, що із тих самих причин ми не боялися ні німців, ні австрійців, ні італійців, ні румунів, ні мадярів, хоч стільки вони завдали нам шкоди і страждань; ми не боялись би ні французів, ні англійців, ні американців, ні канадців; ми справді не боялись би й диявола, якби він пекельним вогнем захотів спопелити московсько-комуністичну в'язницю народів. На заклик тих чинників, давши єдино можливу і очікувану відповідь, 80 тисяч добровольців, квіт української нації, виявили тим самим глибоке національне почуття, свідомість суспільного обов'язку, національно-громадську дисциплінованість і пошанування власних авторитетів, сторожкість до затій усякого ворога нашої державности, готовність до «помсти за кривди, заподіяні нам», зневагу до небезпек і терпінь. На шевченківський заклик — «Борітеся — поборете!» ви — старшини і вояки Першої дивізії — відповіли франківським: «У завзятій важкій боротьбі / Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь, / Рідний краю, здобути тобі!», створивши цим вічно живу й натхненну легенду організуючої соборности, яка рішуче й назавжди перекреслила рабську психіку дрібного партикуляризму і інферіорного хахлацького хитрування.

Понад 50 років тому також на шевченківський заклик «Борітеся — поборете!» в цей самий спосіб відповіли одягнені в чужі мундири московського імперського війська вояки Гвардійського Волинського полку, які започаткували перший період Другої після Хмельниччини Великої Національної Революції. 25 років тому героїчними звершеннями Української Повстанської Армії, боротьбою Українського Визвольного Війська і славними битвами Першої Дивізії Української Національної Армії було виповнено другий період Другої Великої Національної Революції. Третій період цієї самої Великої Національної Революції, головними рушійними силами якого будуть також, правдоподібно, українські вояки, одягнені в уніформи чужонаціональних армій, бо така вже невідворотна доля поневоленої нації, виростає і формується на наших очах. Воістину — «Пора се великая есть!» Тільки безнадійно глухий не чує громів «благородної пори», що невідкладно й приспінено наступає!

Відзначення наших великих річниць, в тому числі і 25-их річниць Першої Української Дивізії та Української Повстанської Армії, що є рівнорядними складниками другого періоду Великої Національної

Революції, було б безпредметним, якби ми при цих нагодах виразно собі не усвідомлювали, що не може бути якоїсь третьої революції без переможного закінчення Другої Великої Національної Революції, розпочатої 50 років тому і тимчасово здушеної ордами московських большевиків, які окупували землі Української Народної Республіки і свій концентраційний табір назвали Українською Советською Соціалістичною Республікою. Не може бути й іншого шляху, крім шляху, визначеного ідеалами 22-их січнів: шляху народоправства, повної суверенності й соборності. Не може бути й якоїсь іншої третьої сили, крім національної, в ґрунті речі націоналістичної у всеохопному розумінні цього слова, самостійницької сили, безкомпромісно наставленої на доосновне зруйнування новітньої «тюрми народів», цього «жахного „застенку“ усякої волі і права», — що зветься ССРСР. Важливим складником цієї сили є і українці, що перебувають поза межами того «жахного застенку», в тому числі насамперед у країнах Північної Америки. Не забуваймо, що весну національно-державного відродження принесли на землі українського материка ластівки з чужини і когорти самовідречених патріотів, що гуртувалися й вишколювалися в Галицькій волості, яка жила в комплексі конституційно-правної держави. Силою обставин ця роль припадає тепер канадським Києву, Львову, Полтаві та американським українським метрополіям.

Найвищий час покінчити із епохою фразеології на концертах і академіях. Поряд із культурними цінностями на терезах історії чи не найбільше важить МЕЧ. Зближається хвиля наших віковичних поррахунків із захланною Москвою, коли вирішальне значення матимуть наша національно-громадська дисциплінованість, визнання ієрархії вартостей і пошанування національних авторитетів, організованість і мобільність на одне націлених національних сил, економічна забезпеченість і незалежність наших акцій, однозгідність у принципових справах і щира готовність до виконання своєї чітко визначеної ролі.

Так, як перед двома попередніми світовими розграми наші попередники, так тепер ми — колишні вояки усіх українських національних формацій і громадські та політичні діячі, які усвідомлюють вагу оборонного інстинкту і воєнного духу нації, — повинні активізувати й актуалізувати проблему військового виховання

й гри та оволодіння новітнім військовим мистецтвом, яке (військове виховання) повинно вкраплюватися в діяльність комбатантських, спортових, молодечих, студентських та інших суспільних і політичних організацій. Кількасоттисячної національно свідомої еміграції вистачає, наприклад, щоб на внутрішньому відтинкові не тільки творити наукові, культурно-освітні й господарські цінності, а й улаштувати велелюдні загальнонаціональні походи до наших святинь (як, наприклад, до пам'ятників Т. Шевченкові) і до національно-культурних та релігійних центрів, відбувати масові віча й демонстрації, мистецькі фестивалі, молодечі зустрічі й спортивні свята й ігрища, які були б показом не групових чи партикулярних осягів, а загальнонародної організованості і висловом наших загальнонаціональних стремлінь. Разом з тим, цих сил вистачає і на те, щоб посилити та закінчити збірки на Фундацію імени Т. Шевченка в Канаді і на Фонд наглої потреби в Америці, а може, навіть і творити новий Фонд оборони України.

«Не роз'єднаними, не розпорошеними ми можемо їх здійснити, а збитими до купи — зв'язаними єдністю зусиль і підпорядкованими вищим вимогам національної справи...»

(С. Петлюра)

«Єдиним національним фронтом, створення якого є наказом хвилини».

(О. Лотоцький)

В ділянці зовнішній наших сил вистачає і на відчутний виступ в обороні прав нашого народу на відповідних форумах, як це сталося, наприклад, на Тегеранській конференції Прав Людини.

Чому я про всі ці справи говорю якраз до вас, побратими по зброї, і з нагоди вашого срібного ювілею? Тому що розділяю з вами те переконання, що колишні члени Першої Української Дивізії під цю пору

«...є по всіх українських організаціях, товариствах й установах, їх можна всюди бачити в проводах тих організацій. Їх можна стрінати на різних відповідних постах у приватних підприємствах, на різних урядових становищах державних й приватних, у виховній системі почавши від народніх шкіл, кінчаючи на університетах. Всі вони пройшли життєву школу дивізії... й її вони не встидаються... Їх усюди хочуть, усюди запрошують до співпраці, й не без хвальби респектують».

Рівно 55 років тому, 20 березня 1913 року, в подібних обставинах появився заклик Комітету Жіночої Організації за підписом Константи́ни Малицької, Олени Степанівни і шести інших видатних діячок жіночого руху у справі збірки на фонд «Потреби України», який було потім перейменовано в «Невгасаючий Фонд України». В тому закличові стояло питання і разом оптимістична відповідь:

«Мрії? Може, поки що мрії. Але хто ніколи не пробував ламати кайдани, той рабом у кайданах і зогниє».

Звертаючись із цими мріями-думками до вас, я звертаюся до тих, які ЛАМАЛИ КАЙДАНИ, йдучи за Шевченковим закличком: «Вставайте, кайдани порвіте!»

Вашої, дорогі побратими, річевої допомоги потребує кожен відтинок суспільного і політичного життя. Цей останній потребує чи не найбільше. «Ланцем, мов гадь» обвивають нас старі ресентименти і упередження, лінивість думки і дії, дрібні й егоїстичні групові інтереси земляцьких клубів, що часто називаються і політичними партіями чи рухами, боязнь нових підходів до розв'язання наших магістральних, давно усталених і всіма сприйнятих завдань і недовір'я до нових людей. Ви покликані ламати кайдани, щоб наша нація на посміховище не лежала «паралітиком на роздорожжю». Вірю, що моє звернення не буде тільки мріями, не залишиться без відповіді у цей вирішальний час.

Олег Лисяк

МИ ПРИСЯГАЛИ УКРАЇНІ

*О Україно, о люба ненько,
Тобі вірненько присягнем.*

(Вояцька пісня)

*Українські добровольці
складають присягу*

Б

ув квітень 1945 року. Війна вже кінчалася, хоч завзяті бої нашої дивізії були в повному розгарі в Штірії на відтинку Фельдбах — Гляйхенберг — Штраден. Советська армія саме прорвала німецький фронт в Мадярщині і вдарила на Австрію. Нашу дивізію поспішно пересунено із Словенії з околиць Марибора, де вона прочищувала терен від тітовських партизан, з завданням, щоб вона в рамках 2-ої Армії 1-го кавалерійського корпусу протинаступом стримала советський наступ на відтинку Штраден — Гляйхенберг — Фельдбах. У завязятих боях від

початку квітня остаточно лінія фронту устійнилася на цій лінії з доволі важкими нашими втратами.

Зайняте важкими фронтовими діями вояцтво дивізії нічого, або майже нічого, не знало про переговори між українськими політичними чинниками і німцями, про створення Українського Національного Комітету і визнання Української Національної Армії, і що згідно з цими договореннями головою цього Комітету став генерал Павло Шандрук. Згідно з наказом ч. 8 Української Народної Республіки з 15 березня генерала Павла Шандрука призначено командувачем Українською Національною Армією (УНА).

(Щойно, багатьма роками пізніше, я довідався з тексту наказу Уряду УНР ч. 64 від 14 травня 1968 р., що: «Стверджується, що Українська Національна Армія як окрема військова одиниця введена з днем 15 березня 1945 р. до складу Війська Української Народної Республіки»). Але, по правді, ми на фронті в тому часі про це все не знали.

Десь в половині квітня з'явився в нашій квартирі звітодавців, в селі Марієндорф під фронтом, о. д-р Іван Гриньох, який разом з генералом Шандруком насилу добився до дивізії. Він розказав нам про становище і дав нам деякі вказівки і доручення, як своїм знайомим по іншій, неофіційній лінії.

Виконуючи доручення о. д-ра Гриньоха, я почав відвідувати окремі фронтові частини, побував двічі в обложеному замку Гляйхенберг, раз — з моїм приятелем з-перед дивізійних часів, пор. Богданом Підгайним; тоді замком володів пор. В. Козак (з замку я виніс під час советського обстрілу мідяну старовинну ікону св. Миколая, і тепер вона спочиває в архіві Української Католицької Філадельфійської Митрополії); побував на нараді наших старшин запасного полку, де був тоді пор. М. Малецький; був у фюзилерів Гуляка, був у Богдана Бігуса, був у Герасимовича, відвідав мого колегу з Карпатського Лещатарського Клубу — Романа Гавриляка, побував в «Асика», Тараса Чмоли, який зі своєю сотнею стояв на віддалі кількадесяти метрів (через сад) від советів, — всюди розказував все те, що знав, і радив, що робити, згідно із вказівками о. д-ра Гриньоха. Прийшло тоді теж до Богдана Підгайного доручення від Миколи Лебеда («Рубана»), яке приніс колишній полковник УПА «Гуцул» (Іван Бутковський), щоби роззброїти німецький командний склад дивізії і пробиватися до

Адріатики і там чекати на англійців, що, очевидно, було вже неможливе, бо ми були в самому фронті між німецькими частинами 2-ої Армії...

В міжчасі ген. Шандрук з Фелькермаркта з запасного полку до команди дивізії прибув, віднайшов нашу «звітодавчу» квартиру і перебув з нами дві ночі в баварській хаті в Марієндорфі, де спав на єдиному ліжку, а ми, як звичайно, на долівці. Він розповів мені доволі багато про останні події, як також про своє минуле, показував документи з часів контрактної служби в польській армії тощо. Генерал привіз із собою український прапор і нові відзнаки на наші шапки — тризубці. Протягом кількох днів генерал відвідував різні наші фронтові частини у їх становищах, що викликало велике піднесення у вояків, бо ж ген. Фрайтаг від часу Бродів фронту не відвідував, командуючи з свого мешкального вагона. А в міжчасі бої йшли далі, зокрема за Гляйхенберг і Штраден.

Котрогось дня мене повідомили, що дивізія має остаточно перейти під українське командування — видимим знаком мала бути урочиста присяга нашого вояцтва на вірність Україні. Це сталося 25 квітня, не цілі два тижні перед закінченням війни, 8 травня 1945-го.

Очевидно, що я був при тому, це ж обов'язок звітодавця, і, що запам'ятав, постараюся розказати.

Пам'ятаю, на відкритій галявині було збудоване мале підвищення-мовниця, оточене відкритим каре двох чи трьох сотень 30-го полку. Посередині уставлено гранатомет, а біля нього у вихідних уніформах, в шоломах і при короткій зброї два старшини з 29-го і з 31-го полку, хор. Роман Гавриляк і хор. Роман Припхан. Біля них ген. Шандрук. Капелан дивізії пор. о. Михайло Левенець провів присягу, яку з піднесеними правицями повторювали за ним усі присутні:

«Присягаю Всемогучому Богові перед Святою Його Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя, ні здоров'я, скрізь та повсякчасно під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій Народ і свою Батьківщину — Україну. Свідомий великої відповідальності присягаю як вояк Українського Національного Війська виконувати всі накази своїх начальників слухняно і беззастережно, а службові доручення

тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможе Бог і Пречиста Мати».

Після проведення присяги о. капелан дивізії пор. о. М. Левенець виголосив коротку проповідь про значення присяги для всіх християн. Потім коротко говорив генерал Шандрук про конечність втримання наших традицій в боротьбі за незалежність України.

Після присяги перед генералом і його почтом (в якому, наскільки пам'ятаю, були сот. Макарушка, ад'ютант генерала хор. Роман Цьолко та німецькі старшини — Вехтер, д-р Арльт і ще дехто, ген. Фрайтаг не прийшов на урочистість присяги) відбувся переогляд-дефіляда сотень, які брали участь в присязі. Відділи марширували новоуведеним маршовим парадним кроком з руками, притисненими до стегон (без вимахів), а генерал Шандрук салютував своїм воякам, підносячи правицю до дашка шапки, на якій красувався тризуб. Не пам'ятаю, як салютували німці.

Я весь час стояв на невеликому горбку-шкарпі разом з недавно пізнаним сином полковника Дяченка Петром, який з волинським легіоном прибув до дивізії. До речі, волиняки виявилися знаменитими бойовиками, відважними вояками. Німці, однак, не довіряли легіонові, розділили їх по сотнях, а їх неофіційного коменданта «Ворона» розстріляли.

Взагалі, незважаючи на всі домовлення і зміни, німці назагал поводитися по-давньому — ніби нічого не змінилося.

Доказом може бути те, що стрінуло мене з боку д-ра Фріца Арльта, який був при всіх переговорах і прибув в почті генерала Шандрука до дивізії; коли я, виконуючи мої звітодавчі обов'язки, приступив з нотатником в руці до генеральської групи, щоб дізнатися про прізвища присутніх в групі і їх записати як частину мого звіту, який я мав намір скласти, д-р Арльт підійшов до мене і гостро сказав: «Але про це все, що тут було, звітодавче, ви не смієте писати!».

Ну, що ж, така була їхня німецька настанова, незважаючи на всі домовлення. Так, я тоді цього не записав і не написав, бо війна скінчилася за пару днів. Все-таки вийшла в Маріборі наша дивізійна газета з фотомонтажем з цієї події. Але так чи інакше ми, вояцтво дивізії, того пам'ятного дня 25 квітня 1945 року могли виконати мрію

наших мрій, яку висловила пісня ще, мабуть, з часів Першої світової війни: «О Україно, о люба ненько, /Тобі вірненько присягнем».

І від цієї присяги нас, вояків Української Національної Армії, ніхто не звільнив!

Тарас Бульба-Боровець

ПЕРЕГОВОРИ З НІМЦЯМИ

Розділ з книги «АРМІЯ БЕЗ ДЕРЖАВИ»

П

очинаючи десь від половини березня 1944 року, до нашого «Целленбау» у концентраційному таборі в Саксенгавзені поступово привозили нових українських в'язнів. Це були, головним чином, провідні члени ОУН з полковником Андрієм Мельником на чолі, який був ув'язнений разом з дружиною. Потім привезли його секретаря Михайла Мушинського, інж. Дмитра Андрієвського з Бельгії, проф. Є. Онацького з Італії, мгр-а Мацяка з Югославії і під кінець — поета О. Ольжича-Кандибу з підпілля в Україні. У цей самий час привезли також багато в'язнів інших національностей. Внаслідок переповнення в'язниці та браку одиночних камер для нових в'язнів адміністрація

почала приміщувати деяких в'язнів з закінченим слідством по два в камері. Таким чином, до мене в сімдесят сьому камеру в травні привели мого товариша по нещастю сотн. Ждановича. Нашій радості не було меж — коли вже вмирати, то разом...

Від нових товаришів по ув'язненню ми довідалися про новини у вільному світі. Ці новини були дуже сумні для нас. По всьому Райху та його колоніях шалів жахливий терор проти українських патріотів. Всюди проходили арешти наших людей, яких або розстрілювали, або замикали в кацетах. 10 червня 1944 року ми довідалися, що цієї ночі замордовано Олега Ольжича-Кандибу. Це означало, що всіх нас чекає ліквідація. Особливо переживав смерть Ольжича сотн. Жданович, бо вони особисто приятелювали. Хоч ми вже й були вдвох, але нервові напруження зростало щохвилини. Минали безконечні дні та ще довші безсонні ночі. Нашу монотонність пізніше почали порушувати масові щоденні рейди союзницької авіації на Берлін та його околиці. Увесь наш «Целленбау» хитався разом із землею, наче корабель на морських хвилях, але залишався цілий. Есесівці ховалися в бункер, а в'язні під час бомбардування сиділи наче тигри в клітках, коли горить зоопарк. В околицях Саксенгавзена було багато різних заводів, що знаходилися під адміністрацією концтабору. На ці заводи авіація щоденно валила сотні фугасних та тисячі запальних бомб. При кожному нальоті кругом вибухали десятки великих пожеж. Замасковані зенітки в свою чергу цілими годинами гатили в небесні простори, пробуючи створити заслін від авіації. Рев моторів, вибухи бомб, канонада артилерії, завивання сирен, крики та голосіння побитих та поранених людей зливалися в страшну какофонію, що доводила до шалу людей з найсильнішими нервами.

Треба сказати, що союзницькі пілоти добре орієнтувалися, кидаючи свої бомби. Незважаючи на те, що вони були дуже високо і ховалися від зеніток, протягом всіх численних нальотів жодна фугасна бомба не впала на концтабір. Падали лише запальні бомби, що викликали масу пожеж.

Після вибуху польського повстання у Варшаві в перші дні серпня 1944 року нам стало відомо, що головнокомандувач польською Армією Крайовою (АК) генерал Ровецькі-Грот, ув'язнений в нашому коридорі в «Целленбау», був автоматично розстріляний. В цей час були розстріляні також якісь серби і хорвати та інші товариші,

національності яких нам не довелося уточнити. Машина розстрілів діяла весь час. Ми всі з хвилини на хвилину чекали нашої черги. Життя зосередилось в одній точці — у вухах. Всі страхоття при повсякденних бомбардуваннях та описуваних вже сценах — це психологічний рай порівняно з безконечними безсонними ночами. Коли наставав світанок, входила радісна надія: може, нарешті, якась бомба визволить від нескінченних мук, може, нарешті, прийде кінець тортурам...

Але жаданий кінець не надходив. Довгі літні дні пролітали, мов блискавка, а короткі ночі здавалися вічністю. Найтихіший мишачий шелест у коридорі здавався нам кроком кованого есесівського чобота. Коли ж дійсно з'являвся чобіт, ми з камери вгадували, — котре «число» забирає. А час, поки він йшов від канцелярії, був вічністю. Вічністю невідомого в секундах: по нас, не по нас?..

Так минали доба за добою, тиждень за тижнем, місяць за місяцем. Вдень — бомбардування, вночі — розстріли. Нас почав помалу покидати наш найбільший друг — шибеничний гумор. Перестав виходити наш журнал — «Параша». Хоч як ми проти того боролися, проте в наших душах почала все глибше і глибше загнижджуватися найгрізніша для в'язня небезпека — апатія. Я постійно вигадував плани втечі з кацету, але по деякім часі виявлялося, що з моїх планів нічого не вийде. Це ще більше посилювало апатію. Знову якийсь план, знову якась нова надія на кілька днів. А потім повна безпросвітність — хоч би промінь надії. Саксенгавзен — це ціле місто з десятками мурів, покритих наелектризованим колючим дротом, вартовими баштами з кулеметами, прожекторами та патрулями з сотнями собак-шукачів.

Остаточо впевнившись, що всяка спроба втечі є нереальна, ми самі себе викреслили зі списку живих. Людям нашого типу смерть не страшна. Ми звикли дивитися їй в очі. Але щонайгірше для вояка — це вмирати «бараном», вмирати без можливості поборотися зі смертю, це — ганьба, що гірше сірчаної кислоти палить душу вояка. Ось чому ми воліли згинуть нагло від бомби, ніж наставляти потилицю під дуло паршивого пістоля.

Повсякчас між в'язнями курсувала «пошта». Ми заприязнилися з багатьма чужинцями. Особливо зацікавилися нами, як українськими партизанами, англійські офіцери — майор Фальконер та капітан

підводного човна Майкл Кембридж, як також його ад'ютант лейтенант Стілл, з п'ятої камери.

З Фальконером тримав контакт інж. Андрієвський, а з капітаном Кембриджем — я. В депозиті в нас були гроші, і ми мали змогу купувати «Вінницьку махорку». За папір служив клозетний папір з «Volkisher Beobachter». Ми крутили з махорки грубезні «сигари» і на проході або через «пошту» передавали своїм англійським товаришам. Капітан Кембридж, як моряк (син пенсіонера-адмірала), до останнього дня не втрачав гумору. Знаками Морзе долонею на проході дякував нам за відомості з преси та «Гавану». Кожного разу жартував: мовляв, як ми нарешті вийдемо звідси, то зразу затягнемо по дві великі справжні «гавани» нараз. Це був надзвичайно добрий товариш по недолі. Постійно веселий, чимось новим зайнятий, дуже товариський, винахідливий, чесний, скромний, витривалий і загартований на всі тюремні муки і несподіванки.

Коли раз в лютому на проході йому порвалися дерев'яні ходаки, він закинув їх і цілу годину «танцював» по снігу босий. Свіже повітря для в'язня заступає хліб та одяг.

Наш Майкл цей закон дуже добре розумів. Чіплявся за життя голими зубами в порожньому просторі. Доля не судила йому, одначе, побачити волю. З усіх наших англійських товаришів з «Целленбау» лише майорові Фальконерові пощастило врятуватися. Доля решти невідома. Є припущення, що вони під кінець війни були розстріляні. Точно ніхто не знає. Може, ще дехто з них десь живе. Кожна війна має мільйони різних несподіванок. Тисячі людей віднаходяться по довгих літах. Дай то, Боже, щоб таким чином віднайшовся й наш незабутній друг Майкл та інші товариші по недолі. Всі кацетники колись будуть становити окрему велику родину братньої дружби, як живі свідки кошмарного тоталітаризму.

Під кінець жовтня 1944 року забряжчали замки нашої камери. Це було після обіду. В дверях показався усміхнений д-р Вольф. Тепер він вже був підполковник есесів та одним чином вищий по службі. Він дуже чемно попросив вибачення за те, що так довго до нас не «заходив», бо, мовляв, не мав нічого доброго нам сказати. А тепер він приніс дуже приємну новину: за пару днів ми будемо звільнені. Ця вістка була настільки неправдоподібна і нереальна, що я його одразу попросив не глузувати над нами перед смертю, а скорше перейти до

діла — тобто дати нам ту вістку, якої ми так нетерпляче очікуємо. На це Вольф, як звичайно, розреготався, а потім цілком поважно повідомив нас про те, що німецька влада звільняє арештованих провідників усіх українських угруповань, дає їм змогу порозумітися між собою і що найближчими днями мають розпочатися нові українсько-німецькі переговори. Досі це не сталося тому, що справу порозуміння німців з іншими націями хтось в їх уряді саботував. Тепер започатковується нова політична лінія. Вони хочуть розпочати переговори на широкій базі згідно з нашими пропозиціями з листопада 1943 р. Треба забути сумне минуле і спільними силами будувати нове майбутнє.

Нам було ясно, що тут немає мови про будь-яку зміну політичного курсу Третього райху, а просто воєнні події за останній рік ґрунтовно змінили становище. Вся територія України опинилась в руках комуністів. Ми вважали, що саме ця обставина врятувала нам життя. Замість того, щоб винищувати ворогів СРСР в Німеччині, німцям краще їх звільнити і перекинути в советське заплілля. Для нас такий вихід також був на руку. Ожила нова надія будь-якою дорогою повернутися на рідну землю. Я сам по трьох місяцях ув'язнення додатковою запискою до протоколу мого слідства подав таку пропозицію з таким самим мотивом, а саме: що було б нерозумно з боку Німеччини винищувати ворогів СРСР і Німеччини, коли вся територія країни переходить під комуністичну окупацію. Я також пропонував у цій записці, щоб мені дали змогу вибрати в кацетах та серед військовополонених від одної до п'яти тисяч відповідних людей і щоб нас перекинули авіашляхом для боротьби з комунізмом в запліллі СРСР. Цей проект тепер, аж за рік, почав набирати реальних форм, коли німці втратили надію на повернення в Україну. Лише тому вони нас досі не розстріляли.

Друге, що нам заявив Вольф, — це те, що вони створюють спільний блок народів, поневолених комунізмом, і що на чолі цього блоку вже поставлений російський генерал Андрей Власов, як голова визвольного комітету «народів Росії» та головнокомандувач Російської Визвольної Армії (РОА). Потім він запитав мене, чи я не погодився б на розмову з генералом Власовим і чи даю свою згоду на спільну антикомуністичну боротьбу окремої української армії, але під верховним командуванням генерала Власова. На це я відповів, що

готовий кожної хвилини говорити з генералом Власовим або з ким іншим з росіян, але можу зараз його запевнити, що з нашої розмови нічого не вийде. Я знаю політичну платформу генерала Власова, який стоїть за «єдиную, неделимую» російську імперію і бореться за визволення «народів Росії». Таких «народів Росії» вже давно нема. Є російський народ і є український, білоруський, грузинський, вірменський та інші, які давно вже хочуть жити без наліпки «народ Росії» і без її опіки. Хай росіяни визволяють себе, а ми — себе. Мусять бути окремі національні комітети та їх армії. Може бути мова про координацію операцій у спільній антикомуністичній боротьбі. А про «народи Росії» москалям вже давно час забути. А врешті, всі ці питання вирішуємо не ми — військовики, що німці повинні звернутися до всіх українських угруповань. Почувши таку відповідь, д-р Вольф аж підскочив:

— Donnerwetter! Що це за комедія? Кого з вас не запитай — всі дають ту саму відповідь. Невже ви маєте тут змогу зговорюватись? Лівіцький у Варшаві говорить те саме. Скоропадський в Берліні говорить те саме, Мельник, Бандера і ви тут в Саксенгавзені говорите те саме. Що все це має означати? Ми хочемо змонтувати якнаймогутніший спільний фронт проти комунізму, а ви його нам розбиваєте. Я даю вам три дні часу подумати над цим питанням.

На це я йому відповів, що якраз над цим питанням нам немає потреби думати. Воно вже передумане кожним з нас, починаючи від колиски. Це не є жодна змова, а політична концепція. Всі неросійські нації ведуть боротьбу насамперед за своє національне визволення з-під будь-якої Росії, а вже на другому плані стоять у нас соціальні проблеми. Кожна нація побудує у своїй суверенній державі таку систему, яка відповідатиме її життєвим потребам та історичним традиціям. Всі ці нації вважають комуністичну систему за антибожу, шкідливу і злочинну. Тому й готові поборювати її всіма своїми силами, координуючи свою боротьбу з іншими антикомуністичними силами. Коли росіяни стануть на платформу суверенності всіх цих націй і не вважатимуть їх «народами Росії», тобто колоніями, тоді вони можуть бути нашими союзниками проти комунізму. Якщо ж вони і далі будуть великоросійськими імперіалістами, то автоматично стають у табір практичних та потенціальних союзників комунізму. Ми певні, що чи білі, чи червоні росіяни добровільно не зречуться колоніально-

імперіалістичної політики. Зречуться вони лише тоді, коли їхня імперія буде розбита зовнішніми силами.

Побачивши наше ставлення до концепції Власова, німці довго намагалися різними заходами зламати нашу позицію. І тут тверда одностайність усіх українців перекреслила всі німецькі та власовські заходи. Так само було й з іншими неросійськими націями. Жодна поважна національна організація не погодилася на імперіалістичну концепцію Власова. Тоді поруч комітету та армії Власова були організовані окремі національні комітети та їх військо. Особливо тут була виявлена повна солідарність поміж українцями, білорусами, козаками, кавказцями та всіма тюрками-мусульманами. Дуже цікаву відповідь генералові Власову в гумористичній формі дали грузини. Вони через свого делегата ген. Захарадзе сказали, що якщо вже конче треба підпорядковуватись російській імперії, то вони воліють слухати накази Сталіна, а не Власова. По-перше, тому, що Сталін їх земляк, а по-друге, що Власов — тільки генерал-лейтенант, а Сталін — їх земляк та ще й маршал. Цей дотепний жарт показав німцям та Власову, що їхня затія з новою формою «народів Росії» — безперспективний анахронізм.

Через кілька днів, десь в останніх числах жовтня 1944 року, нас випустили з кацету. Звільнили також Степана Бандеру з його товаришами, полковника Мельника з його співробітниками і сот. Ждановича. Ми домагалися звільнення всіх наших політичних в'язнів в Німеччині та підвладних територіях, але це питання німці тимчасово відтягали, пояснюючи «технічними труднощами». Ми вважали цей маневр засобом шантажу при переговорах. І при всіх розмовах, що потім розпочалися, ми постійно ставили цю вимогу. Пізніше цю вимогу німці частково задовольнили. Гестапо, однак, далі тримало частину наших людей як заручників, щоб мати змогу сильніше натискати на нас.

Від українців до переговорів між німцями та іншими націями спочатку був уповноважений полк. Мельник. Потім, коли вже створився Український Національний Комітет, на голову Комітету та головнокомандувачем майбутньої української армії при німецьких збройних силах всіма угрупованнями був делегований генерал-хорунжий Павло Шандрук. Проти кандидатури ген. Шандрука висловились українські монархісти, але вони були переголосовані.

Монархісти пропонували на голову комітету та головнокомандувача нової армії бувшого Гетьмана Української монархії з 1918 р. ген. Павла Скоропадського. Інші групи вважали, що на голову цього тимчасового комітету не можна пропонувати кандидатури людей, що в минулому чи тепер займали чи займають якесь офіційне становище в українському громадсько-політичному житті. Потрібна нейтральна особа, якою й був генерал Шандрук, що не належав ні до якої політичної партії.

Переговори розпочалися в листопаді 1944 року і тривали до кінця лютого 1945-го. Головною перешкодою були москалі, які встигли переконати німців, що концепція Власова є найбільш прийнятною формою нової організації всіх «народів Росії». Німецькими дорадниками в цьому питанні були, головним чином, балтійські аристократи, знання яких про сучасну Росію базувалися на тому, що вони перед 1917 роком займали у царській Росії високоплатні посади та розуміли російську мову. Від усіх соціально-політичних процесів останніх 25 років вони були так само далеко, як і всі інші західні європейці. Вони мріяли тільки про знищення комунізму та поворот до своїх теплих місць в небольшевицькій Росії.

Не маючи іншого виходу, німці були змушені остаточно визнати Український Національний Комітет в Німеччині — як єдиного репрезентанта українського народу перед німецькою владою та верховний керівний орган для всіх українців на території Німеччини та її підвладних країн. Комітет був умандатований усіма політичними угрупованнями та громадськими організаціями і отримав прерогативи законодавчої та виконавчої влади для всіх українців і їх досі існуючих та ново-організованих військових частин. Переговори закінчилися в кінці лютого 1945 року, а на початку березня німецька влада затвердила Комітет і видала дозвіл на організацію нової української армії.

Так само був затверджений Комітет Кавказьких націй під проводом Михайла Кедії та ген. Захарадзе, визнана Білоруська Центральна Рада під проводом проф. Островського, Комітет Козаків під проводом інж. Глазкова та незалежні комітети мусульманських народів. Зовсім окремо, з великою помпою, був прокламований, чомусь не в Берліні, а в Празі, Комітет генерала А. Власова. Незважаючи на тверду антиімперіалістичну настановленість представників усіх неросійських націй, він далі називав себе визвольним комітетом всіх «народів Росії».

Всі ці народи через своїх представників офіційно запротестували. З уваги на те, що неросійські комітети були майже силою виборені від німців, всі німецькі симпатії були на боці Комітету Власова. Для нього робилася велика пропаганда в пресі, по радіо та у фільмах. Власов мав величезні матеріальні засоби, розкішні приміщення для штабів, наче справжній феодал. Всі інші національні комітети залишалися майже невідомими, душилися по малих розбитих готеликах, без приміщень і без засобів. Фінансову кризу Українського Комітету рятували евакуйовані з України громадські установи.

Однак, які б труднощі не були, новонароджений Український Комітет під проводом ген. Шандрука в березні 1945 року розпочав свою громадсько-політичну та військову роботу згідно власного плану. Цю позитивну роботу Комітет виконував так довго, як довго це дозволяли об'єктивні умови.

Тарас Бульба-Боровець

УКРАЇНСЬКА АРМІЯ В НІМЕЧЧИНІ

Розділ з книги «АРМІЯ БЕЗ ДЕРЖАВИ»

Н

а початку березня 1945 року Український Національний Комітет в Німеччині видав відозву до всіх українців на німецькій території та в контрольованих Німеччиною країнах з повідомленням про своє заснування. Цією відозвою Комітет проголосив свою програму та організацію нової української армії при німецьких збройних силах. Нова армія за схемою складалася з двох основних частин:

— регулярної наземної армії, що мала завдання боротися на східному фронті проти ворога України — СРСР, та

— іррегулярної частини, що мала офіційну назву — Група «Б» Української Національної Армії.

Група «Б» мала завдання перекинутися на східний фронт для диверсійно-партизанської акції проти комуністів в Україні. Армія підлягала наказам генерала Шандрука. Начальником штабу армії був призначений полковник Аркадій Валійський. Командиром Групи «Б» — отаман Тарас Бульба-Боровець. Начальником штабу Групи «Б» — полковник Андрій Доллуд, а потім — полковник Іван Коваль, з нової еміграції.

Згідно опрацьованого плану штабу ген. Шандрука до складу регулярної частини УНА мали входити:

— організована в Галичині заходами Українського Центрального Комітету в 1943 році одна піхотна дивізія «Галичина», що отримувала назву — Перша Дивізія УНА,

— всі наявні менші та більші українські добровольчі військові частини при різних німецьких з'єднаннях, що досі носили назву — Українське Визвольне Військо,

— всі особи української національності, які добровільно служили при німецьких військах, технічних та транспортних колонах,

— всі добровольці української національності з-посеред військовополонених польської та советської армій, а також з-посеред цивільних робітників в Німеччині та амнестовані кадетники,

— всі добровольці української національності, вже досі включені в ряди Російської Визвольної Армії ген. Власова, які виявляли бажання перейти в свою національну армію,

— всі українські поліційні батальйони, що по виході з України були приділені до різних німецьких військових з'єднань.

Згідно плану, опрацьованого штабом Групи «Б», в склад цієї іррегулярної частини мали входити добровольчі кадри за індивідуальним підбором та вибором штабом групи з усіх існуючих готових формацій УНА, а також шляхом амністування кадрів з кадетів. Група була спочатку запланована на 5.000 вояків. Потім штаб обмежив її силу до 1.500 чоловік, розбитих на малі бойові одиниці силою роя воєнного часу, керованого офіцером. В партизанських операціях окремі рої могли, на випадок потреби, з'єднуватися в чоти та сотні,

діяти більшими відділами, рекрутуючи на місцях нових партизан в Україні.

На підставі попередніх підрахунків, штаб УНА міг набрати до 250.000 військовоздатних українських кадрів, з числа тих, що взимку 1944 року опинилися в Німеччині та ще були на східному фронті. Чверть мільйона готових, добре вишколених вояків усіх родів зброї. Згідно організаційного плану армії, затвердженого Комітетом та штабом УНА, 1-ша дивізія мала якнайшвидше перерости в корпус, а інші нові частини мали організовуватись в багатьох пунктах в окремі бригади за родами зброї. Потім готові бригади мали бути зведені, шляхом їх реорганізації, в нові дивізії. База кадрів для армії була колосальна, але знову так, як 1941 року в Україні, не було сприяючої політичної кон'юнктури для творення армії. Війна наближалася до кінця.

Намічені військові плани Українського Комітету не були повністю здійснені з двох головних причин:

— тому, що німці одною рукою ці плани затверджували, а другою — на кожному кроці їх саботували,

— і тому, що в травні 1945 року наступила капітуляція Німеччини.

Навіть перекинення першого батальйону Групи «Б», що вже в квітні 1945 року був готовий і з яким я мав намір відлітати зі своїм штабом в Україну, не відбулося, оскільки німецькій авіації вже не вистачало на такі операції пального. Нам, натомість, запропонували робити короткі десанти зараз за фронтом — на польсько-чеську територію, — на що ми не дали згоди. Так операція відкладалася аж до капітуляції Німеччини.

Поштовхом до німецького саботажу українських військових планів були провокаційні антиукраїнські заходи москалів. Вони дуже гостро виступали проти Українського Комітету взагалі, а проти нашого військового пляну зокрема. Вони навіть доносили на українців, називаючи «комуністами». Така поведінка москалів впливала з їх імперіалістичного чаду, а також тому, що Український Комітет домагався переведення вояків української національності з армії Власова в українську армію, а там їх було понад 70 відсотків. Люди вмирили з голоду по таборах військовополонених. Української армії не було аж до весни 1945 року. А Власов почав вербування людей серед полонених ще влітку 1943-го, тобто ще задовго до прокламації його

Комітету. Замість голодної смерти в таборах, багато українців добровільно записалося в армію Власова. На цій підставі росіяни переконували німців, що концепція Власова єдино правильна, бо він має 70 відсотків українців. Коли ж у березні 1945 року з'явилася Українська Національна Армія, майже всі українці з армії Власова почали домагатися переходу в Українську армію. Ця акція загрожувала Власову повним банкрутством, бо так могла розвалитися його армія, що складалася не з росіян, а з «народів Росії». Росіяни взагалі не дуже здавались в полон, а ті, що й попали в полон, за винятком одиниць, як патріоти СРСР гнали камінням зі своїх таборів агітаторів Власова, як зрадників. Вони чекали, що ось-ось «батько Сталін» визволить їх. Після капітуляції тисячі їх поїхали автомобілями, уквітчаними червоними прапорами, годувати воші в Сибір.

Формування української армії в Німеччині не було закінчене через капітуляцію. Була оформлена Перша дивізія, як частина УНА, одна протитанкова бригада під командуванням полковника Петра Дяченка та два батальйони Групи «Б». Перша дивізія була передана німецьким командуванням під команду генерала П. Шандрука. Йшла активна робота по організації нових окремих бригад та відділів Групи «Б».

Український Комітет розвинув широку пропагандивну роботу в терені, для чого ще перед заснуванням Комітету було організовано спеціальний штаб української пропаганди під керівництвом майора Дацька. Пізніше цей штаб підпорядкували Українському Комітетові. Майор Дацько розгорнув активну пропаганду серед українських вояків в армії Власова, щоб вони боролися за свободу своєї батьківщини — України, а не Росії. Проти цього гостро виступали росіяни, а допомагали їм німці. Все це, разом взяте, та нестабільність німецького фронту, який швидко наближався до Берліна, викликало великий хаос, в якому було тяжко орієнтуватися.

Погляди українців на справу організації Комітету та армії були поділені. Одна частина, тобто група Бандери, голосно говорила, що нам з німцями вже нема чого говорити, а треба їх тільки поборювати. Тому вони ні до Комітету, ні до штабу армії не послали своїх представників. Але самі, окремо, постійно вели переговори з німцями. Проте друга, більша частина, тобто республіканці, націоналісти полк. Мельника, монархісти та представники громадських комітетів — д-р Доленко з Харкова, проф. Кубійович з Галичини вважали, що, навпаки,

перебуваючи на німецькій землі, нам треба організувати офіційний комітет та якусь збройну силу і разом з німцями боротися проти СРСР до кінця війни. Передусім, організація Комітету й армії дає нам змогу наносити більше ударів головному ворогові України — комуністичній Москві, а по-друге — Комітет і армія дають нам змогу організовано рятувати сотні тисяч наших людей, отримувати подорожні папери та змогу організації евакуаційних транспортів на захід.

Ця більшість вважала, що війна наближається до кінця тільки між Німеччиною та СРСР, але війна України з Москвою не припиняється, а буде вестися далі.

Кожна свіжа куля проти безбожного комунізму — це союзник України. Передбачаючи скору капітуляцію, генерал П. Шандрук видав таємний наказ Першій дивізії та всім більшим і меншим частинам УНА відповідними маневрами відірватися від ворога на східному фронті і всіма засобами транспорту та форсованими маршами негайно перекинутися на західний фронт і там здатися в полон союзницьким військам. Цей наказ був планомірно виконаний.

Не маючи ніякої можливості здійснення планів Групи «Б», я також видав в кінці квітня 1945 року наказ по нашій Групі з такою самою директивою. Полковник Доллуд і полковник Коваль, виконуючи цей наказ, розбили наших готових два батальйони на менші групи, які стаціонували в горах, в районі Йоганесберга, і форсованими маршами вивели всіх людей в Баварію, де наші люди частково здалися в американський полон, а інші розсіялися серед німецького цивільного населення.

В цей самий час, напередодні німецької капітуляції, вибухнуло чеське повстання в Празі, скероване проти німців. Коли взяти до уваги, що все підпілля та партизанський рух в Чехо-Словаччині були тоді явно під керівництвом советських парашутистів, закинутих з Москви, то треба припустити, що й це повстання чехів також було спровоковане Москвою. Якраз в околицях Праги була розташована одна дивізія армії генерала Власова під його особистою командою. На заклик чехів про допомогу ген. Власов видав наказ своїй дивізії обернути зброю проти німців. Ця дивізія допомогла чехам звільнити Прагу від німців, але за пару днів Прагу «визволила» советська армія. Війська генерала Власова відступили, деяка частина вояків перейшла до большевиків, де їх на місці поголовно розстріляли як зрадників чи подвійних

зрадників. Генерал Власов з рештою дивізії втік і здався в американський полон. Американці обіцяли йому «безпечний» полон, але при перевезенні Власова «в інше місце» дорогою на американців напали большевицькі людоїди, які і «викрали» Власова. Через деякий час радіо Москви подало до відома, що генерала Власова засудили на смерть через повішення. Так закінчив своє існування рух Власова. Армія генерала Власова, хоч була започаткована в 1943 році, так само, як наша, мала тільки дві дивізії війська, хоч пропаганда голосила про «півмільйонову армію».

Мені стало відомо ще в Берліні восени 1944 року, що німці не мають повної довіри до генерала Власова, як визначного советського офіцера і фанатичного російського імперіаліста. Події в Празі показали, що німецькі сумніви і підозри не були безпідставні. Що було основною причиною підступності союзу зброї ген. Власова — важко сказати. В кожному разі, його останній чин в Празі не можна віднести до лицарських вчинків. Він знав усі стратегічні плани Москви, добре бачив, що Німеччина так чи інакше програє війну, і міг спокійно залишити хід подій самій історії, не зраджуючи свого союзника. Чи союзник був добрий, чи поганий — про це Власов міг подумати багато раніше, а не в обличчі його катастрофи. Чехам Власов нічим не допоміг: їх країна з німецької колонії стала советською колонією. Щойно після закінчення війни з деяких таємних документів стало відомо, що Гітлер до останньої хвилини був проти організації будь-яких окремих військових частин при німецькій армії, сформованих із східноєвропейських націй. Проте німецька армія всіма силами намагалася організувати цілі національні армії. В Берліні щодо цього питання була постійна і гостра розбіжність поглядів між Гестапо та командуванням армією. Тепер нам стало ясно, чому ми мали стільки перешкод та явного саботажу з боку німців при організації нашої армії. Згідно з таємною директивою Гітлера, організація національних військ була нарешті дозволена, але ці формації не повинні були перевищувати одної-двох дивізій. Дії цих дивізій мали бути обмежені і носити більше політично-пропагандивний характер, ніж військово-стратегічний. Про цю директиву ніхто не знав. Ясна річ, що німецький уряд міг мати свої плани, а національні комітети — свої. І ці плани не завжди були однозгідні. Але ми вважаємо роботу Українського Комітету наскрізь позитивною, бо вона була підпорядкована високій меті — служити ідеї

збройної боротьби України проти Росії та большевизму, під якими знову стогне наш народ.

Офіційне визнання німецькою владою Українського Національного Комітету та його програми діяльності було цілковитою перемогою української національної політики стосовно Німеччини. Нам не відомо, як розгорталися б події, якби Німеччина так скоро не капітулювала. Але якби, наприклад, у Німеччині в міжчасі відбувся державний переворот проти Гітлера, українська політика вже мала б у Німеччині готову політичну базу та свою збройну силу, з допомогою яких вона могла б відстоювати життєві інтереси України. Коли українські політичні чинники добивалися від німців визнання Комітету та дозволу на організацію армії, то вони мали на увазі цілу німецьку державу та німецьку націю, а не режим Гітлера. Проти цього режиму українська національна політика та її збройна (ірегулярна) сила в Україні зайняли таке становище, на яке той режим заслужив. Ідеологія нацизму була нам чужа і явно ворожа. Але серед німецького народу ми мали нагоду побачити протягом Другої світової війни дуже багато людей, які так само ненавиділи нацизм і прихильно ставилися до ідеї та програми нашої національно-визвольної боротьби.

А. Ковач

УКРАЇНСЬКА ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА І «ВЛАСОВЩИНА»

(уривки з книги)

Німеччина 1948

Линці біля Середнього, Карпатська Україна, 4 серпня 1944 р. Група старшин після прориву. Сидять зліва: хор. Василь Байбарак, сот. Савелій Яськевич, пор. Володимир Козак. Стоять зліва: сот. Михайло Бригідер, хор. д-р Богдан Панасюк, сот. Аверкій Гончаренко, поручник угорської армії, хор. о. Михайло Левенець, сот. Євген Нікітін

3

і змісту присяги вояка Української Повстанчої Армії бачимо, за чії інтереси бореться український народ.

ПРИСЯГА ВОЯКА

УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ:

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролітою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадливим до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

«ВЛАСОВСЬКИЙ РУХ»
І ПОСТАВА СУПРОТИ НЬОГО УКРАЇНЦІВ
ВИНИКНЕННЯ «ВЛАСОВЩИНИ»,
«РУССКАЯ ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ АРМІЯ»
І ХТО ТАКИЙ А. А. ВЛАСОВ

В кінці 1942 року з'явилося повідомлення німецького Верховного командування про створення «Русской Освободительной Армії». Командуючим армією був призначений советський генерал А. А. Власов. Пояснюючи ціль створення «РОА», німецькі газети писали: «Для совместной борьбы русского і германского народов протів большевізма».

Про А. А. Власова було відомо, що його німці знайшли між советськими полоненими.

Які ж були справжні причини народження «РОА»?

Шукати насамперед їх треба у тих невдачах, що спіткали німців у зтяжній війні з большевицькою Росією. Створенням «РОА» німецькі «стратегі» мали на меті заохотити російський народ до повалення большевізму зсередини. «РОА» мала стати тим пунктом, на який би орієнтувався «русскій медведь».

Комплектування «РОА» почалося з «добровольців» советських полонених. Советські полонені в той час знаходились в жахливих умовах, особливо ті, що перебували на теренах, окупованих німцями. Вони тисячами вимирали від голоду, холоду й пошестей. Тому й не дивно, що з появою агітаторів «РОА» люди, рятуючи своє життя, кинулися в «добровольці». Таке вербування у «власовську армію» провадилось як по таборах полонених на окупованих теренах, так і в самій Німеччині. Згодом «власовські» агітатори добрались і до людей з-поміж насильно вивезених в Німеччину, до так зв. «остарбайтерів».

В ході створення «РОА» виявилось, що «господін» А. А. Власов і його «соратнікі» йдуть «протореним шляхом російського імперіалізму». На меті була та ж «єдіная неделімая», тільки тепер під покришкою «Національно-Трудового Союза Народов Росії». До «РОА» «господін» Власов «вербує» всіх без розбору «Граждан» ССРСР. Для нього всі, хто походить з ССРСР, були «русскіє люди», і ніхто більше.

Власовська пропаганда заповнилась фразами: «дружба народів Росії», «любов к родіне» і т.ін.

Найкращим місцем для спостереження «дружби народів ССРСР» були скупчення «советських людей» за німецькими дротами. Це були табори військовополонених, «остарбайтерів», концентраційні катівні. Характерно, що в цій мішанині колишніх підсоветських народів всі без винятку не терпіли росіян. Ворожнеча іноді набирала гострих форм, бо росіяни по «прівичке» й далі намагалися верховодити над «собратьями» та повчати їх.

Однак «собратья» йшли своїм шляхом. Це не подобалось голові «передового народу», і на голови «інородцев» сипались прокльони й погрози: «ізмєннікі родіні», «фашістськіє прислужнікі» і т. д.

Щоб «непокірних» тримати за «морду» та «охоронити» їх «от вліянія фашізма», росіяни в скупченнях «Граждан» створили таємні НКВД. Були вони скрізь: і в таборах військовополонених, і в таборах «остарбайтерів», і в концентраційних катівнях. Росіяни, масово вступаючи в «РОА» та до різних німецьких військових формацій, одночасно обвинувачували інші народи в «ізмєне родіне», коли ті, теж рятуючись від голодної смерті, йшли на службу до німців. Ось на такій «дружбі народів» базувалась «концепція» А. А. Власова. Підшиваючись під речника «поневолених народів», спритні чорносотенці большевицького покрою 15. XI. 1944 року видали в Берліні перше число газети «Воля Народа» — «Орган Комітета Освобожденія Народів Росії». Редактором газети був колишній большевицький комісар генерал-лейтенант Г. Н. Жіленков. Про ціль і завдання газети редакція на 4-й сторінці пише:

«Ми за новую Росію, такую, какой не создали ні царській режим, ні большевізм...

Ми за соціальную справедливость, за новий безкласовий строй»...

Що ж тут нового для поневолених большевицькою Росією народів?

З появою газети «Воля Народа» український журналіст Л. запитав листовно редакцію:

«Ви. П. Редакторе.

Прошу ласкаво відповісти мені на таке питання:

В газеті „Воля Народу“ зазначено, що це „Орган Комітета Освободження Народів Росії“. Якщо це так, то чому друга частина назви газети пишеться в однині: „Народа“, коли має бути „Народів“».

Редакція відповіла:

«Рускій народ — одін. Остальніє народи Росії — народності, населеніє Росії — русскіє люди».

Після цього нічого дивного немає, що новоявлений «вождь» А. А. Власов завжди виступав від імени «Народів Росії», не рахуючись з тим, бажають вони того чи ні.

В одній із своїх промов А. А. Власов сказав:

«Тільки війна дала можливість керівним силам народів Росії вирватись з-під гніту сталінської тиранії і знайти умови, що захищають їх від большевицького терору та дають можливість провести величезну роботу по об'єднанню антибольшевицьких сил».

Не говорить А. А. Власов тільки про те, що, звільнившись від большевицького терору, ті народи потрапили під терор німецький.

Далі йде «істина» про те, що: «Розпиленість між антибольшевицькими силами не посилює позиції ворогів большевизму, а послаблює». І далі твердить, що «об'єднання» цих сил має бути тільки докола т. зв. «Комітету».

Звертаючись у своїй промові до німецького народу, А. А. Власов говорив:

«Сьогодні ми можемо завірити фюрера і весь німецький народ, що в їх важкій боротьбі проти запеклого ворога всіх народів — большевизму народи Росії є вірними союзниками

німців і ніколи не складуть зброї, а підуть плече в плече з ними до повної перемоги».

Пророкуючи аж таке «братерство» між народами Росії і німцями, А. А. Власов помилявся, коли думав, що німці не «відчувають» того в «повній мірі» на Україні. Та ще й від «народності», яка, за словами «Андрея Андреевича» теж належить до «русского освободительного двіженія».

Чи А. А. Власов і його штаб на чолі з генерал-лейтенантом Жіленковим «боролися» тільки проти большевизму?

В інтерв'ю з іноземними журналістами Г. Жіленков сказав:

«Взявши на себе важке завдання в боротьбі проти большевизму, що знайшов допомогу в імперіалістичних Сполучених Штатах Америки й Англії, Німеччина здійснює справу захисту всіх народів, всіх культур і цивілізацій».

Отже, вбачаючи в Америці й Англії запеклих ворогів «всіх культур», Г. Жіленков разом з А. А. Власовим посилають війська «РОА» в більшості не на Східний фронт проти большевизму, а на Західній — проти Англії, Франції й Америки.

Про майбутню «дружбу» російського й німецького народів А. А. Власов пророкував:

«Ненависть між народами Росії й німецьким народом недовговічна. Вона зникне, тому що наш союз побудований на історичній однозгідності, на економічній і географічній необхідності».

Як бачимо, «союз» А. А. Власова сягає в російську історію часів Катерини II, Петра I й інших російських царів-імперіалістів. Отже, що той новітній німецько-російський «союз» міг принести поневоленим народам Росії, а зокрема народові українському? Нічого, крім нових кайданів.

В зустрічі з Г. Жіленковим один іноземний кореспондент запитав:

«На яких основах задумана співпраця російського визвольного руху з іншими народами, що підкорені большевизмом?»

Жіленков відповів:

«На основі признання рівноправності всіх народів, що населяють територію Советського Союзу. На основі признання права за кожним народом вирішувати свою долю аж до свого державного відокремлення. На основі права кожному народові жити й працювати на землі своїх предків і розвивати свою національну культуру».

Добре сказано! Ніби вичитано із сталінської конституції.

А як насправді виглядала співпраця «народів» у «Руском Освободительном Двіженіі»?

Ми вже згадували, що «Руское Освободительное Двіженіє» від початку й до кінця було витвором німців. Про те, що власовський рух зародився в гітлерівських кабінетах, промовляють слова самого А. А. Власова:

«Під час мого побачення з державним міністром Гімлером, на нашій довготривалій приятній розмові, що проходила в дусі взаємного розуміння і що торкається всіх питань щасливого майбутнього народів Росії, я сказав...» і т. п.

«Руское Освободительное Двіженіє» виникло штучно, на чужій землі. Російський народ не вилонив із себе під час німецько-большевицької війни ні помітної постаті, ні політичної організації, яка б повела за собою змучену большевицькими експериментами російську націю проти сталінської тиранії, а одночасно й проти німецького імперіалізму. Російська нація лишилась вірною большевизму, або пішла на службу німецького фашизму.

Хто ж був А. А. Власов і чи мав він право виступати від імени російського народу, не говорячи вже про його «опіку» над усіма іншими народами ССРСР?

Життєпис А. А. Власова розповідає:

«В дні революції 1917 року він завзятий вояк, патріот советської „родіни“, займає високі пости в червоній армії. Під час німецько-советської війни командує большевицькими корпусами, бригадами, завзято бореться „за родіну, за Сталіна“. У 1941 році А. А. Власов, як командир 4-го мотомех. корпусу (м. Львів), приймає на себе перші удари німців. Потім він командувач 37-ої Армії в обороні Києва».

В газеті написано, що А. А. Власов два місяці обороняв Київ і з винятковим «іскуством» вивів свої війська з оточення.

Як відомо, під Києвом німці взяли в полон більше 600 тисяч советського війська!

Чи не цей факт є «воєнним іскуством» А. А. Власова?! Потім А. А. Власов на чолі 20-ї армії боронить Москву. За оборону Москви він дістає нагороду: орден Червоного Прапора і звання генерал-лейтенанта. Взимку 1941 року А. А. Власова призначено заступником командувача Волховського фронту. Тільки тут, потрапивши в німецьке оточення і, очевидно, не маючи змоги втекти на літаку, як це він робив раніше, А. А. Власов «прозрів».

Тільки тепер він запитав себе: «Почему так ненужно гібнут русские люди в етой войне?»

Потім А. А. Власов опинився в німецькому полоні. Тут він «блискавично перероджується» на запеклого ворога большевизму і, підхоплений німцями, організовує «русских людей» знову на загибель, але цим разом за «Свободную Расею».

Такий шлях А. А. Власова від большевицького патріота до «вождя» всіх поневолених большевизмом народів.

«Власовщина», «Комітет Освобождения Народов Росії» і «РОА» були створені в Німеччині й на теренах, підвладних німцям. Всі ці «двіженія» не мали ніякого відношення до визвольної боротьби українського народу в Україні. Отже, все, що мало відношення до «власовщини» з українського боку, впливів не мало і не могло мати на український визвольний рух. Визвольна боротьба українського народу була керована підпільним проводом ОУН, що мав свою власну, ні від

кого не залежну, політичну й тактичну лінію. Отже, все, що в наступних розділах стосуватиметься відносин між українцями й росіянами, не мало жодного зв'язку з подіями в Україні.

ЗАСНУВАННЯ

«КОМІТЕТА ОСВОБОЖДЕННЯ НАРОДОВ РОСІЇ»

В попередніх розділах ми подали причини, що спонукали німців до створення й підтримки т. зв. «власовського руху».

Через два роки після його появи сталася нова подія: «власовський рух» оформився в «Комітет Освобоження Народов Росії». З приводу заснування цього комітету в його органі «Воля Народу» від 15. XI. 1944 року читаємо:

«За останній час на пропозицію генерала А. А. Власова відбулося кілька нарад представників народів Росії з метою об'єднання всіх сил для боротьби з большевизмом. Внаслідок розмов засновано „Комітет Освобоження Народов Росії“ — як єдиний політичний і організаційний центр визвольної боротьби народів Росії».

14 листопада 1944 року в Празі цей комітет було затверджено, головою обрано А. А. Власова й прийнято маніфест, як загальну програму визвольної боротьби народів Росії.

Українські політичні кола на еміграції ще раніше добачали справжні заміри російської чорносотенщини, тому ніякої участі в тих «переговорах» з Власовим не брали.

Однак А. А. Власова це не бентежило, і такого «представителя от українського народу» він знайшов в особі «літератора» Ю. Я. Музиченка.

Хто ця людина? Яке вона мала право виступати (хай навіть як фікція!) від імени українського народу?

Коротенька «біографія» цього «представителя» буде найліпшою характеристикою його «авторитетної» особи в українському середовищі.

Ю. Я. Музиченко до німецько-большевицької війни працював в культурно-освітньому відділі Київської радіостанції (довірена особа!).

З втечею большевиків з України дістався до Німеччини. Безпросвітний п'яниця. Розповідають, що для участі в празькій конференції йому дали «друз'я» чорний фрак. До Праги він у ньому не доїхав, бо в дорозі пропив.

Така була постать «представителя», що виступав від імени українського народу в комітеті Власова.

Щодо «маніфесту», то навряд чи можна було придумати більш цинічний твір. Наведемо тут тільки кілька місць, щоб кожен українець побачив, яка віддаль лежить між тим, що в ньому «проголошено», й тим, що «власовщина» провадила на практиці.

Ось кілька виїмків, які ганьблять большевицький лад:

«Немає більшого злочину, ніж пригнічення другого народу та нав'язування йому своєї волі»

або:

«Большевики відняли у народів Росії право на національну незалежність, розвиток і самобутність».

А ось одна з обіцянок «комітета» народам майбутньої «свободной Росії»:

«І. Рівність всіх народів Росії і їх дійсне право на національний розвиток, самовизначення й державну самостійність».

Як бачимо, власовська «критика» большевизму убивча, знамениті обіцянки, тільки інакше все це виглядає в детально розробленій «власовській програмі» під назвою «Схема національно-трудового союзу», яка має служити «дороговказом» в побудові отої «Свободной Росії».

Вже у «Введенні» до згаданої «схеми» знаходимо давно розвінчані російські імперіалістичні «теорії». Нижче подаємо зміст двох параграфів:

«20. Російська нація є тісна сім'я народів і народностей, що об'єдналися довкола російського народу й усвідомили на протязі багатовікової спільної історичної долі спільність державних, економічних і культурних інтересів. Російський

народ в силу високого рівня своєї культури, в силу своєї багаточисельности й географічного положення відігравав об'єднуючу роль в творенні Російської Нації.

Всі сини Російської Нації рівноправні — великорос і тунгуз, мордвин і калмик.

22. Поскільки ідея Росії і ідея справедливости суспільного життя, ідея здійснення правди на землі й саморозвою не тільки заради себе, але й заради других, то, визнаючи самобутність Росії як культурно-історичного явища, треба визнати і світове покликання нашої „родіни“».

Як бачимо, російська чорносотенщина навіть на думці не має зректися загарбаних у різні історичні періоди чужих земель України, Білорусі, Кавказу й інших, бо для них це було лише «об'єднання довкола російського народу».

Що ж до «світового покликання родіни», то цей російський месіанізм досить зручно втілений в нещодавно легалізованому Комінтерні.

Від першої і до останньої сторінки «схема» написана «по образу і подобию» сталінської конституції. От хоч би взяти питання державної мови. Чорносотенці пишуть:

«Оскільки російський народ історично й геополітично є основним серед рівних народів Російської Нації, то мова російського народу, який є абсолютною більшістю населення Росії, визнається загальнодержавною мовою».

Таке ж обґрунтування щодо введення російської мови як державної в СРСР знаходимо й у сталінській конституції.

В чому ж різниця, «господа-товарищі», державного «устрою» ваших «государств»?

Хіба тільки в тому, що на місце Сталіна мав прийти Власов! Яке ставлення до заснування «Комітета Освобождения Народов Росії» зайняли українські політичні кола на еміграції, знаходимо в газеті «Краківські Вісті» від 2 грудня 1944 року. Зі статті під наголовком «Довкола Комітету Визволення Народів Росії» читаємо:

«Український світ, що від кінця 1917 року стоїть у безупинній боротьбі з московським большевизмом і в тій боротьбі поніс величезні жертви, може тільки радіти, що серед російського народу збудився почин до активної боротьби з деспотією Сталіна. Українське громадянство тривожиться одним, а саме, щоб той російський почин не ускладнив собі та іншим намагання створити вільне та впорядковане життя народів Сходу Європи. Важно, щоб Комітету очолюваний генералом Власовим, не йшов слідами російських генералів, напр. Денікіна. Адже Денікін, як відомо, замість зосередити всі свої задуми і чини на боротьбі з большевизмом, почав цілком непотрібну війну з Україною, яка саме воювала тоді з советами. Таким способом можна тільки розпорошити свої власні сили та допомогти большевикам, створюючи нові непотрібні міжнаціональні суперечки й напруження».

Подібне ставлення до Комітету зайняв тоді й козачий рух. В «Козачому Віснику» від 15. XI. 1944 року в ч. 24 читаємо:

«Заснуванням Комітету російський народ формально висловлює свою готовість боротися проти большевизму. Треба думати, що одночасно це свідчить про те, що в російському народі починається оздоровлення від большевицького чаду, на який він хворіє від 1917 року».

Ці два зауваження української й козачої преси повністю характеризують ставлення поневолених народів до очолюваного росіянами «визвольного руху».

«ВЛАСОВЩИНА»

З виникненням «власовщини» українські політичні й громадські кола відчули нову небезпеку для українського народу, що крилася за лаштунками новітнього російського імперіалізму.

Небезпека була тим більша, що у своїх замірах «спасенія єдиної неделімої» об'єдналися між собою представники двох російських

імперіалізмів: чорносотенно-білогвардійського (стара еміграція) та большевицького (на теренах Німеччини).

Мільйонові маси військовополонених українців, що походили з ССРСР, та вивезена на примусові роботи до Німеччини українська молодь були тим гарматним м'ясом, на яке розраховував А. А. Власов, створюючи «РОА».

Перед українськими громадськими установами за кордоном стояло завдання урятувати цю частину українського народу від апетитів «власовщини». Найгіршим було те, що німці трактували українців з-під советів, як «остів», отже фактично позбавляли їх національного означення, а «власовщина» претендувала на «остів», як на «руських людей». Українські комітети в Німеччині порушують клопотання перед різними німецькими установами про признание за українцями з-під советів права на національне ім'я. Цим мають на меті відмежувати українців від росіян. Але всі ці заходи лишаються без наслідків.

Тим часом виявилось, що українці-«добровольці», потрапивши до «РОА», не розтопилися в «руском морі», а навпаки, домагаються окремих українських відділів. По таборах «остів» українці висміюють агітаторів Власова, що намагаються доводити про «братерство» російського й українського народів, мовляв, «какая різниця». Мільйонові маси українців за межами України стали серйозною перешкодою для замірів А. А. Власова.

Німці, бачачи негативне ставлення українців до «власовської концепції», йдуть на «поступки». Сталося це в той час, коли вони вже не здатні були втриматись на Сході й під тиском большевиків залишали Україну.

Тепер для німців повстанча боротьба в Україні, що розгорілась проти большевиків, набула позитивного значення. Тепер українських повстанців німці називають «героями», а не «бандитами, вислужниками Сталіна», як це було за їхньої окупації. Недовіра німців щодо «всеобіймаючого двіженія» А. А. Власова яскраво впливає з характеру розмови між ген. Власовим і журналістом газети «Фелькішер Беобахтер».

Розмова була надрукована 7 грудня 1944 року в названій газеті ч. 330 під наголовком: «Українська визвольна боротьба». Містимо її без змін:

«Запитання: „Як оцінюєте ви, пане генерале, боротьбу українського повстанного руху на українських землях, що їх знову зайняли большевики?“

Відповідь: „З військових міркувань я не можу повідомити вас про все, що мені відомо і що вкаже на великий обсяг боротьби, яка йде на Україні проти Сталіна й большевизму. В цю хвилину неможливо дати огляд всіх тих сил, що за щастя і незалежність українського народу ведуть боротьбу проти большевизму. Немає, мабуть, ні одної оселі в Україні, в якій не було б хоч би одної малої групи українських націоналістів, що не присвятили себе святій та повній жертв боротьбі за добро українського народу. Ясно, що ця боротьба лише тоді може привести до перемоги, коли об'єднуються всі зусилля. Це об'єднання національних змагань знаходить тепер свій живий вияв в українському повстанському русі“.

Запитання: „Чи український нарід в інтересах спільної боротьби проти большевизму мусить пожертвувати свої окремі інтереси?“

Відповідь: „Ні в якому разі. Коли селяни двох сіл сходяться разом, щоб зміцнити спільну греблю, якій загрожує повінь нище означає, що вони тим самим уже все зробили для спільної справи? Український нарід має свою власну історію і свої власні змагання. В обличчі небезпеки він мусив часто шукати союзу з російським народом. Так само й російський нарід, важких годинах своєї історії звертався за допомогою до українського народу. Спільні зусилля цих обох народів рятували їх тоді від загибелі.

Якщо великий син українського народу Богдан Хмельницький звернувся за допомогою до російського народу, то він це зробив не для того, щоб повернути в ярмо українців, але щоб свій народ спасти від інвазії поляків. Чи винен в тому російський нарід, що подану українському народові братерську допомогу пізніше царат використав для поневолення українців? Російський нарід плекає супроти українського народу не що інше, як лише почування братерства і спільноти долі. Або большевизм знищить один і

другий нарід, або ці народи спільними силами покінчать з большевицькою тиранією. Та супроти необхідности спільних зусиль ніхто з нас не думає, що він має право після перемоги узалежнювати національну долю іншого народу від яких-небудь умов. Хай кожний нарід сам вирішує свою долю“.

Запитання: *„Як, на вашу думку, поставиться до національної боротьби українського народу за його свободу червона армія і особливо ті її формації, в яких переважає український елемент?“*

Відповідь: *„Чим більше вояків червоної армії переконається про справжні цілі війни, що її даліше ведуть большевики, тим більше їхні симпатії перехиляться на бік національних сил, що борються проти тиранії Сталіна. Вже тепер щораз важче стає большевицьким окупантам на Україні обманювати червоноармійців.*

Ясно, що визвольну боротьбу українського народу підтримують в першу чергу місцеве населення та українці, яких обманом або насиллям втягнули до червоної армії.

Я переконаний, що маніфест Комітету Визволення Народів Росії, незважаючи на всі протизаходи большевицької влади, стає щораз більше відомим червоноармійцям та що він причиниться до яснішого розуміння цілей визвольної боротьби, а тим самим і цілей національної боротьби всіх народів, що живуть на терені Сов. Союзу“».

Коли б це інтерв'ю генерала Власова прочитала людина, що не орієнтується в українсько-російських відносинах, вона б зробила висновок, що в українського народу ліпшого «друга», як А. А. Власов, не було і немає. Але нас, українців, «господін-товаріщ» А. А. Власов своїми твердженнями не дивує. Звернімось до першого-ліпшого большевицького комісара з питанням про «дружбу» українського й російського народів, і він дасть таку самісіньку відповідь. Щоб розкрити справжні цілі А. А. Власова, звернімось до «власовських» пропагандивних видань. Даремно в них шукати навіть таких замаскованих большевицьких розв'язок «національного питання», про які говорить А. А. Власов в інтерв'ю. У тих виданнях чорним по білому порозписувані різні бляння тільки про «русскій народ»,

подаючи його в різних відмінах, і жадного слова не сказано про ті «рівноправні народи», за які так вболіває «освободительное двіженіє».

Кілька фактів про взаємини між українцями й росіянами в «РОА».

В листах, що їх писали українці з частин «РОА» до своїх товаришів, читаємо (подаємо в скороченні):

«Дорогий друже К.!

... російська чорносотениця не дає нам дихнути. Українською мовою забороняють говорити, нищать українські газети й літературу. Якого біса вони нас загнали в Нормандію? Адже ж тут не большевицький фронт...» і т.д.

Професор Б. оповідає:

«Перебуваючи в Італії у 1944 році, я довідався з преси про заснування в Празі „Комітета Освобожденія Народов Росії“.

Познайомившись з Маніфестом, у мене не лишилось сумніву, що за цим „комітетом“ криється нове ошуканство народів, поневолених Росією. Щоб довідатись ближче про участь українців у цій німецько-російській затії, я у грудні 1944 року прибув до штабу військової пропаганди „РОА“, що перебував у одній з околиць Берліна. В невеличкому, розташованому в лісі, таборі містилася школа пропагандистів, що вже на той час дала одинадцять випусків. Тепер саме було підготовлено дванадцятий з чотирьохсот курсантів. Тут же в таборі знаходилась група російських наукових працівників, об'єднаних у т. зв. „Научный Совет“, що постачав школу викладачами, займався розробкою „власовської ідеології“ та через лекційне бюро систематично посилав до частин „РОА“ доповідачів. Прийняли мене в таборі дуже прихильно, але з перших розмов між мною і керівником наукової групи проф. С. я відчув, що українці з ними не співпрацюють. Підтвердженням було те, що коли я відрекомендувався проф. С. як український науковий працівник, він, зрадивши, вигукнув:

„Вот і замечательно, что вы украинец, у нас как раз большая потребность в таких, как вы, для пропаганды среди украинцев во власовских частях“.

Ознайомившись ближче з цим середовищем, я, крім росіян, інших народів у ньому не знайшов.

Саме перед моїм виїздом до табору прибув А. А. Власов із своїм штабом. У той же день я був присутній на зустрічі Власова, Жіленкова й інших з курсантами. Після доповіді Зайцева курсанти задали йому кілька запитань, серед яких цікавих було два:

1) „Чи національні комітети народів Росії вже об'єдналися з комітетом Власова?“

і 2) „Чи правда, що кабардинці є першими, які прийшли до порозуміння з Власовим?“

На ці запитання Зайцев відповів:

„Поки що народи Росії „упрямятся“ і не дуже поспішають до Комітету, але я вважаю, що ми, „русские“, з ними як-небудь домовимось. Що ж до кабардинців, то хай вас не бентежить їхня участь в комітеті, думаю, що російський народ якимось „подбає“ про „самотійність“ 50 тис. кабардинців...“.

В такий спосіб „власовщина“ виховувала російських пропагандистів. Мої погляди на „Комітет Освобождения Народов России“ підтвердились. З переконанням негайної боротьби з „власовщиною“ як смертельною загрозою для української визвольної справи я залишив цей табір».

Російська чорносотенщина в «РОА» українців-офіцерів вищих рангів не допускала на командні пости. Як тільки довідувались, що хтось з вищих офіцерів українець, його негайно звільняли або понижували до степені середнього чи молодшого командира.

Так на практиці виглядало «власовське содружество» українського й російського народів у «спільній» боротьбі проти большевизму.

Особливо перешкоджала «власовщина» популяризації за кордоном української визвольної справи.

Завданням російської чорносотенщини білогвардійсько-большевицького типу було не допустити висвітлення перед широким

світом боротьби українського народу як цілком осібною й незалежною від «руського визвольного руху».

«Власовщина» замовчувала наявність незалежної визвольної боротьби в Україні, а коли про неї не можна було замовчати, тоді намагалася «довести», що керівництво тією боротьбою здійснюється з «власівської» штаб-квартири.

Стверджує це такий факт:

6-14 січня 1945 року німецький науковий інститут чужинецьких справ при закордонному міністерстві у м. Ваймарі скликав міжнародний конгрес у справах тодішнього становища Німеччини. На конгрес прибуло 160 делегатів від 25 націй. Серед делегатів були переважно представники сателітів тодішньої Німеччини та нейтральних держав Швеції, Португалії, Іспанії.

На конгресі були також представники «Комітета Освобоження Народів Росії»: Л. Дудін, Г. Н. Жіленков, В. Ф. Малишкін та інші. Жодного представника від інших націй «народів Росії» не було. Навіть українців, які в Німеччині становили найбільший відсоток з-поміж народів Східної Європи, «власовщина» подбала, щоб на конгрес не допустити. На конгрес українці дісталися нелегально.

Делегати прослухали кілька доповідей на різні політичні теми. Генерал-майор В. Ф. Малишкін прочитав доповідь: «Крах большевицької ідеології». Він говорив лише про Росію й про російський народ. Жодним словом не згадав про боротьбу українських повстанців проти большевизму, а в той час навіть на сторінках німецької преси про це часто було згадувано.

Після закінчення доповіді шведський журналіст запитав Малишкіна:

— Чи українські партизани, що борються тепер в Україні, зв'язані з власовським рухом?

Малишкін відповів:

— Так, це є відрух російського визвольного руху.

Тоді з місця праворуч від шведської делегації підвівся український представник і, звертаючись до присутніх німецькою мовою, сказав:

— Українці борються за Українську Соборну Самостійну Державу і з «власовським рухом» нічого спільного не мають.

Це був несподіваний виступ. Малишкін, пославшись на «широку тему» заторкнутого питання, відмовився відповідати.

УКРАЇНСЬКЕ ВИЗВОЛЬНЕ ВІЙСЬКО

І ДЕЗЕРТИРСТВО УКРАЇНЦІВ З «РОА»

Покладаючи великі надії на «Рускую Освободітельную Армію», німці враховували негативне ставлення до неї українців. В той час, коли справи Німеччини на фронтах щораз гіршають, німці шукають засобів, щоб використати у війні великі маси українців.

На початку 1944 року в Німеччині з'явилися військові формації під назвою Українське Визвольне Військо (УВВ).

Як тільки стало відомо про створення цих військових частин, українці почали масово кидати «Рускую Освободітельную Армію» Власова й переходити до УВВ. Прикладом може бути старшинська школа «РОА» поблизу Берліна в Дабенсдорфі. Тут навчалось до 65% українців. Як тільки їм стало відомо про створення Української Армії, вони, не закінчивши школи, з'явилися до штабу УВВ.

Командування «РОА» намагалось перешкодити відходу українців. Колишній старшина «РОА» українець з Полтавщини Т. розповідає:

«В березні 1944 року частина „РОА“, у якій він знаходився, прибула із східного фронту для поповнення в Штеттін. Тут містився штаб „РОА“ під командуванням генерала Сахарова, що комплектував нові бойові відділи. На цьому пункті було багато українців-бійців та колишніх старшин червоної армії. Тільки тут вони вперше довідалися про існування Української Армії. Відразу біля двохсот українців звернулось до командування пункту „РОА“ з проханням перевести їх до УВВ. Замість відповіді, їм надіслали власовського агітатора, який почав їх умовляти, що большевизм треба бити спільними силами, що жодної ролі не відіграє, в якій армії будуть українці, зрештою, що росіяни й українці — один народ і т. п.»

Українці стояли на своєму.

Тоді до них з'явився німець в ранзі підполковника і теж почав «доводити», що між росіянами й українцями немає ніякої різниці.

Українці далі домагалися переведення до УВВ.

Через кілька днів їм заявили, що до УВВ мають право перейти тільки галичани (їх було щось біля 80 осіб), а українці з СРСР мусять лишитись в «РОА». Після цього Т. особисто звернувся до свого старшого начальника з проханням відпустити його до УВВ. Начальник накинувся на нього із словами: «ізмєнник», «большевік». Потім почав

докоряти за «посрамленіє честі мундіра руского офіцера», «за ізмену Росії» і т. п. Коли стало ясным, що ніякі домагання не допоможуть, одного дня 120 українців з «РОА» втекло до штабу УВВ в Берлін, де їх розподілили по українських частинах.

Його товариш хорунжий К. І. з Вінниці, що командував сотнею УВВ в Чехії перед самою капітуляцією Німеччини, дезертирував із своїми озброєними людьми й санітарним відділом у Карпати з метою прилучитись до УПА.

Т. подає ще такий факт: на комплектувальному пункті «РОА» в Штеттіні довідалися, що поблизу міста в лісі працюють совєтські військовополонені українці. До них поїхали старшини «РОА». Після заклику агітатора вступити до російських відділів полонені заявили:

«Якщо до УВВ, то підемо, а до „РОА“ не хочемо».

Цих прикладів досить, щоб відповісти на брехні російської чорносотенщини, що «українці воліли перебувати в „РОА“, аніж іти до „так називаємих українських частей“».

Під командуванням ген. лейт. Жіленкова і Мальцева на початку травня 1945 року біля м. Праги німці зосередили великі сили «РОА», що мали завдання спинити большевицький наступ на сході.

Згодом стало відомо, що війська «Руской Освободітельной Армії» приєдналися до повстання чехів у Празі й з приходом туди большевиків піддалися їм. Тоді ж у Чехії Жіленкова й Мальцева большевики повісили, як «предателєй родіни», а з рядових «власовців» зробили м'ясну січку, їх клали рядами на землю й розчавлювали танками.

А. А. Власов, як відомо, також пізніше повис на шибениці в Москві.

Згинула гітлерівська Німеччина — не стало й «руского освободітельного двіженія».

Не чуємо сьогодні його «відруху» й на етнографічних російських землях. Росіяни виявились нездатні вести провід у боротьбі з большевизмом. Такий неминучий кінець всіх російських «концепцій», що в тій або іншій замаскованій формі будуть протаскувати «ідеї» «єдіной неделімой».

Тим часом український визвольний рух, в авангарді якого стоїть Українська Повстанча Армія, набрав таких розмірів, що про нього говорить цілий світ.

Щойно по двох роках після закінчення Другої світової війни російська еміграція знову починає активізуватись, висуваючи заявлену концепцію «єдиної неделимої».

На протипагу Антибольшевицькому Блоку Народів, ініційованому українцями, росіяни створили на еміграції в Німеччині «Російський Всенациональний Союз Свободи» (?!). Не підлягає сумнівам, що, крім самих росіян, навряд чи знайдеться в тому «союзі» хоч одна «порядна душа» з-поміж «іногородцев». Цей новий російський «союз» виключно з «союзом ССРСР» і «власовським двіженієм» є не що інше, як намагання російської чорносотенщини «обуздать сепаратістов».

Не спить російська чорносотенщина й за океаном. Центральний орган російської соціал-демократичної партії «Соціалістическій Вестнік» в ч. 9/600 за 23 вересня 1947 року, що виходить в Нью-Йорку, пропагує на своїх сторінках «Програму устроїства освобождьонной Росії» після розгрому ССРСР.

«Програма» не є чимсь новим, це копія згаданих нами попереду «концепцій» російського імперіалізму. Однак з огляду на те, що її друкують російські соціалісти, для нас, українців (а ми теж маємо соціалістів!), будуть цікаві в ній окремі місця. Подаємо в скороченні:

«ГОСУДАРСТВЕННИЙ СТРОЙ:

- 1. Території і народи, входящие в состав Советского Союза, составляют Российское Государство.*
- 3. Верховная власть есть единая для всего народа.*

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛІТІКА:

- I. Общегосударственным языком является язык русский.*
- II. Отдельные народы, при наличии необходимых исторических, культурных и хозяйственных данных, могут создавать в рамках Российского Государства самоуправления.*

XI. НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА:

Российская культура есть творчество всех народов Российского Государства. Свобода і независимость этого творчества обеспечивается всем народом Российского Государства в равной степени.

ХІІ. НАРОДНОЄ ОБРАЗОВАНІЄ:

І. Обученіє в школах ведьотся на родном языке. Русскій же язык является обязательным».

Хочеться вірити, що серед росіян знайдуться нарешті люди з тверезим розумом. Вони заради майбутнього російської нації придуть до голосу і знайдуть спільну мову з поневоленими народами червоної імперії ССРСР в побудові нового ладу на сході Європи.

Жадні махінації, що оперті на «єдіную неделімую», при будь-яких її варіантах до співпраці українців з росіянами не ведуть.

Австрія, 8 травня 1945 р. 1-ша сотня 29-го полку під час відступу

Олег Гринів

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АРМІЯ В КОНТЕКСТІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

I

Історія Української Національної Армії належить тих сторінок Другої світової війни, які до цього часу на рідних землях залишаються «білою плямою». Було б неправильно відносити її до «чорних плям», цебто до подій, які фальшувались заідеологізованою советською історіографією, бо історія УНА не перекручувалась, а замовчувалась, заховувалась за сімома печатями. Для цього були причини, зумовлені конкретно-історичними обставинами.

По-перше, нещаслива доля УНА давала для цього підстави. Не можна не погодитись з такими міркуваннями Костя Паньківського: «Політичні керівники кожної нації відповідають, відколи існує світ, за те, що роблять, за свою політику. Успіхи роблять їх великими і славними, а невдачі відсувають в тінь, а дуже часто ставлять під суд як національних зрадників. Політичний провідник не може втекти від свого минулого або звільнитись від відповідальности, а мусить бути готовим на громадський суд». Тривіальна істина, висловлена в думці, що переможців не судять, прямо підходить до порушеної проблеми. Переможці в Другій світовій війні натягали її історію на свій копил, не зустрічали упродовж тривалого часу заперечень.

По-друге, трагічні події у битві під Бродами спричинились до того, що дивізія «Галичина» опинилась далеко за межами батьківщини. УНА як формація завершальних тижнів війни не змогла проявитись, аби вкарбуватись у пам'яті тогочасного й майбутніх українських поколінь. Художня й наукова література, мемуаристика і періодика, що з'явилися на чужині, в часи тоталітарного режиму, до вітчизняного читача не доходили.

По-третє, навіть у західноукраїнському регіоні відомості про дивізію були в ліпшому разі фрагментарні. Героїка Української Повстанської Армії заповонила пам'ять боротьби за волю України у поколінь повоєнного часу. Цьому сприяли насамперед пісенна народна творчість, що зберігалась у народі, незважаючи на більшовицький терор, перекази живих учасників боротьби. Як не дивно, широка пропагандистська кампанія проти УПА нерідко мала протилежний ефект, пробуджуючи зацікавлення серед населення.

Трактування більшовицькою окупаційною владою національно-визвольної боротьби в сорокових і на початку п'ятдесятих років як «бандерівської» зумовило те, що інші сили в цій боротьбі занурювались у води Лети.

Нарешті, по-четверте, гітлерівські окупанти нічим не поступались перед більшовиками за своєю жорстокістю, тому будь-який зв'язок з німецькими військами посилював упереджене ставлення до тих політичних сил, які розглядали його як тактичний хід. Ще й нині такий зв'язок, на думку деяких політиків і вчених, оцінюється лише негативно, хоч час бере своє — і відбувається переоцінка подій п'ятдесятирічної давнини.

Безумовно, процес переоцінки не простий. Не одне покоління українців вивчало історію свого народу як деякі дрібні епізоди в історії Росії. Доконечність очищення української історії від чужих намулів стикається з немалими труднощами. Якщо попереднім століттям присвячені фундаментальні праці визначних істориків, то на ХХ столітті мимоволі навіть у сумлінних істориків певні політичні симпатії давались взнаки. Щоправда, останні роки обнадіюють, бо до вітчизняного читача почала надходити різноманітна література про історію дивізії «Галичина».

Спроба показати місце дивізії в контексті української історії Другої світової війни зроблена в платформі національно-патріотичного блоку Львівщини «Україна й українці у Другій світовій війні». В ній зазначається: «При оцінці дивізії „Галичина“ треба брати до уваги принаймні три аргументи: спільні воєнні дії з німецькими військами проти більшовицьких окупантів розглядалися не як стратегічне, а як тактичне завдання для українців; воєнна ситуація диктувала вибір, тому організатори дивізії намагались спрямувати військову боротьбу проти московсько-більшовицьких окупантів, репресивна діяльність яких вже відверто виявилась на „визволених“ ними українських землях; зваження різних варіантів подальшого ходу війни й намагання створити зародок національної армії за прикладом військових формувань Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни, що стали основою армії ЗУНР».

Обґрунтовуючи далі таку позицію, платформа вказує: «Не будемо нехтувати й тим, що на боці німців проти більшовицьких окупантів і їх режиму воювали не лише українці, а й інші народи, які перед війною карались у більшовицькому тоталітарному ярмі. Не були винятком і росіяни, які створили Російську Визвольну Армію (РОА). Нарешті, в боротьбі проти західноєвропейського імперіалізму народи африканських і азійських країн теж не відкидали співробітництва з тодішньою Німеччиною». До речі, останні ніколи не таврувались більшовицькою пропагандою.

Коли маємо справу з історією, то не маємо права забувати її світоглядної функції. Історія УНА буде писатись інакше німцем, ніж українцем, інакше англійцем, ніж росіянином і т.д. Коли цю історію пише українець, то він неодмінно керується національною ідеєю та

конкретно-історичними умовами її реалізації. Наукова об'єктивність не може підмінюватись партійною тенденційністю.

Партійна тенденційність не спрямовується на пошуки правди, а на оправдання якоїсь певної позиції. Звичайно, така політика перефарбовує минуле, а не дає компасу для майбутнього. Генерал Павло Шандрук у тяжкі повоєнні часи писав: «... Минуле є наукою для майбутнього. Тим більше, що тепер те майбутнє закрите тяжкими хмарами непроглядних політичних перспектив, затьмарюваних цілево біжучою штучно створюваною дійсністю. Чи на довгі роки? Здається, що єдиною зіркою в тих хмарах туману могло б бути бажання знайти досить сили всенационально! волі, принаймні в провідних колах, до поєднання зусиль на основі взаємного пошанування, з метою бодай приготувати ґрунт для реалізації своїх політико-національних прагнень». Гадаю, що такий приклад дає вже згадана платформа Українського національно-патріотичного блоку Львівщини, яка націлена «до поєднання зусиль на основі взаємного пошанування» учасників війни різних політичних орієнтацій. Нема сумніву, що на таке пошанування ніколи не підуть ті, хто штучно прирівняний до ветеранів війни, насамперед енкаведистські злочинці. Та з ними й не треба прагнути «взаємного пошанування», бо їхні злочини не можуть мати терміну давности.

Підхід до дивізії «Галичина» на основі національної ідеї в конкретно-історичних умовах Другої світової війни констатує протилежний підхід намірів німецького командування й українського громадянства, протилежність національних інтересів. Німці були зацікавлені в тому, щоби, по-перше, залучити до боротьби проти більшовицьких військ українське населення, яке переконалось у злочинності нацистського режиму, і, по-друге, за словами генерала П. Шандрука, «відтягнути українську масу від засилання УПА до їм підпорядкованої дивізії». Отже, німці мали на меті створити з українців нову німецьку дивізію.

Українські провідні діячі, які підтримали створення дивізії, дивились на неї як на українську формацію, ядро вишколеного національного війська. Основна мета цього війська була тотожна меті Української Повстанської Армії: здобуття незалежної Української держави. Дивізійники прагнули взаємних дій з повстанцями, що проявилось у подіях, пов'язаних з Бродівською операцією. Після

трагедії під Бродами частина дивізійників перейшла до Української Повстанської Армії й воювала в її рядах. Вже тепер ця кількість набагато перевищує показники, прийняті в сорокові роки. Отже, для протиставлення дивізії «Галичина» й Української Повстанської Армії нема підстав. Конкретно-історична дійсність спростовує тенденційний погляд на дивізійників як колаборантів.

Хоч дивізія формувалась у Галичині й називалась галицькою, вона не була регіональною вже з самого свого народження. Звичайно, основну її частину становила українська молодь з Галичини. Але поряд з нею до дивізії зголошувались колишні вояки Армії УНР і УГА, а також полонені українці-червоноармійці. Взаємини між українцями з Галичини й Наддніпрянщини інколи загострювались, бо імперіалістичний принцип «поділяй і пануй», яким керувались наші вороги, давав про себе знати, хоч загострень можна було уникнути при толерантності й терпеливості з боку українських старшин. У такому руслі розглядалось питання про взаємини українців у Декларації Українського Національного Комітету від 17 березня 1945 року. В ній наголошувалось: «Чужі, довголітні кордони, що лежали поміж поодинокими українськими землями, витворили різниці в думках і діянні. Це мусить зникнути у спільному марші до спільної цілі. Український Національний Комітет хоче прискорити цей процес об'єднання українських душ не тільки в широкозакроєній виховній акції, але теж українським соборницьким підходом до кожної справи».

УНК претендував на право екстериторіальної репрезентації тих майже чотирьох мільйонів, за німецькою статистикою, українців, що залишились на контрольованій німецькою владою території. Серед них налічувалось 220 тисяч вояків і 3,7 млн. робітників, які були вивезені з України. У згаданій Декларації від 17 березня 1945 року УНК зобов'язувався «виконувати свої обов'язки на користь українського громадянства якнайкраще» і нічого не згадував про взаємини з німцями.

У Декларації УНК від 17 березня 1945 року йшлося про «організацію Української Національної Армії, що має відновити збройну боротьбу за українську державність. Українська Національна Армія, в українській уніформі, під освяченими попередньою боротьбою національними прапорами, з власним українським командуванням, буде стояти під ідеологічно-політичним проводом

Українського Національного Комітету». Звичайно, сама ідея не викликає заперечень. Однак мусимо зважити, що конкретно-історична ситуація не дозволяла забувати того, що на рідних землях вже два з половиною роки велась боротьба за українську державність. Українська Повстанська Армія діяла під проводом Української Головної Визвольної Ради, що складалась з представників усіх українських земель і різних політичних переконань.

Безпосереднє керівництво цією боротьбою здійснював Генеральний Секретаріат УГВР, який очолював головний командир УПА генерал Роман Шухевич-Чупринка. Універсал УГВР проголошував: «Щоб об'єднати всі національно-визвольні сили українського народу, щоб з одного центру керувати його визвольною боротьбою, щоб перед зовнішнім світом репрезентувати його політичну волю та щоб протиставитися спробам ворогів української держави розбивати єдиний самостійницький український фронт, створилася Українська Головна Визвольна Рада».

УГВР виникла на рідних землях, а УНК постав «з волі українського громадянства, що перебуває в Німеччині та в союзних з нею країнах». Німецький уряд визнав УНК за «єдиного представника українського народу». Водночас УНК не міг не зважати на існування в екзилі Уряду УНР. Призначення генерала Павла Шандрука набувало легітимности тому, що виходило від Президента УНР А. Лівіцького.

Як би склались взаємини УНК і УГВР, УНА і УПА при інших наслідках війни, залежало від цілого ряду чинників. Та в інтересах національно-визвольної боротьби була доконечною їх єдність.

УНК зайняв принципову позицію щодо «Комітета Освобоження Народів Росії», в якому була українська секція, що складалась з малоросів. Нема сумнівів, що підпорядкування УНК власовському КОНР мало би трагічні наслідки для вояків УНА після поразки Німеччини в Другій світовій війні, бо дало би більшовикам у руки козир для звинувачення УНА в колаборантстві.

На щастя, доля УНА склалась інакше. Генерал П. Шандрук категорично відмовився від підпорядкування УНА російському генералові Власову, а виступив за взаємини на засадах рівноправности. Для частини українських дивізійників треба наголосити, що вони ніколи не воювали проти альянтів, а лише проти більшовиків та їх союзників чи комуністичних партизанів. Така боротьба не заплямувала

одностроїв наших земляків. Навпаки, вони спрямували свої удари проти тих сил, які впродовж цілих повоєнних десятиліть вели «холодну війну» проти західних демократичних держав і встановили жорстокий терористичний режим на землях, окупованих більшовицькою Москвою. Нарешті, дивізія «Галичина» ніколи не належала до есесівських підрозділів, а її вояки не носили есесівських відзнак.

Творення Української Національної Армії мало не тільки моральне значення. У присязі вояків УНА проголошувалось: «Присягаю Всемогучому Богові перед Святою Його Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя, ні здоров'я, скрізь та повсякчас під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій Народ і свою Батьківщину — Україну». В цьому не було розбіжностей з присягою вояків УПА, яку затвердила УГВР. Вже текст присяги вояків УНА засвідчує, що йшлося про створення української армії, яка за своєю метою не відрізнялась від УПА, що діяла на рідних землях. Доконечність такої армії зумовлювалась оцінкою тогочасної ситуації. Вона віддзеркалена у Відозві УНК до українського громадянства від 8 квітня 1945 року, в якій наголошувалось, «що поворот на Рідну землю є можливий тільки зі зброєю в руках, що добровільно ворог з нашої землі не уступить».

Після того, коли почала творитись Українська Національна Армія, можна твердити, що українці заманіфестували свою військову самостійність, цебто навіть на підконтрольних німцям землях перетворюються з об'єкта чужої політики в суб'єкт політики національної. Генерал П. Шандрук планував сконцентрувати всі частини УНА в Австрії, де вже була колишня дивізія «Галичина», перетворена в 1-шу УД. Відразу розпочалось формування 2-ої Української Дивізії (спочатку під назвою Протипанцирної Бригади), якою командував полковник Дяченко.

Лише за 10 днів була створена Бригада Особливого Призначення (парашутна) на чолі з отаманом Т. Бульбою-Боровцем. Бригада Вільного Козацтва полковника Терещенка сама зголосилась до УНА. Таке ж прохання висловив і командир 281-ої запасної бригади полковник Ф. Гудима. Ця бригада стояла в Данії. Про своє бажання влитись до УНА заявили 2 полки в Бельгії та Голландії. Окрім того, ген. П. Шандрук залучив до новоствореної армії протилетунські

батареї, що складались з українського юнацтва. Потенціально УНА мала шанси стати потужною силою.

Коли ж говорити про реальні наслідки, то треба згадати слова генерала П. Шандрука з листа до єпископа Івана Бучка від 20 червня 1945 року. «Головним своїм завданням, — писав генерал, — я мав випроводити дивізію з фронту протибольшевицького, щоб урятувати перед нещастям передачі людей большевикам у випадку капітуляції Німеччини. Це мені, мимо всіх труднощів, які ставили німці не так через злу волю, як через свій побут до останньої хвилини, вдалося. Дивізія майже без втрат у людях, хоч втратила всі обози, була перепроваджена на час на територію, окуповану англійцями та американцями...».

Ставлення альянтів до наших вояків — це найвагоміший аргумент на користь того, що вони гідно перейшли тяжкими дорогами Другої світової війни і не причетні до злочинних дій гітлерівців.

*Сотн. Роман Долинський.
Полк. УНР, командир
постачання під Бродами*

*Сотн. Порфирій Силенко.
Полк. УНР, командир
2 швадрону постачання
під Бродами*

*Пор. Володимир Козак.
Найбільше відзначений
український поручник
дивізії «Галичина»*

*Майор Микола Пилипенко
Командир 4-го дивізіону
14-го артилерійського
полку (ліворуч)*

*Майор Євген Побігузний.
Командир батальйону
у вишкільно-резервному
полку*

Олег Гринів

**ЖЕРТВА ОКУПАНТІВ,
ПАТРІОТИЧНИЙ ПОРИВ ЧИ
ВИМУШЕНИЙ ВИБІР?**

*Польову Службу Божу для юнаків від-
правляє о. С. Сапрун, 6 січня 1945 р.*

***УКРАЇНСЬКЕ ЮНАЦТВО НА ДОРОГАХ ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ***

Н

ині ми звертаємось до сторінок історії Другої світової війни без більшовицької заідеологізованості. Спроба об'єктивного аналізу долі українського юнацтва, яке було залучене німецькими окупантами до протилітунської оборони, виходить далеко за рамки історичної науки, позаяк торкається тисяч наших сучасників.

Жорстока війна залишила тяжкий слід на поколінні українського юнацтва, яке намагались використати дві ворожі сили — більшовицька Москва і гітлерівська Німеччина. Трагічну долю української молоді на боці Москви офіційна компартійна пропаганда видавала за советський патріотизм і захист інтересів нашого народу. Цілком протилежне ставлення формувалось до тих юнаків і дівчат, які опинились на окупованій німцями українській землі та їх мобілізували для допомоги їхній армії. Трагедія цієї частини української молоді до цього часу залишається «білою плямою» в історії, хоч вона дає змогу глибше зрозуміти, чим обернулось для нашої нації її бездержавне існування.

Безумовно, втягнення 15-18-річних юнаків до військової служби в часи війни суперечило елементарним вимогам педагогіки та етики і порушувало міжнародне право. Проте тоталітарні режими не зважали на права людини, не кажучи вже про педагогічні та етичні правила. Вони йшли далі: до військової служби залучались навіть дівчата.

До речі, німецьке юнацтво було мобілізоване для допоміжної служби фронту ще восени 1942 року формально за ініціативою керівництва «Гітлерюгенд», яку схвалив фюрер. Проте навіть самі німці поставились до цієї акції неоднозначно. Якою могла бути реакція батьків, не викликає сумніву, але вона не могла втілитись в якісь відверті протести. Ставлення політиків висловив у листі до Герінга 3 листопада 1942 року Г. Шахт. Він писав: «Притягати 15-річних до служби може бути виправданим з військового погляду, але воно підірве впевненість німецького населення щодо перемоги». Такий військовий погляд ґрунтувався на тому, що праця юнаків на допоміжних ділянках звільнить для фронту певну частину військовиків.

Про використання для протиповітряної оборони українського юнацтва німці заговорили на початку 1944 року, коли більшовики вже були в Галичині. Окупанти намагались отримати підтримку від Українського Центрального Комітету, як єдиної легальної української організації в Генеральній Губернії. Однак голова У ЦК Володимир Кубійович зайняв негативну позицію. Професор Зенон Зелений, керманіч Відділу опіки над молоддю і родиною в УЦК, так пояснював ставлення до німецької акції: «З нашого боку спротив цій акції був диктований педагогічною совістю, бо ж усі виховні принципи були і є противні втягненню дітей до військового діла (діти фізично нерозвинені, до військових ригорів не привчені, психічна й

інтелектуальна структура не завершена, і тим самим вони не свідомі завдань і наслідків акції)».

Треба зазначити, що за розпорядженням шкільної влади вже в лютому 1944 року учнівська молодь почала залучатись до протиповітряної служби в школах у тому разі, якщо її не могли забезпечувати учителі та батьки. Йшлося про юнаків віком від 14 років (потім — від 15 років) і дівчат — від 16 років. Проте такі дії мали локальний характер.

Становище змінилось після того, коли в квітні 1944 року німцям вдалось пригальмувати наступ більшовиків.

Німецькі окупанти постійно підкреслювали, що акція залучення молоді до служби в протиповітряній обороні на боці Німеччини має на меті захист України від більшовицької навали. Отже, вони пробували торкнутись патріотичних струн нашого юнацтва. Було випущено три відозви.

У відозві «Український юначе!» наших хлопців закликали виконати «заповіт героїв Крут» і вступити в ряди борців разом з молоддю Європи, щоби допомогти в боротьбі проти заклятого ворога українського народу — більшовизму і боротись за волю «української батьківщини в Європі єдності, свободи й справедливості» та співпрацювати для нової Європи.

Як перша, так і друга відозва «Українські батьки!» вийшла без підписів. Основна ідея другої відозви віддзеркалена в таких словах: «Молодь Європи бореться проти спільного ворога, а матері всіх Європейських народів глядять спокійно у майбутнє, що його виборять їхні сини. Там, де ціла Європа бореться проти спільного ворога — большевизму, не сміє забракнути української молоді!».

Вже тут німці лукавили, адже відозва випущена після того, коли в Європі відкрився другий фронт.

Відозва запевнювала батьків, що їхні діти будуть під належною опікою українських священиків, отримуватимуть українські книжки та часописи і матимуть відповідний медичний догляд. Вони зможуть користуватись відпустками, листуватись з батьками. Та ще більші перспективи відкриваються, мовляв, перед ними через два роки служби. «Першуни, — записано у відозві, — матимуть змогу студіювати за допомогою держави і матимуть право на безплатний вишкіл у їхньому званні».

Під третьою відозвою «Українська молоде! Твоє місце між нами!» стояли прізвища трьох керманичів — Відділу молоді УЦК Зенона Зеленого, Військової управи — Альфреда Бізанца і канцелярії Військової управи — Осипа Навроцького. Якщо хтось знав задалегідь про цю відозву, то ймовірно тільки Альфред Бізанц, колишній підполковник УГА та Армії УНР, а в часи Другої світової війни, як згадувалось, голова Військової управи дивізії «Галичина». Він дав зрозуміти, що «підписи під відозвою поклало Гестапо, не питаючи нікого про згоду», бо «акція наказана самим Гітлером». Отже, протести марні.

Остання відозва ставила українській молоді за приклад німецьких ровесників, де п'ятнадцятирічні юнаки «діють активно як помічники в протилітунській обороні, а десятирічні хлопчики збирають прядиво і працюють як вістуні в авіації». Схвалювався також внесок у боротьбу проти ворога молоді Франції, Словаччини, Італії, Угорщини, Болгарії та Румунії. «Українська молоде, — запитувала відозва, — хочеш цим подіям, які Тебе безпосередньо обходять, приглядатися бездільно? Саме в цьому моменті, коли Твоя тісніша Батьківщина zagrożена большевизмом, коли щодня приносяться криваві жертви на те, щоби Галичина лишилася тим, чим вона є, а саме Європейською країною».

Викликає здивування те, що Галичина тут названа Європейською країною, хоч відозва адресована українським юнакам.

Виникає питання: як здійснювалась сама акція? Автор праці «Військова управа та українська дивізія „Галичина“ Роман Колісник пише, що вербування відбувалось різними засобами пропаганди, обіцянками, а інколи шантажем і погрозами. Ще однозначніше висловився Зенон Зелений: „Методи цього набору були прості — дітей просто гнали до війська“».

Дещо інакше підійшов до цього питання американський історик Джон Армстронг. Він писав: «Сильне бажання українців створити міцну регулярну військову силу виникло з традиційного нахилу і раціональної калькуляції. Козацький мотив, що проник українську історію, спонукав сучасне покоління вважати досвід із зброєю основним атрибутом мужчини, а також істотним оборонним чинником України, що опинилась між сильними сусідами. Такий свіжий спомин про визвольну боротьбу Першої світової війни сильно скріпив традиційну пошану до збройних сил».

Звернемося до тих, хто в той час змушений був сам відповісти на питання: куди йти? Богдан Саламаха, який пішов у юнаки разом з рідним братом Володимиром, розповідає, що перше більшовицьке «визволення» галицьких земель допомогло зрозуміти справжню суть більшовицької неволі, а тому друге «визволення» наводило страх. Йти в УПА хлопці були ще занадто молоді. «І тому, — згадує Богдан Саламаха, — ми вирішили продовжувати навчання. А головне, думаю, було і те, що вже було видно: війна йде до свого фіналу, і, можливо, в тому випадку саме більше шансів лишитися живим». Врешті, в дивізію «Галичина» пішли отці — настоятелі Богдана з Малої духовної семінарії у Львові, чим дали особистий приклад семінаристам.

Не треба забувати тодішнього режиму, встановленого німцями на окупованих землях. Над юнаками тяжіла небезпека збірної, тобто колективної, відповідальності за різні вчинки проти німців. Під таку кару могли потрапити й невинні. Не забуваймо примусового вивезення молоді з окупованих земель на примусові роботи в Німеччину.

Забираючи українських юнаків, німці не хотіли залишити їх як «живого матеріалу» більшовикам. «Визволителі» з відбитих від німців земель забирали дітей і гнали їх на першу лінію фронту.

Як і більшовики, німці вдавались до пропагандистських заходів. Вони привезли до Львова 210 добре одягнених і бадьорих юнаків з табору в Переворську. Формальна підстава полягала в тому, щоби юнаки попрощались з рідними перед від'їздом до Німеччини, а насправді німці мали намір заманити інших хлопців до служби в протилітунській обороні.

20 липня 1944 року з'явилась летючка з закликом до українських дівчат. В ній писалось: «Стань дружинницею авіації і візьми участь у боротьбі за вільну й нову Україну в Європі єдності, свободи й справедливості».

Летючка з'явилась у час, коли, за словами Зенона Зеленого, «валки з утікачами з України котились без перерви». Напевне, вони впливали більше, ніж суворі німецькі порядки і добре поставлена пропаганда. Як наслідок, юначок почало зголошуватись більше, ніж юнаків.

Так було залучено на військову допоміжну службу близько 10 тисяч українських юнаків і юначок, що становило десяту частину всіх мобілізованих німцями їхніх ровесників у різних країнах. Лише угорців і росіян було більше (відповідно — 50 і 14 тисяч). До них

треба додати 7 тисяч латишів, 3 тисячі білорусів, 1,2 тисячі литовців, а також десь з 15 тисяч юнаків і юначок інших національностей (арабів, бельгійців, голландців, греків, італійців, словаків, французів, татар і т.д.).

Для української молоді встановлено два роки служби, що ставило її в невігідне становище порівняно з іншими народами. Наприклад, цей термін для естонців обмежувався сімома місяцями.

Ще одна несправедливість щодо української молоді, якої не знали представники інших народів. Німці фактично протиставили галицьких юнаків і дівчат молоді з Центральної України, Волині, Полісся та Підляшшя. Перших називали галичанами, і вони мали синьо-жовті опаски з золотими левами в ромбі, а другі — замість лева носили тризуб.

На жаль, для такого протиставлення можна було знайти аргументи, бо між галичанами та вихідцями з Центральної України виникали конфлікти на мовному ґрунті, оскільки наддніпрянці нерідко розмовляли між собою по-російському, проти чого протестували галичани. Проте такі незгоди вдавалось залагодити при вдумливому підході. Так, наприклад, врегульовувались конфлікти серед юначок у таборі в поморському місті Пютніці. Лише 7 дівчат серед 300 наших землячок відгукнулось на заклики пропагандистів з РОА, хоч ніяких перешкод не було. Ці семеро визнали себе росіянками. Поволі між наддніпрянками та галичанками запанувала «повна згода». Цьому сприяли, зокрема, заходи, які організовував педагог Тиміш Білостоцький (організовані лекції, бесіди, спільне виконання пісень тощо).

Німці, як дуже скоро виявилось, не мали твердого наміру виконувати обіцянки, які вони давали українським юнакам і дівчатам та їхнім батькам. Життя в таборах було далеке до задекларованого у відозвах. Про це писали батьки з Криниці. Вони зазначали, що при наборі юнаків порушувався принцип добровільності, деякі учні зголосились до табору без згоди батьків і навіть проти їхньої волі. Володимир Кубійович теж звернувся до «уряду» Генеральної Губернії.

«Відносини, — писав він, — в таборі (в Неполомицях біля Кракова — О.Г.) не добрі. Діти, не маючи своїх виховників, почуваються погано. Маємо відомості, що подекуди дають дітям у таборах горілку й

цигарки. Прошу вплинути на комендантів таборів, щоб замість цього давали дітям більше цукру й молока».

Батьки з Криниці поставили ряд вимог. Насамперед їх турбувала навчально-виховна робота в таборі. Вони порушили питання, щоб навчання було «справжнє і систематичне», а діти «були забезпечені культурою і виховною опікою». До цієї роботи вимагали залучити українських педагогів, священників, лікарів, а також виховників з дивізії «Галичина», а не німців з Поволжя чи інших країв. Аби уникнути можливих конфліктів з місцевим польським населенням, пропонували перенести табір з Неполомиць до Криниці.

Після закінчення служби, жадали батьки, хлопці мають бути повернені до родин і не залучатись до інших військових формувань чи якихось примусових робіт. Нарешті, батьки домагались, щоб «не видавати дітям горілки, зате більше товщу й цукру».

Ще тяжче було для юначок. Наші дівчата йшли на курси медсестер або доглядати у шпиталях поранених земляків. Проте після короткого вишколу вони попадали в тяжкі умови. Найтяжче жилось дівчатам у вже згаданому таборі у Пютніці, де обов'язки коменданта виконувала жорстока за характером лікарка-німкеня. Вона постійно принижувала гідність наших землячок.

Дівчата, які попали в табори, зазнавали моральних і фізичних знущань. Здегенеровані німецькі «шефи» постійно приставали до українських дівчат, які відзначались високою моральністю. Наші дівчата працювали в тяжких умовах слюсарень, токарень, у вогких цементних приміщеннях, навантажували вагони гарматними стрільнами. Деякі роботи вимагали використання хімікатів. Праця тривала 10 годин щоденно. Юначки постійно голодували. До них не допускали українських виховників.

Не ліпші були й побутові умови. Зенон Зелений, який у вересні 1944 року відвідав табір в австрійському місті Кремсі, писав, що «гігієнічні умови нестерпні. Хлопці мешкають у неохайних бараках, сплять на брудних сінниках, накриваються одним коцом, інколи сплять удвох, не мають білизни на зміну, не одержують мила до прання, наслідком чого в таборі є такі недуги, як сверблячка і тиф». Вони самі турбувались про харчування, працюючи в «бауерів». Відірвані від рідного краю і родини, хлопці ще й до того відчували терор і насильство, що посилювало їхню ностальгію.

Український Центральний Комітет робив усе, щоби полегшити долю юнаків і юначок. Німці готували новий злочин проти українського юнацтва, збираючись використати його для боротьби у воєнних діях проти танків. Про це довідався УЦК і приготувався до протидії. На щастя, німці не змогли вчинити цього злочину.

Вже в другій половині січня 1945 року УЦК почав передавати усні інструкції через довірених осіб. Українським юнакам і юначкам пропонувалось переходити на ті землі, які будуть окуповані англійськими та американськими військами, аби не попасти в руки більшовиків. Однак воєнні умови не давали можливості доводити ці інструкції до безпосередніх виконавців. Як показали пізніші події, західні союзники СРСР добровільно передавали «граждан ССРСР» московським військам.

На поталу долі залишили українське юнацтво німецькі офіцери, які ще недавно захоплювались високою фаховою підготовкою наших юнаків і юначок.

На жаль, упродовж тривалого часу доля нашого юнацтва залишалась не відома. Зенон Зелений отримав навіть звістку від деяких батьків на рідних землях, що начебто «більшовики їх (українських юнаків — О.Г.) не карали і дозволили їм їхати, куди вони хотіли». Насправді юнаків судили «за зміну Родіни, являющуюся службой в немецкой армії».

Але і в більшовицьких таборах юнаки не падали духом. У 1948 р. в місті Конську (Красноярський край) була створена Лагерна (табірна) організація українських юнаків. До її першої трійки увійшов раніше згадуваний Володимир Саламаха. Юні в'язні клялися на іконі Божої Матері, яку вишила юначка з Львівщини на псевдо «Марійка» в таборі, на хресті і на холодній зброї продовжувати боротьбу за волю України. У тих тяжких умовах вони допомагали один одному і вшановували визначні історичні події та національні свята.

Історія українського юнацтва повчальна для вас, громадян незалежної України. Вона переконує, що в боротьбі за визволення свого народу покладатись на власні сили, бо західні держави думають насамперед про власні інтереси, для задоволення яких і використовувалась наша молодь, спекулюючи на її патріотичному пориві і складних умовах воєнного часу.

Володимир Жила

ПАРАШУТНА БРИГАДА УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ

Отаман Бульба-Боровець

Я

кщо протягом 1943 року Гітлер ще мріяв про перемогу, то після невдалого замаху на нього в 1944 році він покладав надію лише на «відплатну» атомову зброю. В той час німецькі військові сили зазнавали щораз сильніших ударів. Змінилася ситуація в Україні, німецька армія була майже повністю витіснена з наших земель советськими «визволителями».

Тим часом минали дальші трагічні місяці, а кінця війни не було видно. Ми, що залишалися на волі, гірко переживали жахливий німецький терор проти українських патріотів. І тут раптом німецька влада почала звільняти українських арештованих провідників і то з усіх політичних угруповань. Кожному було ясно, що тут немає мови

про будь-яку зміну політичного курсу, а просто воєнні події так різко змінилися, що німці вирішили розпочати переговори на широкій базі.

Пригадується мені одна довша розмова з майором Кирилом Дацьком, що працював керівником у відділі української пропаганди в Берліні і був втаємничений у секрети нашої закулісної політики. Багато не думаючи, він ствердив, що вістки про звільнення не тільки правдоподібні, а й реальні. Німці хочуть, щоб наші провідники порозумілися між собою ще перед початком переговорів. Тут Дацько вбачав нову лінію політики і радив, що треба забути трагічне минуле та спільними силами почати будувати нове майбутнє. Закінчуючи цю прецікаву розмову, він прямо запитав мене, чи не захотів би я залишити видавання моїх журналів і перейти до загонів Отамана Тараса Бульби-Боровця, що швидко почнуть формуватися. Для мене це була радісна несподіванка та справді приємна вістка, що матиму можливість служити у війську під командою легендарного Отамана Бульби-Боровця. Але цієї суботи я йому згоди таки не дав. Треба було порадитися з друзями та з моєю «владою», під керівництвом якої я працював. Усі наступні дні я широко передумував справу, склав плани та ще перед закінченням тижня поїхав до Берліна, щоб офіційно передати майорові Дацькові мою згоду. Тим разом, продовжуючи нашу попередню розмову, він ще більше втаємничив мене в суть справи, а саме, що я служитиму у парашутній бригаді, яку планують організувати й якою керуватиме Отаман Тарас Бульба-Боровець.

Наприкінці лютого 1945 року я отримав лист з Берліна про те, що мене прийняли в ряди Української Національної Армії та що я повинен зголоситися у військовій команді в Берліні, щоб там оформити документацію та отримати військовий мундир лейтенанта. Це для мене означало, що майор Дацько переговорив справу з Отаманом Бульбою-Боровцем, який перебував тоді в готелі «Кант» у Берліні. На мою думку, він був єдиний, що рішив мою справу на рекомендацію майора Дацька. 6 березня я отримав залізничний квиток і маршрут із запискою, що на станції в Берліні до мене приєднається полковник Андрій Доллуд — керівник штабу бригади, який їде до Чехії на вишкіл.

З Берліна ми виїхали надвечір після сильного бомбардування міста 17 березня. Поїзд їхав поволі, зупинявся на різних станціях, найдовше стояв на малих станціях, а то й десь у лісах під час бомбардування.

Основними пасажирами були німецькі вояки, жінки й діти, чоловіків-невояків було дуже мало. Вояки поводитися дуже погано, майже на кожному кроці порушували військову дисципліну, здіймали шум, вели себе нестримано; найгірше, що часто поміж ними доходило до бійки, яку важко було припинити. Полковника разом зі мною постійно викликали для розв'язання суперечок та наведення порядку. Наша подорож до Чехії тривала майже два дні, щастя, що ми мали свої харчі й воду. Ми з полковником сиділи в купе біля дверей і всю дорогу говорили або спали. Здається, найбільше ми таки говорили, полковник розповідав мені про своє бурхливе життя. Він уродженець Херсонщини, член Української Центральної Ради. У 1918-1919 роках командував батальйоном козаків Гонти у боротьбі за Львів. За Директорії був керівником генерального штабу армії УНР Республіки під час Першого зимового походу в 1920 році. Зимовий похід приніс йому багато вражень та чимало цінного досвіду, який він планує використати тепер і тому радіє, що їде на вишкіл парашутної бригади. З великим інтересом розповідав він також про пасічництво. Любив розводити бджіл та працювати на пасіці десь край села.

З Отаманом ми зустрілися тільки в понеділок 19 березня надвечір. Він безмірно радів, що ми таки прорвалися, подолавши безмежні труднощі. З радістю на обличчі Отаман розповідав нам про офіційне проголошення Українського Національного Комітету, що відбулося у неділю 18 березня 1945 року. Він вважав, що це було незвичайне досягнення. Велика українська нація, об'єднана духовими силами, включається політично й військово в протибільшовицьку боротьбу разом з німцями. Для нас з'являються тут дві альтернативи, продовжував Отаман: залишатися бездіяльними або продовжувати протибільшовицьку боротьбу. Третьої можливості нема. В силу свого історичного призначення український народ від вибуху німецько-більшовицької війни знаходився, як і раніше, на протибільшовицькому боці. Інакше бути й не могло. Безперервна й безкомпромісова боротьба з більшовизмом, продовжував Отаман, — це наслідок наших політичних обставин. Це лежить у нашій природі вільнолюбного народу, який свідомий того, що він бореться за свою політичну підметність. Ми боремося за національну волю, а не за більшовицьке «самоопределеніє в плоть до отделенія», за свою незалежну державу під своїм національним прапором і золотим тризубом, а не за

опереткову УССР із чужими прихвоснями на чолі. Ми боремося за з'єднання в цій державі суцільних наших етнографічних земель, за відповідну психіку нашого народу та його вільній волі рідну владу, а не за диктатуру інтернаціонального пролетаріату. Ми боремося за такі форми господарського й суспільного життя, які забезпечать українському народові щасливе буття і розвиток, а не за державний советський капіталізм. Ми боремося за соціальну справедливість — а не за колгоспне та фабричне рабство селян та робітників. Ми боремося за вільний культурний розвиток — а не за цензоване партією друковане слово.

Ми відчуваємо критичність ситуації, бо війна наближається до кінця, але не вагаємося включитися в боротьбу, бо це єдина можливість здобути волю і відновити українську державність.

Згодом Отаман почав інформувати нас про парашутну бригаду: перший її батальйон, на його думку, був майже сформований. Десятки здібних і військово вишколених молодих українців кожного дня зголошується в штабі з бажанням вступити в ряди бригади. Сама ідея парашутної бригади має поважний вплив на вояків, вони горді, що одного дня виконуватимуть в Україні найбільше завдання свого життя.

Розповівши нам про військові гаразди: харчування, приміщення та оточення, Отаман, схиливши голову, дбайливо заявив, що він дуже турбується долею сотника Олега Штуля-Ждановича, який уже давно повинен тут бути. Виходить, щось мусило трапитися по дорозі й він або затримався, а може, його й заарештували. А він тут такий потрібний, ми ж зовсім відстаємо в галузі політично-освітнього вишколу, й то якраз у дуже важливий час, коли наближаємося до нашої місії. У цю хвилину він глянув у мій бік і зміряв мене очима від ніг до голови. Я мимоволі відчув усю важливість ситуації — що мені припаде завдання перебрати політично-освітній вишкіл і тимчасово заступити Отаманового приятеля, сотника Олега Штуля-Ждановича. Моє глибоке передчуття мене не підвело. Бо тоді ж саме звернувся до мене Отаман: «Пане хорунжий Жила, з уваги на Ваші кваліфікації тимчасово доручаю Вам обов'язок політично-освітнього вишколу. Знаю, що це не буде легка праця, але ви її виконаєте. Адже працюватимете для важливої справи свого рідного народу». Я без вагання прийняв завдання і попросив лише про вказівки. «їх отримаєте завтра від мене, а коли матимете ще інші питання, то звертайтеся

просто, а я послужу вам порадою, а коли виникне потреба, то й допомогою», — підсумував Отаман.

Цього вечора, після смачної вечері й чарки, ми довго сиділи й обговорювали різні справи та все до деталей, щоб не було сумнівів та щоб робота успішно просувалася з самого початку. По цьому мене спрямували на нічний відпочинок, а Отаман далі продовжував розмови з керівником штабу бригади полковником Доллудом.

Незважаючи на втому через дві недоспані ночі, я спав дуже мало, поринаючи думками у завтрашній день — планував програму. Хотілося обговорити з вояками тему «За що ж ми готуємося воювати?». Я планував змалювати конкретизовану політичну програму включно з суспільними постулатами. Для цього я вирішив використати декларацію Українського Національного Комітету, бо вона найкраще покривала ці постулати й робила їх програмовими не тільки на завтра, а й на найближче майбутнє. Лекцію я планував почати заявою, що лави нашого війська відкриті для кожного українця і ми підпорядковуємося законній Президії Українського Національного Комітету. Боремося за повну консолідацію серед українців та мобілізуємо всі творчі сили України проти нашого зовнішнього ворога — комуністичної Москви. У нас в основному два фронти: революційно-партизанський та інформаційний. Обидва вони однаково важливі, бо спрямовані на визволення України з ворожого ярма та на відновлення нашої суверенної держави. Про державний лад і форму правління рішатиме весь народ через своїх представників у парламенті самостійної України. Ми стоїмо на засадах демократії і глибокого патріотизму. Патріотами України можуть бути не тільки українці, але й люди інших національностей, які чесно вважають Україну своєю батьківщиною. Всі громадяни в українській державі повинні мати однакові права та однакові обов'язки. Ми боремося за дійсну свободу думки, слова, віри та чину для кожного громадянина української держави, без різниці його національності, статі, походження, політичних і релігійних переконань. Ми стоїмо за перебудову економічної структури української держави з советської «казьонщини» та «колхозництва», за поширення свободи приватної ініціативи. Кожне це питання я поширював, приводив приклади, відповідав на запитання. Наприкінці мого виступу я помітив під деревом Отамана, який уважно прислухався до моєї імпровізованої лекції. Під час обіду він попросив

мене на зустріч і відразу висловив своє вдоволення з приводу почутого. Радів, що я даю присутнім можливість ставити запитання й дискутувати зі мною. Вважав, що це дуже корисний підхід, який дає слухачеві можливість чогось навчитися.

Після обіду я говорив про українське село під царською владою. Воно тоді було примітивне, зруйноване, але ведене за приватною ініціативою. Йому я протиставив насильно колективізоване село, приклад модерного рабства. Тут я, зокрема, говорив і про голод 1932-1933 років, змальовуючи виразні картини навмисного пограбування українського села жорстокою советською владою. А зробила вона це тому, щоб селянин забув про свою вкрадену волю і про все своє. І не опирався прилюдним своїм убивцям та й був покірним в їхньому колгоспному кріпацтві. Наприкінці цієї лекції виступив один з вояків, який доповнив мною сказане картинами голоду в його селі, відзначивши трагічну смерть своєї сестри та батьків. Виходить, що до цієї лекції прислухався Отаман. Він дуже похвально відгукнувся про неї та заявив, що сотник Штуль-Жданович напевно радів би з таких виступів.

Я обговорив там також чимало історичних тем: «Як постало місто Київ», «Хто це Ярослав Мудрий?», «Які були причини упадку Київської Держави?», «Які були початки християнства на Україні?», «Москва та її відношення до Києва», «Чому Повстання 1648 року було успішним?», «Що таке Переяславська Угода 1654 року та які її наслідки?», «Бій під Конотопом 1659 року та бій під Полтавою 1709 року», «Державний устрій Гетьманщини», «Яке значення мають пам'ятні дати 22 січня 1918 року та 1 листопада 1918 року для українського народу?», «Хто це — Симон Петлюра?», «Як, де й коли дійшло до злуки всіх українських земель?», «Що це Зимові Походи та як вони скінчилися?». Говорив я також про значення Котляревського, Шевченка та Шашкевича в українській літературі. Усі ці теми викликали широке зацікавлення у моїх слухачів. Вони часто зустрічалися зі мною у вільні хвилини й продовжували дискусію. Деякі вояки допомагали мені в цій відповідальній праці — своїми виступами, після лекцій та участю в дискусіях.

Мав я і труднощі, коли приходилося говорити про українську партизанську боротьбу, зокрема про її тактику та про роль Махна в українській партизанській боротьбі. Отаман, а також і полковник

Доллуд були великими прихильниками тактики Махна. Вони часто пригадували мені партизанську засаду Махна: «з-під землі та під землю». А де немає на це змоги, говорив полковник Доллуд, то краще не вести жодних операцій. Коли мені доводилося говорити на ці теми, я всебічно консультувався з Отаманом або з полковником Доллудом, які мали справді енциклопедичні знання з цієї галузі. Я завжди був безмежно вдячний їм за всяку, навіть найдрібнішу, допомогу.

Отаман Бульба-Боровець ставився до мене уважно під час мого побуту в чеських горах. Працюючи там на дуже відповідальній праці, я користувався його повною довірою. Може, він почувався б краще, якби ці функції виконував сотник Олег Штуль-Жданович — його політичний дорадник і ад'ютант. Олег і Отаман, — пише Рома Турянська, — «творили дуже колоритну пару, бо перший був спокійний, зрівноваженої вдачі, а Бульба — розбурхана стихія». Здається, дві ночі я спав у сусідній кімнаті Отамана. Засинав він швидко і хропів — аж луна неслася по кімнаті. До речі, я чув від його співтоваришів-партизан, що вони часто боялися, щоб він своїм хропінням у лісі не навів ворога на сонних повстанців. «Він, — пише Туринська, — йшов до бомбосховищ радше заради нас, ніж задля себе, уважаючи, що, мовляв, як він не згинув у лісі, то й тут йому нічого не станеться. Він прислухався до свисту й вибухів бомб і спокійно пояснював нам, як далеко від нас вони падають. А коли зі стелі сипалася штукатурка й нам забивало дух, він флегматично зауважував: „От здорово“»...

Отаман Бульба-Боровець дуже любив і шанував петлюрівців, бо вони «пропагували ідею консолідації всіх творчих сил цілої нації на базі республіканської концепції УНР, як законного Державного Центру України... Вони організували і ставили молодь під прапори Петлюри. Їх культ Народної Республіки перетворився на нову політично-військову віру, ім'я якій — Петлюрівський рух».

Не маючи ніякої можливості на здійснення планів парашутної бригади, генерал Бульба-Боровець, передбачаючи швидку капітуляцію, видав наприкінці квітня 1945 року цій же бригаді наказ негайно залишити чеські гори й переїхати на західний фронт. Полковники Доллуд і Коваль, виконуючи цей наказ, поділили готові два батальйони бригади на менші групи і форсованими маршами вивели всіх вояків у

Баварію, де вони частинно здалися в американський полон, а більшість розсіялася серед німецького цивільного населення.

Кость Паньківський

ЮНАЦТВО ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ

*Будівництво гнізд під зенітні
устави*

В

окупованих на сході землях така акція почалася на Білорусі. Ідея притягти білоруську молодь нижче обов'язкового віку праці до служби в парамілітарних частинах виринула в колах провідників гітлерівської молоді в Мінську 1943 року. В тому часі минулося вже гостре наставлення проти співпраці з народами східної Європи, а місцеві керівники німецької адміністрації дістали можливість проводити в життя нову політику. Супроти москалів вона не змінилася, не змінилася також політика рейхскомісара Коха в Україні, але генерал-комісар Білорусі пішов по лінії, яку накреслила німецька адміністрація в колишніх вільних балтійських державах — Естонії, Латвії й Литві. І на Білорусі почалися розмови про «крайову самоуправу». Німці дозволили організувати Білоруську Центральну Раду та в рамках тієї своєї нової політики дозволили створити Союз Білоруської Молоді з

освітньо-спортовим характером. Акція мала форми добровільности, але фактично, так, як усе, вона була примусовою. СБМ дістав змогу видавати газети та дрібні книжки для дітей і юнацтва, вишколювати інструкторів для хлоп'ячих і дівочих гуртків молоді на периферії тощо і швидко згуртував численне членство. До гурту юнацтва СБМ притягали вже від 14 років, якщо тільки кандидат добре виглядав. Коли восени 1943 р. большевики прийшли на східні кордони генерал-комісаріату Білорусь, команда Гітлерівської Молоді перевела планову евакуацію СБМ до Німеччини. Молодь — хлопці і дівчата — пройшли тут технічний вишкіл і працювали по фабриках. Число білоруської молоді, що під кінець 1943 р. опинилась у райху, сягало 10 тисяч.

Якраз у той час повітряні нальоти альянтів на Німеччину стали інтенсивніші і поширилися на терен всього райху. Наспіла потреба зміцнити протиповітряну оборону, а німецького юнацтва не вистачало. І в колах провідництва гітлерової молоді занепокоїлись.

Команда оборони й команда зброї-СС зацікавилася білоруською молоддю в юнацьких роках. Її почали притягати до протиповітряної оборони і творити окремі відділи помічників протиповітряної артилерії по всьому райху під назвою LuftwafFenhelfer або SS-Flakhelfer (пізніше в українському перекладі — СС-юнацтво). З боку молоді знову не було спротиву, бо вояцька служба завжди більш приманлива, ніж робота за верстатом.

Успіх акції швидко підказав поширити її на всі народи Східної, згодом також і Західної Європи. Юнаки дістали мундир німецьких юнаків із відзнаками національної приналежності на рукаві (національні барви, або герб, або напис рідною). Вони мали бути поставлені в усіх розуміннях нарівні з німцями, і щодо трактування, і щодо платні (одна німецька марка на день; з того половина готівкою на руки, а друга половина — на банкову ощадну книжку). Зрозуміло, що таке розпорядження мусіло викликати непорозуміння, і суперечки між німецькими урядовими установами, і дискусії на цю тему. Заукель лементував, що йому забирають робочу силу, яка потрібна в промисловості, Розенберг протестував, що, не питаючи його думки і згоди, беруть молодь із східних земель, що підлягають йому як міністрові. Вирішальною стала думка рейхсфюрера Гімmlера. Молодь приділили в основному до протиповітряної оборони, а тільки ті, що лишалися, мали працювати в промисловості. Акція, тепер уже

загальна, дістала закриту назву «Заготівля сіна» (Deckname «Heuaktion»). Її очолила нова установа партії з центром у Берліні «Службова Станиця Нікель» (Dienststelle Hauptbannfuhrer Siegfried Nickel) від імені провідника гітлерівської молоді, який започаткував її в Білорусі і тепер очолював. Вона мала своїм завданням вербування юнацтва та початковий вишкіл. Після 6 або 8 тижнів юнаків запрягали та передавали команді повітряних сил. Швидко почалася боротьба між установою Нікеля (партія) і військом, кому має підлягати юнацтво. Ця боротьба велася аж до розвалу райху і дуже ускладнювала працю та ще більше життя юнаків і піклування ними. Згодом, підшукуючи привабливі гасла, що мали б прикрити поганий зміст, виступили ще і з планом втягти юнацтво всіх народів в «Європейський Фронт Молоді». До того часу він існував для вибраних народів під почесним проводом Бальдура фон Шіраха, фюрера гітлерівської молоді. Та на те вже не стало часу.

Головний адміністративний відділ станиці Нікеля мав осідок в Опаві на Шлезьку (Торрау). Розбудовуючи акцію в усій ширині, поділили терен (райх і всі рештки окупованих країв) на 5 частин. В кожній частині встановили «Команду воєнної служби» (Kriegseinsatzkommando). Генеральне Губернаторство належало до команди Південь (Sud), її керівником був обербаннфюрер Гаупт. Тому що в ГГ йшлося в першу чергу про українську молодь, то його осідком був у травні — червні 1944-го Львів. Поступово творили при централі пости уповноважених для окремих національних відділів юнацтва, в тому числі і для українців (Der Beauftragte der ukrainischen Jugend або für die ukrainische Jugend), але це сталося аж під кінець 1944 року, коли ми вже покинули Галичину.

Обов'язок примусової служби в юнацтві завели у нас вже з початком 1944 року, зразу для хлопців (про дівчат не згадували), але про рішення Берліна в цій справі не було відомо нічого. Становище в Галичині було дуже тяжке, так що всі німецькі уряди, а разом з ними і ми, були зайняті проблемами евакуації. Большевики були вже в Галичині, під Бродами, а в березні — вже і в Тернополі, і під Коломиєю. Відбувалася евакуація східних частин краю, незабаром також і Львова. В кінці березня основний склад керманічів і

працівників УЦК переїхав до Кракова і Криниці, а у Львові на місці великої установи лишилася Львівська Станиця УЦК, незначна особовим складом. Залізниця і пошта припинили працю для цивільного населення, і наш зв'язок з краєм був слабкий. Тому ми не знали ані про нову акцію, ані про її розміри. До цього часу єдиним вістуном такої акції на галицькому терені можна було назвати розпорядження шкільної влади про притягнення шкільної молоді до протиповітряної служби в школах. Те розпорядження з'явилося в лютому 1944 року, і постановлено, що на випадок недостачі учителів і батьків можна до протиповітряної служби притягти в даній школі учнів і учениць, хлопців — за дня від 14-го року, вночі — від 15-го, дівчат від 16-го року життя. Та це розпорядження мало незначний і тільки місцевий характер.

В квітні, після приходу німецьких танкових військ із заходу, просування большевиків затрималось і атмосфера на якийсь час успокоїлась. Щойно тепер надійшли до нас перші відомості з місць. Ми бачили, що акція вербування до юнацтва охопила тільки незначне число хлопців, передовсім з-поміж евакуйованих шкільних учнів. Положення було безнадійне, навчання в школах, зокрема по селах, вже зовсім перестало бути нормальним, молодим хлопцям постійно загрожувала небезпека примусового схоплення до немилої праці в райху або в УСлБ, або, що гірше, загальна відповідальність за різного роду вчинки проти німців, на які той час був дуже багатий. Тепер ніхто не сприймав тої справи трагічно, вважаючи побір до юнацтва меншим лихом. Галичина була підфронтною смугою, хлопців вивозили до таборів для юнаків, які були на заході, в краківському дистрикті — в Переворську і Неполомицях.

В той час німецькі урядові станиці приступили до загального вербування на службу в юнацтві. Сталося це без офіційного проголошення, без підготовки і без ясного плану. Це заскочило молодь, батьків і провід УЦК, так як колись восени 1941-го набір до зброї-СС. Акцію вербування хлопців почала шкільна влада по школах. Панове з відділу науки і навчання влаштовували зібрання з доповідями для учнів. В цих пропагандивних зібраннях приймали участь усі урядовці відділу на чолі з самим керівником Гасселіхом. Це показувало, який тиск був у цій справі згори і яке велике значення прив'язувало до акції вище начальство. Офіційна акція Уряду Праці проявилася в травні.

Проголошено розпорядження про обов'язок служби чоловіків від 14-го року життя з лопатою або зброєю та обов'язок реєстрації народжених від 1909-го до 1930-го. Передбачений розподіл був такий: юнацтво 15-20 років — військова служба, а до праці — 35-45, а то й 55. Реєстровані ставали до лікарських оглядин, але видно було, що головна увага в цій акції присвячена була юнацтву.

В половині травня у Львові відбулася перша, скликана мною, нарада працівників відділів молоді і шкільних справ і представників учительства. Ми ствердили, що німці поставили нас перед доконаним фактом, проводять акцію без нас і проти нас і що наше становище в цій справі зовсім інше від становища з-перед року, коли ми приймали участь у творенні дивізії. Але нашої молоді не можемо лишити без нашої опіки. Щоправда в складі Військової Управи є таки наш власний керманіч відділу молоді, але її головою є урядовець губернатора, Бізанц. Тому мусимо добиватися нашого впливу. Ми вирішили з місця створити при УЦК окрему «референтуру юнацтва протиповітряної оборони», висловлюючи сподівання, що і в цій справі матимемо підтримку загалу громадянства. Молодь не може залишитися без своїх священиків, учителів, лікарів і медсестер. Я інформував, що і провідник у Кракові, і я у Львові дістали запевнення від усіх німецьких чинників, що молодь середніх і професійних шкіл буде затримана в своїх гуртах і матиме після закінчення основного 8-тижневого вишколу забезпечене шкільне навчання поза службою. З кожним класом мав би виїхати один учитель, і вся молодь матиме релігійну опіку. Розуміючи всі труднощі, ми висловили надію, що учительство стане біля молоді. Коли прийшло до вибору нашого референта для справ юнацтва, наша увага зупинилася на особі проф. Тимоша Білостоцького, в тому часі директора торговельної школи і доцента Вищої Торговельної Школи, колишнього нашого референта для справ тіловиховання, приятеля молоді. Проф. Білостоцький погодився без вагання прийняти на себе цей дуже тяжкий обов'язок. Він заявив, що із закінченням шкільного року в червні перейде вповні до праці над юнацтвом.

Незабаром з'явилися перші чутки про те, що акція примусового набору юнацтва буде поширена також на дівчат. Наша нарада висловила рішуче проти набору дівчат. Провідник подав у цій справі

заяву правлінню ГГ із в'ясненням наших позицій, як на ті часи дуже відважну.

Хоч рейхскомісаріату Україна вже не було, бо тільки залишки західноукраїнських земель були ще під фронтовою смугою, та все ж таки ми почули в справі юнацтва ще й голос рейхскомісара Еріха Коха. Він поставив вимогу, яка дістала підтримку Гімлера, творити окремі відділи українських і окремі галицьких юнаків і не мішати східноукраїнської молоді з галицькою. Прийшло рішення, що галицька молодь має вживати як свою відзнаку галицького лева, так, як дивізія, а східноукраїнська — тризуб. І в цій справі треба було наших численних заходів, бо наша публічна опінія вимагала єдності.

Розвиток подій ішов швидким темпом. Перша група галицьких хлопців, набраних ще весною, відбула юнацький вишкіл в Переворську. На середу 7 червня призначили урочисте закінчення вишколу і складення юнацької присяги. Ад'ютант губернатора повідомив мене про те. Він сказав, що губернатор їде туди і просить мене взяти участь у цій урочистості. Я поїхав до Переворська з кількома співробітниками УЦК, вважаючи це нашим обов'язком. Був з нами також Бізанц із членами Військової Управи і ред. Ольга Кузьмович. Свято запряження пройшло дуже урочисто. Лави юнаків, між якими були мої знайомі хлопці, справляли дуже добре враження. Більшість із них дійсно добровільно заголосилися до юнацтва. Вони виступили в парадних одностроях темно-синього кольору з жовто-блакитною перевязкою з галицьким левом на руці та мали свій добрий хор. Губернатор виступив перший раз із промовою в суто українському дусі. Він надав таборі назву: «Український СС-юнацький табір імени сотника Федя Черника». Своє слово закінчив словами: «Молоді товариші! Будьте, як він, слухняними юнаками і добрими вояками. Будьте, як він, повні віри у свою Батьківщину, у свій народ і велику спільноту будучої молоді Європи. Тому ви, перші юнаки-СС, гордо несіть ім'я вашого табору „Черник“ у краще, нове майбутнє!» І я промовляв до юнаків від УЦК.

Негайно після нашого повернення зі Переворська, ще в першій половині червня, у львівській пресі з'явилася перша інформація, а за нею офіційне оголошення Військової Управи про формування відділів українських юнаків. Інформація говорила про те, що ВУ «почала набір», так, ніби юнацьких відділів ще не було.

Вже перед проголошенням заклику дістали ми вістку з Кракова, що на початку червня створили новий табір українського юнацтва з ярликом «зразкового» в Криниці. Тут без труднощів зібрали понад 300 хлопців і дівчат шкіл, бо в Криниці були учительська семінарія і професійні школи, а починаючи з 1944 року також гімназійні курси. Виховником і опікуном юнацтва, вже також і дівчат, став співробітник нашого відділу молоді учитель А. Антонович.

І знову, так як у лютому в справі взаємин вояцтва дивізії з підпіллям, так і тепер, самотійний заклик ВУ в такій важливій справі, як примусовий набір юнацтва, викликав розходження між провідником УЦК і ВУ. І знову ми думали, що обов'язком членів ВУ було перед підписанням заклику порозумітися з провідником, бо значення примусового набору молоді переходило компетенції ВУ, а зміст і стилізація заклику викликали великі застереження. Підписані члени ВУ заявили, що відозва складена і підписи поставлені Бізанцом без їх відома. Ми поставили питання перед Бізанцом, який, як завжди в таких випадках, заспокоював, що це пильна справа, не було часу, і, по суті, ми і так нічого не могли б змінити. Це не був час для суперечок. Треба було думати, як допомогти нашим дітям, на яких впав обов'язок служби в юнацтві в найнесприятливіших умовах і формах. Все ж таки застереження з боку УЦК викликало реакцію з німецького боку. Під закликом на Холмщині, хоч у тексті нічого не змінили, додали до підписів Військової Управи також підписи «представника УЦК в Люблині» д-ра Льонгіна Голейка і голів УДК в Холмі капітана-лейтенанта Святослава Шраменка і в Грубешові — Т. Гарасим'юка.

А тут над нами висіла большевицька офензива. Німці вже відступали на півночі в Білорусі. Ми чекали, коли прийде черга на наш відтинок. Німецький комендант юнацьких справ Гаупт під кінець червня переніс свою станицю до Кракова. В той час прийшов виклик проф. Тимошеві Білостоцькому і ред. Ользі Кузьмович, що початково були опікунами, а пізніше стали уповноваженими для українського юнацтва. Їх викликала Станиця Нікеля на підставі опінії німецької шкільної влади. Та вже не довелося виконувати роботу на рідній землі. І вони переїхали в перших днях липня до Кракова.

Німці ще встигли запрезентувати львівському громадянству перші частини юнаків. Це були ці юнаки-випускники, яких ми відвідували в Переворську на початку червня. Тепер їх привезли до Львова, щоб

вони попрощались із батьками перед виїздом до своїх відділів у різних містах райху. Їх виступ, із пропагандивного боку, був дуже вдалим. Юнаки приймали, ранком 28 червня, участь у відзначенні сорокових роковин нашої кооперації в Галичині, в Скарбівському театрі, опісля під звуки оркестру нашої дивізії перейшли при гарній сонячній погоді у знаменитій формі вулицями міста до касина при Академічній вулиці, де відбулася зустріч із батьками і представниками громадянства. Тут явився також губернатор Вехтер та представники німецької організації молоді, керівник команди Південь Гаупт і керівник молоді в Галичині обербаннфюрер Оттен. Всі вони промовляли.

Від УЦК і ВУ промовляв керманич молоді проф. Зенон Зелений.

Одночасно виникли перші труднощі в справі шкільного навчання юнаків. Недотримання обіцянок і зобов'язань з боку німецької шкільної влади було вже samozрозумілою річчю. Питання було вже навіть не в тому, чи німці в умовах велетенської битви, що розгорілась на всьому східному фронті, і важких боїв у Франції здатні до нормального планування і нормального виконання планів.

Труднощі були не тільки з німецького боку. Перші наші турботи були з набором учителів, далі йшли питання духовного піклування, лікарської опіки, медсестер. Якщо йде мова про учительство, то знову пішли в рух заклики до патріотизму. Вони не були новими. Ми застосовували їх постійно, звертаючись до патріотичних почувань. Але ці заклики не були супроводжені відповідними запевненнями суспільної позиції учительства, відповідної винагороди за працю.

Зате далеко важче було у вкрай складних умовах останнього року Другої світової війни виконувати обов'язки учителя й опікуна молоді. Стаття була теоретично вповні обґрунтована. Правда, було багато таких учителів, що зголосилися до праці в юнацтві і на цій підставі без труднощів отримали можливість для себе з родинами і майном виїхати до Німеччини, але там вони забули про юнаків і про свої зобов'язання і йшли на легшу і менш відповідальну роботу. Тим більше треба підкреслити роботу того учительства, що не покинуло юнаків і витримало з ними до кінця.

Українське юнацтво протиповітряної оборони

О-ко

СПОМИН ПРО ПЕТРА ДЯЧЕНКА

Полковник Петро Дяченко

С

еред західноукраїнської молоді в міжвоєнні роки спостерігався особливий потяг до зброї. Може, тому, що ми народились в бурхливий час Першої світової й у дитинстві ще помічали її сліди: стару зброю, окопи, вояцькі шоломи — все це входило до наших забав. А дитяча уява буяла далеко поза реальністю. Ми бачили себе в боях, які почали наші батьки, ми знали про зимові походи та горіли вогнем піти їхніми слідами.

Польська держава накладала свою волю на наш запал. Заборона на всі парамілітарні організації привела нас до підпільного Пласту і ОУН. «Здобудеш або загинеш!» — стало нашим девізом.

Час від часу на Волинь проникали одиниці з інтернованої в Тарнові чи Каліші армії УНР. Нічого героїчного в їх постатях ми не завважували. Тепер це учителі, бухгалтери, кооперативні працівники,

яким вдалося висмикнутись з табору. Тільки часом підслухували уривки розмов про минулі бої, перемоги й поразки...

Студентські роки провів я у Варшаві, куди українців допускали легше, ніж до інших університетів у Польщі. Там, в соборі св. Марії Магдалини на Празі (так звалась ця частина Варшави), побачив колишніх українських вояків. Вони — контрактові старшини польської армії — тримали себе безпосередньо, щиро і гідно. З одним із них — тодішнім майором Петром Дяченком — судилось мені зустрічатись багато разів. Його тверда українська свідомість, людяність і відвага не раз рятували мені та іншим життя. Високий, стрункий, припадав трохи на ногу — наслідок інвалідства. Він любив жартувати: «Вчіться, хлопці, то будете добрими вояками, війна дурнів не знає, а горілку пийте, бо то козацька справа. Тільки глядіть, розуму не пропивайте!» Під час німецько-польської війни 1939 року полковник Дяченко був ранений в боях над Німаном.

Разом з іншими старшинами польської армії (близько тисячі чоловік) був інтернований у Литві, а пізніше перевезений до табору старшин під Кенігсбергом. Розпочавши війну з СРСР в 1941-му, німці за короткий час окупували всі українські землі. Вже з перших днів війни стало ясно, що різниці між червоним окупантом, який відійшов, і брунатним, що прийшов, нема. Українців вважали за нижчу расу, як рабів. Арешти, розстріли, вішання, спалення цілих сіл вимагали рішучих дій! І ми взяли до рук зброю.

Початки організації підпільної армії були винятково складні. Бракувало старшин, підстаршин, зброї, амуніції, лікарів, медикаментів і ще багато іншого, необхідного для ведення військових дій. Однак підпільна армія росла, захоплювала й підіймала до боротьби населення. Спочатку це були поодинокі самооборонні відділи, які, зливаючись, створили легендарну Українську Повстанську Армію, керовану проводом ОУН. Почалися пошуки знавців військової справи серед українських військовиків, що служили в чужих арміях. Так натрапили на слід полк. Петра Дяченка в Холмі. Оскільки я був з ним особисто знайомий з Варшави, мені доручили з ним зустрітись і вести розмови.

Я здавав собі справу з того, що співпраця з підпіллям для нього була небезпечною, але він погодився на таку зустріч — і вона

відбулася в одному з сіл Холмщини, а далші — на Володимирщині і Ковельщині.

В підпілля полковник не міг іти з огляду на його фізичний стан. Натомість, він радо дав згоду співпрацювати з підпіллям і допомагати, чим зможе. До його штабу було приділено спеціального зв'язкового, через якого ми з полковником повсякчас тримали контакт. (Зв'язковим цим був «Медвідь» — Михайло Лебідь. Помер в США. Похований в Баунд-Бруці).

У важливіших справах я особисто бував в Холмі й гостював у полковника. Там я зустрів пані Олену, що з часом стала його дружиною. Коли полковник захотів оглянути «Ліс», як він казав, його возили до «Республіки на Вовчаку» під Володимиром, де приймали з почестями і він був захоплений вишколом і доброю бойовою поставою відділів УПА.

Найбільше допоміг полк. Дяченко у тому, що постачав німецькими військовими документами — «in bianco», давав вказівки, як і де ними послуговуватись. З ними можна було вільно пересуватись в будь-якому напрямку. З часом підпільні майстри дуже вдало такі папери підробляли.

З визначніших поїздок на ці документи пригадую поїздки кур'єрів до Львова, Кракова, Відня, Праги, Братіслави. Одного разу, коли попросили ще документи для певних людей на виїзд до Італії, полковник обурився: «Люди добрі, майте якусь совість. Ви думаєте, що я міністр Райху?» Одначе потрібні папери вистарався.

На його листовні рекомендації я їздив з його заступником Павлом Каліновським до Президента УНР А. М. Ливицького у Варшаву наприкінці 1943 року. Я був уповноважений говорити з ним про військові кадри для УПА. А ще іншим разом відвідали Президента УНР члени УГВР в місті Ляску біля Лодзі, де він перебував в маєтку полк. Куниці.

Крім документів, полк. Дяченко передавав для УПА, через свої, тільки йому відомі джерела, певну кількість зброї (зокрема короткої і гранат).

В період боїв за Ковель на Волині курінь УПА Лисого мав труднощі пробитись, згідно з вказівками УПА, за фронтову лінію в советське запілля. При допомозі полковника курінь виконав наказ.

Ковельщина, фактично ціла долина річки Стохід, була так насичена військовими з'єднаннями, що там важко було пересуватись. Порвані були всі зв'язки. Полковник, маючи свій транспорт, кілька разів, ризикуючи своїм життям, допоміг в районі Матієва налагодити зв'язок із запіллям і відділами УПА. При тому передав до УПА чергову кількість зброї. Сталась така пригода, що при передачі зброї в підпілля «пропав» і один кулемет з його власної охорони, за який він був особисто відповідальний.

«Старий», як ми його називали поза очі, був дуже вражений, навіть ображений. Я обіцяв йому, що цю справу розслідуємо і зброю повернемо. Кулемет, очевидно, не вдалось віднайти.

З часом відносини між нами покращали, й при першому побаченні полковник сказав мені: «Знаєте, друже, за крадіж вояком навіть барахла у воєнний час карають розстрілом, але коли вояк краде зброю, то видно, що вона йому дуже потрібна. Нехай вже воно так і присохне».

Пригадую й таку подію. На вулицях Холма німці, за допомогою «землячків», арештували двох підпільників, яких з Рівненщини було перекинено на Холмщину. При них знайшли нелегальну літературу. І в цій справі допоміг полк. Дяченко. На його свідчення, що цих людей він знає, і на його поруку їх звільнили. В околицях м. Дивина на Ковельщині фронт затримався на річці Прип'яті. Зв'язком донесли, що туди прийшов поранений з-за фронту, який потребує негайної допомоги. Був це провідник округи «Малий». Ним зайнявся полк. Дяченко, влаштував його в німецькому шпиталі, де йому оперували ногу (вийняли кулю), і він згодом прийшов до здоров'я та зв'язком відійшов на Сарнищину в 1944 році.

Винятково прислужився підпіллю полк. Дяченко, коли уможливив вишколити підпільні кадри радистів. Це був великий ризик, бо він знав, що ці люди ніколи німцям не служитимуть, однак дав згоду й усю відповідальність взяв на себе. Одинадцять осіб успішно закінчили цей вишкіл і одного дня повернулись у підпілля продовжувати антинімецьку боротьбу. У зв'язку з цим полк. Дяченко мав великі неприємності, мало не наклав головою. Але війна закінчувалася, штаб полк. Дяченка був розформований — і наш зв'язок перервався.

В березні 1945-го німецький уряд визнав Український Національний Комітет у Німеччині єдиним представником

українського народу й дав згоду на створення Української Національної Армії — УНА. Після тої декларації в цій справі розпочалось формування протипанцерної бригади «Вільна Україна», командиром якої ген. Шандрук призначив полк. Дяченка. Цю частину сформовано в Німеку під Берліном, заприсяжено ген. Шандруком як 2-гу дивізію УНА і з часом перенесено в Чехословаччину до м. Гляц.

В протипанцерній бригаді, як згадує полк. Дяченко, вирізнялась в 2-му курені 4-а сотня УПА, бо кадрами її були 32 упісти, які долучилися до бригади в р-ні Гляца. В квітні 1945 р. з доручення УГВР я був призначений зв'язковим до ген. Шандрука.

На його наказ я два рази відвідав протипанцерну бригаду в м. Гляцу. Це була моя чергова зустріч з полк. Дяченком. Вітав він мене радо. Я передав йому усний наказ від ген. Шандрука, щоб він старався зберегти бригаду й уникав боїв, враховуючи, що це військове з'єднання було щойно в процесі формування. На це полк. Дяченко досить різко мені відповів своєю любимою поговоркою: «Пес їм морду лизав! Добре їм радити і наказувати — дайте мені наказ на письмі. Я не сам, зі мною армія, і я в такій ситуації, що мене завтра можуть відіслати на любий відтинок фронту».

Мав я також зустріч з упівцями і їх командиром. В розмові з ними я пригадав їм про наше ставлення до німців і вказав, що їхнє перебування в бригаді слід розуміти як випадкове і перехідне, одночасно треба уникати всіляких фронтових дій.

Прийшов кінець війні. Втрата у війні двох дорослих синів з першого подружжя гнітила генерала. Та ласкава доля, що з'єднала його в буремних днях з п. Оленою, послала йому останню радість — малого Петруся.

З виїздом до США життя старого вояка замкнулось в вузькому родинному колі, більше часу він присвячував синові та дружині Олені. Займався фотографією, плеканням квітів, зокрема любив троянди. Почав писати спомини.

Протипанцерник і його обслуга

Протитанкова рушниця

Іван Буртик

БРИГАДА МАЙОРА ПІТУЛЕЯ-2-ГА БРИГАДА УНА

Вояк із національною атрибутикою на формі (ліворуч)

К

ажуть люди, що всі дороги ведуть додому, а тільки одна — до смерти. І саме цю дорогу фатум призначив для 2-ої бригади 2-ої дивізії УНА.

Згідно з маршрутом, по довгих труднощах, бригада майора Пітулея заквартирувала в бранденбурзьких казармах, майже за 50 км. на захід від Берліна. З уваги на повітряні атаки, штаб команди примістився в містечку Бріллова, 5 км. від Бранденбурга, за каналом Гафе. Обидві бригади були розташовані далеко одна від одної і, як відомо, під кожним оглядом між собою різнилися. 1-ша бригада командира Дяченка — приятеля Шандрука, на 80 відсотків складалась із

східноукраїнських вояків, вибраних Дяченком, і 20 відсотків галичан. 2-га — Пітулея, колишнього коменданта львівської поліції, на 70 відсотків складалась із вояків Західної України і на 30 — з інших земель.

Контакти і співдія 2-ої бригади з командою штабу були багато менші, ніж 1-ої бригади. Давні друзі ген. Шандрук і ген. Дяченко близько співпрацювали між собою і весь час тримали контакт. Як командир 2-ої дивізії ген. Дяченко дуже опікувався 1-ою бригадою, зате майже не цікавився 2-ою бригадою. Осиротіла 2-га бригада, розташована на непривітних мокляках, вже від початку лютого на полігоні Бранденбузької дивізії проходила інтенсивний перевишкіл. Посилена новоприйжджаючими вояками, вона росла в силу дивізії. Вояків з родинами розміщували в містечках Бріллові, Радевегу і Бранденбурзі.

На початку, до присяги УНА, в штабі 2-ої бригади було більше українських старшин, ніж німецьких, але під час вправ бракувало і одних, і других. 2-га бригада, як і 1-ша, мала легку зброю, протипанцерні ракети та міномети. Щоденні бойові і фізичні заняття тривали від 8 до 10 годин. Вояки нарікали, що то забагато, тільки часті алярми і налети зрушували цю монотонність.

Перед неминучою поразкою німці потребували допомоги, якої їм не було де дістати. Тому в різний спосіб вербували чужинців і творили з них військові загони. А з уваги на власну безпеку, тримали їх малими відділами та не дуже близько один від одного. Для прикладу: коли 2-га бригада майора Пітулея заквартирувала в Бранденбурзі, то 1-шу бригаду, віддалену приблизно на 60-70 км, що стояла в Німеку, перекинули за сотні кілометрів до Гляцу в Чехії. Вояків з тих формацій, що зі східних земель України, відправляли до Берліна, а із західних — до Бранденбурга і околиць, а тим часом, незважаючи на письмові призначення, польова жандармерія виловлювала українські відділи та насильно віддавала до армії Власова. На це було дві причини: перша — штаб Вермахту підтримував Власова; друга — німці знали, що українці ніколи не поєднаються з москалями, і тому для них не буде внутрішньої небезпеки. Свідомі того, що бригада майора Пітулея, яку тільки-но перекинули з околиць Нового Санча і Криниці, складалась переважно з націоналістичного активу, німці, з міркувань внутрішньої безпеки, тримали її осторонь від інших

українських формацій. Під час вишколу її життя почало нормалізуватися, але це не тривало довго. Докучливі щоденні алярми набули зовсім іншого характеру. Летунські з'єднання впродовж дня і ночі прилітали з новими подарунками та безжалісно спустошували все, що могли. Під силою вибухів бомб кам'яниці перетворювалися на купи уламків, а велетенські клуби пороху з димом душили безпомічних недобитих. Відтепер ці «гості» стали постійними відвідувачами.

В ніч на 23 квітня не було ні алярму, ні налетів. Цю несподіванку скоро збагнули вояки в окопах. «Альянти перейшли Ельбу і ранком будуть тут», — кружляла переконлива вістка. Для оптимістів то була приємна музика, а песимісти казали: «Я хочу їх бачити». Але одні й другі нишком готували все, що було біле, — може придатися.

В тумані світанку перед окопами, по залізничній колії повільно і безшумно посувався поїзд, якого раніше ніхто не бачив. Тисячі напружених очей в темряві намагалися зрозуміти, що це таке? «Я бачу зізду, — сказав хтось спереду, — біла — то американці». «Ні-ні, то червона», — притишено говорив хтось інший. «Червона!» «Біла!..» Голоси ставали сильніші. Але вони раптово вщухли від звуку першого залпу. З невгаваючим вогнем три панцерних вагони в темряві посувались до насипу прикритих окопів. Заскочені і дезорієнтовані вояки не знали, що діяти. Про східний фронт тут не було згадки, — кожний тільки цікавився, коли і де їх перекинуть. Тоді правда, що альянти перейшли Ельбу — але чому ж вони стріляють, як навіжені, коли ніхто не чинить їм опору?

Град куль відбивався від мурів, із відламками каміння падав на окопи, звідки вже було чути крики поранених. Коли панцерник наближався, то вже не було сумніву, що зізда таки червона. Пізніше стало відомо, що підпиті цивільні різних національностей робітники, які добре знали місто, з советською залогою панцерника придумали таку виправу.

Боротись з панцерником було нелегко. Кулі скорострілів без знаку відбивались від його стін, міномети, якщо навіть влучали, не робили великої шкоди, для наплечних ракет (панцерфавстів) віддаль була недосяжна. Німецькі частини стояли на другому боці міста і, мабуть, не знали, що тут відбувається. Треба було діяти, бо коли ворог ранком зорієнтується, де фронтова лінія, то нікому живим звідси не вийти.

Раптом панцерні вози, з невідомих причин, зупинилися на закруті за 70 метрів від правого крила окопів — мабуть, щось їм треба було простежити. В той час з окопів несподівано вискочив молодий вояк з криком: «Хлопці, крийте мене!» Посипались залпи, лупіт куль, бо метал робив більше шуму, ніж шкоди. По кількох хвилинах блиснув вогник — перший вибух, за ним другий і третій, ще по кількох стрілах панцерник замовк, а з нього здійнялися чорні клуби диму. З ближчих окопів хлопці з тривогою кричали: «То наш під старшина!» (ім'я мені не відоме), несучи пораненого вояка, а інші, із задніх окопів, переловили втікаючу залогу панцерника, яка пізніше послужила цінними інформаціями.

Сутичка з панцерником була початком кінця 2-ої бригади 2-ої дивізії, а заразом і кінцем Другої світової війни. Може, то звучить трохи парадоксально, але правдиво, бо ця бригада була ще в боях майже два дні після капітуляції. А тому, що про цей проміжок двотижневого бою не знаходимо ніде жодної згадки, постараємося за спогадами живих свідків його описати.

Обставини боротьби в Бранденбурзі були дуже різні, яких не можна було ні передбачити, ані спланувати. Життя вояків ускладнювалось — що день, то гірше. Під натиском советських військ команда штабу в Бріллові навіть не встигла знищити всіх документів. Піхота советської армії зайняла позиції на березі каналу Гафе та поступово намагалася замкнути кільце довкруг Бранденбурга. Знищену бомбардуванням електривню не було кому направити, через брак електрики не було питної води. Одноразового сухого приділу на день не вистачало. Харчів щодень ставало менше. 27-го перестала існувати кухня, кожний мусів думати сам про себе. Запасних харчових пайків не було, по двох днях голод, брак води стали нестерпними.

Проблема вирішилась несподівано, в одному з вагонів панцерника знайшли швейцарський шоколад і рибні консерви.

Комунікаційний зв'язок перестав існувати, і не було вже з ким його підтримувати. Штаб бригади не мав приміщення і перестав діяти, фронтові старшини спілкувалися між собою тільки з допомогою зв'язкових. Після присяги німці перестали опікуватись нею, а головно 2-ою бригадою, бо вона була частиною УНА. І так вона опинилася на першій фронтівій лінії без нічийого призначення та необхідного виряду. Вояки бригади, за інстинктом самозбереження, без наказу, самі

поділилися на малі групи зі старшинами і під старшинами і дбали самі за себе. Не маючи найменшої підготовки до ведення вуличних боїв, силою обставин були змушені прийняти такий бій на чужому терені, в чужому місті, не тільки з частинами регулярної армії, а й також з ворожим різнонаціональним цивільним елементом, який в різний спосіб допомагав наступаючій армії.

Німецькі відділи, залежно від старшин, кидали зброю та цілими сотнями йшли в полон, кажучи: «Полон не буде гірший смерті». Для українського вояка ситуація була цілком протилежна, він мав різний вибір смерті і, мабуть, тільки смерті. Про свої особисті переживання в цих боях вістун В. Химера пише: «Наш курінь відійшов на позицію до міста Бранденбурга, і наша сотня заквартирувала в бараках, де перед тим жили робітники. Зараз на другий день ми почали копати окопи вздовж залізничної колії. Часом надокучали советські винищувачі, але, на щастя, великих втрат не було.

В другій половині квітня советські війська прорвали ліве крило фронту, яке тримав німецький вермахт, і ми були змушені відступити до других окопів, що заздалегідь були приготовані майже під самими будинками міста. Тут ми мали зайвий клопіт з німецькими „цивілями“, бо чомусь кидали на нас камінням.

Згодом почалося правдиве пекло вуличних боїв. Рвалися міни, гарматні стрільна, дим, сморід та клекіт кулеметів, а грузи і каміння звалених будинків присипали вже навіки наших вояків. Ми втратили зв'язок із штабом та старшинами, і невдовзі команду перебравли німці.

Моя сотня була зовсім розбита. Багато друзів полягло в тих боях, я сам був легко поранений, і німецькі санітари чудом доставили мене до шпиталю в містечко Гентин. Бої день і ніч точилися на вулицях міста, по домах і сутеринах, і це навіть для найсильнішої людської психіки тяжко було витримати. При чому безперервно докучали російські „частушки“, передавані гучномовцями з берега каналу Гафе: „Брати українці, за кого ви змагаєтеся тут, на чужині, на вас чекає родина, батько Сталін і праця коло рідної хати навесні“. Щоб не бути монотонними, вони змінювали текст. Перед першим травнем, наприклад, він звучав так: „Готуйтеся на смерть, бо вогнем спалимо вас, зрадники родіни!“. І дійсно, вже в ранні години першого травня замовкли гучномовці, але голосніше заговорили артилерія і „катюші“. На відсіч не було зброї, треба було тільки зберегти життя та чекати, хто

переживе канонаду. По довшій стрілянині в східній частині міста Бранденбурга вранці 8-го травня пролетіла непідтверджена вістка: прорив, прорив на Захід! В таких умовах подібні вістки часто зроджуються, а ще скоріше пропадають, так і цим разом — ніхто не сприймав почутого серйозно. Але й справді, по якомусь часі вбігали до міста в російських уніформах молоді хлопці, голосним криком оголошували свою перемогу. Чи то уява, чи підступ, чи правда? Відразу тяжко було розібрати, аж поки оточені вояки побачили на руках своїх спасителів виразні нашивки: на жовто-синіх щитиках тризуб та три літери — УВВ (Українське Визвольне Військо). Неможливо описати тієї картини, як одні вояки кричали, а інші плакали з радості і відчаю. В зморене тіло вступив новий дух, надія на життя, навіть голод не був уже такий страшний.

На короткій зупинці один із старшин голосно заговорив українською мовою: „Наші три батальйони прийшли вам на підмогу, ми прорвали заставу й маємо харчі для вас, спішіть скоро до відступу!“ То були, мабуть, наймилозвучніші слова для вояків бригади, які вони будь-коли чули.

Хто був тим „духом“, що старався про підмогу, важко було збагнути. Казали вояки, що то мусів бути майор Пітулей, бо вже кілька днів ніхто його не бачив. Пізніше стало відомо, що майор Пітулей з групою вояків якось дістався поза місто до головної дороги, якою проходили непроглядні колони війська до Ельби. І, мабуть, тут йому вдалось zorganizувати цю допомогу. Щоб так скоро зібрати людей з вуличних боїв — то просто немислимо. Тому впродовж цілого дня ішли важкі бої, щоб утримати прорив для можливості вийти з оточення. Не всім пощастило»...

Іван Падик

ВІДЗНАЧЕННЯ В ТОРОНТО

Пам'ятник полеглим воякам дивізії «Галичина» на горі Жбир у селі Ясенів

С

таранням Управи Станиці Братства колишніх вояків 1-ої УД УНА відмічено 50-у річницю створення Української Національної Армії святковим вечором, 13 травня 1995 р. у приміщенні Інституту св. Володимира. Справа УНА тривалий час була або мало, або зовсім не знана не лише серед широкого загалу громадянства, але навіть і серед самих дивізійників, бо вони в той час 1945 року були в жорстоких боях з більшовиками в Австрії. Тільки підрозділи 30-го полку, що був на відпочинку, та представники усіх інших частин дивізії змогли взяти участь у церемонії зложення присяги на вірність українському народові. Тим актом відбулося формальне включення дивізії до Української Національної Армії.

Управа Станиці приготувала програмку вечора, в якій уміщено коротку суттєву інформацію про творення УНА, її творців і знімки її командирів: генералів Павла Шандрука, Михайла Крата і Петра Дяченка.

Участь у вечорі брали понад 200 осіб, а між ними владика Української Католицької Церкви Ізидор Борецький і Роман Даниляк, від Православної Церкви — владика Юрій Каліщук, генерал Збройних Сил Канади генерал-бригадир Ізидор Попович, генеральний консул України Олександр Соботович з дружиною Оленою, д-р Мирослав Малецький — голова Головної Управи Братства кол. вояків 1-ої УД УНА, військовий аташе України Микола Різун, його заступник полк. Іван Селюк і чотири старшини Української Армії: підполк. Іван Плиско, підполк. Сергій Авершин, підполк. Сергій Шевців, майор Вадим Павлюк; голова Провінційної ради Комітету Українців Канади д-р Євген Рослицький, голова Торонтонського відділу Комітету Українців Канади пані Марія Шкамбара, сот. Володимир Молодецький — секретар Ради Українських Комбатантських Організацій, представниці жіночого відділу КУК пані Дарія Темник і пані Степанія Жовнір-Колос, духовні отці, представники ветеранських організацій: Української Стрілецької Громади, Товариства кол. вояків УПА, Об'єднання кол. вояків УПА, Братства Карпатських Січовиків та громадських організацій: УНО, ЛУК, СТ «Україна» і Станиць Братства Гамільтону і Оттави. Усіх їх представив і привітав господар вечора Лев Бабій. Вечір відкрив голова Станиці Петро Дем'янюк, ствердивши, що «актом проголошення УНА 17 березня 1945 р. ми, дивізійники, стали її вояками і присягли Україні. Хоча в серцях ми завжди були вірні українському народові, нам довелося довго ждати цього моменту, щоб офіційно задекларувати вірність Україні. Для нас це була радісна подія, бо з тим днем ми підпорядкувались українському командуванню, очоленому генералом Павлом Шандруком. Тим актом ми заявили нашу готовість боротися виключно під українським прапором за права і свободу нашого народу і за незалежну українську державу».

Хоча наш почесний гість генерал Ізидор Попович належить до повоєнного покоління і виростав на чужині, але серце в нього українське, він ознайомлений з обставинами і історією творення дивізії. У своєму слові він ствердив, що в обставинах війни українська молодь не мала вибору, тільки вступати до УПА або до дивізії, щоб не попасти у червону армію. УПА не була спроможна охопити всю молодь; залишилась дивізія, в лавах якої можна було здобути потрібний вишкіл.

Військовий аташе України до Канади полк. Микола Різун висловив признання усім воякам, що боролись за добро свого народу і незалежну державу. Від імені української амбасади він зложив Дивізійному Братству признання і вручив грамоту подяки за пожертву на купівлю приміщень для амбасади.

Д-р Остап Сокольський виголосив головну доповідь, у якій подав історію творення УНА та перетворення дивізії «Галичина» на 1-шу УД УНА. До листопада 1944 р. нацистський уряд уникав навіть назви «український» — а тепер погодився на назву Українська Армія і на присягу, в якій кажеться: «...не шкодуючи життя, скрізь та повсякчас зі зброєю в руках боротися за свій народ і свою Батьківщину — Україну». Погодилися на наш прапор, відзнаки, командування та інше. Усе те кожний з нас носив у своєму серці, як згадав у слові відкриття голова Станиці Петро Дем'янюк: тепер можна це виявляти назовні і в Україні. Тим актом дивізія «Галичина» закінчила війну вже як 1-ша УД УНА.

Закінчено вечір виступом тріо «Срібний Передзвін» з Івано-Франківська — три красуні, граючи на бандурах, відспівали три гарні пісні. Після молитви, подяки присутні відспівали «Ще не вмерла Україна».

ПРИВІТ ПРЕЗИДІЇ СЕКРЕТАРІАТУ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ

П

реосвященні владики, всечесні отці, пане генерале, старшини української армії, представники суспільно-громадських і ветеранських організацій, ветерани Другої світової війни, шановні гості!

Мені сьогодні припала честь привітати Вас усіх, а зокрема організаторів цієї нашої зустрічі, від імени Президії Секретаріату Світового Конгресу Українців.

50 років тому, тобто напередодні закінчення Другої світової війни, заходами українських політичних чинників був створений Український Національний Комітет, а в парі з тим й Українська Національна Армія, на чолі з головнокомандуючим генералом Павлом Шандруком, визначним старшиною Дієвої Армії УНР, а потім контактним старшиною польської Армії. Українська Національна Армія складалася з дивізії «Галичина», як 1-ої української та протипанцерної бригади «Вільна Україна», під командуванням полк. Армії УНР Петра Дяченка.

З хвилиною створення УНА під кінець березня 1945 р., на чолі з ген. Шандруком, який провів святочну присягу на вірність українському народові й Україні, що мало великий моральний вплив на вояцтво, бо саме тоді більшовики зміцнили свою пропаганду на фронтових відтинках дивізії, сталося те, чого українська молодь прагнула від перших днів німецько-советської війни. Створення Української Національної Армії напередодні закінчення війни мало символічне і практичне значення в тому, що вояки обидвох згаданих формацій номінально перестали бути вояками німецької армії і здавали зброю як вояки Української Національної Армії не своїм ворогам, а британцям та американцям. Зложивши вогнепальну зброю й опинившись на заході, поза сферою безпосередніх впливів СРСР, вояки УНА не припинили боротьби з окупантом України, а продовжували її, протидіючи большевицькій пропаганді про щасливе і радісне життя та процвітання української культури й мови у т. зв. «суверенній» Українській РСР.

В Советській Армії, що стояла на другому боці фронту, перебували не з власної волі також мільйони української молоді й гинули «за Сталіна, за родіну» і перемогли, але на довшу мету програли, бо ще на їхніх очах советська імперія, імперія зла, в 1991 р. розвалилась. На жаль, перемога Советської Армії, яку так шумно відзначали кілька днів тому в Москві, не була перемогою українського народу, помимо мільйонних жертв та тотального знищення країни, вона не принесла Україні та її народові свободи, тільки страждання, тюрми, концтабори, заслання, насильну русифікацію, нищення українських історичних пам'яток, а в кінці ще й затруєння води, землі, повітря, а все те на благо советсько-російської імперії.

Українська Національна Армія під командуванням ген. Шандрука програла, але на довшу мету виграла, бо сьогодні на сході Європи вже існує незалежна держава Україна, яка була основною ціллю кожного з тих, які брали зброю до рук для боротьби з московсько-більшовицьким імперіалізмом. Не може бути сумніву, що в тому є деяка заслуга й Української Національної Армії, яка творила одну з ланок у боротьбі за державність. Багатьом учасникам тих буремних днів Провидіння дозволило дочекатися того моменту, що ідеал, за який вони ризикували своїм життям, здійснився: Україна стала незалежною державою.

Президія Секретаріату СКУ вітає всіх присутніх і несутніх ветеранів 2-ої світової війни взагалі, а зокрема колишніх воїнів УНАрмії, і схиляє свої голови перед пам'яттю творців УНА: ген. Павла Шандрука, проф. Володимира Кубійовича, і командирів — ген. Михайла Крата й полк. Петра Дяченка та всіх старшин і вояків, які відійшли від нас на вічний спочинок, пройшовши свій шлях гідно і з честю. Слава їм, слава Україні!

Василь Верига, заступник президента СКУ

СЛОВО ВІЙСЬКОВОГО АТАШЕ
ПОЛКОВНИКА МИКОЛИ РІЗУНА
НА БЕНКЕТІ З НАГОДИ
ВІДЗНАЧЕННЯ 50-РІЧЧЯ УНА
В ТОРОНТО, 13-ГО ТРАВНЯ 1995 РОКУ:

Шановний пане генерале!

Шановні вояки Української Національної Армії!

Шановні пані і панове, брати і сестри!

Перш за все, я хочу привітати Вас від імені посла України в Канаді. Ми з полковником І. Селюком і 4-ма офіцерами ЗС України щиро вдячні Вам за запрошення на відзначення 50-ліття створення Української Національної Армії.

Серед багатьох тем новітньої історії України визначне місце займає тема про внесок українського народу в перемогу народів антигітлерівської коаліції над фашизмом у Другій світовій війні і боротьбу великої частини України проти більшовицької Росії. Драматизм і героїзм народу України очевидний і безперечний. Він не минув і вояків 1-ої Дивізії УНА.

Що і казати, доля України періоду Другої світової війни складалась так, що до найвищої національної цілі — до створення незалежної і соборної України — довелось іти з різних боків.

Так сталось, що народ України був розділений. Більшовицька Росія, яка на той час створила могутній Радянський Союз, підкорила і зуміла силою і гнучкою, здебільшого оманливою ідеологією і практикою приєднати до своєї імперії велику частину східноєвропейських територій, включно з територіями українських земель часів Київської Русі. Звичайно, що для свідомих синів і дочок

України це не було спасінням, але їй відомо те, що в планах фашистської Німеччини не було відродження етнічної і соборної України. Можна пригадати слова рейхсмаршала Герінга в бесіді з американським дипломатом Мессершмідтом: «Нас більш за все і перш за все цікавить Україна», а один із основних ідеологів нацистів Розенберг у 1933 році заявив: «Родюча багата Україна повинна стати німецькою колонією, територією, заселеною німецькими сім'ями з Західної Німеччини і Саксонії».

Жорстокі сталінські репресії проти «неугодних» комуністичному режимові людей і висилки сімей до Сибіру, Далекого Сходу, Середньої Азії — все це викликало бурю гніву і протесту людей, котрих зачепило це лихо.

Проводилось масове переселення і знищення з боку Радянського Союзу, задушено голодомором і знищено сотні тисяч українців, а з часом окупації — і німцями. Ними було депортовано до Німеччини 2,2 млн. українського народу, а загинули під час війни 6,6 млн. чол. За переписом 1941 р., якщо в Українській РСР проживало 41 млн. громадян, то в 1945 р. Їх залишилось 27,4 млн. Отже демографічні втрати українського народу складають 14,4 млн. убитими, загиблими в полоні, померлими від ран, хвороб, голоду в концтаборах, еміграції тощо. Щоб боротись з усім цим, саме вояки УНА, на чолі зі славним генералом Павлом Шандруком, стали на путь визволення України і від червоних, і від коричневих її гнобителів.

Шановні вояки 1-ої УД УНА, маючи нагоду сьогодні хоч трохи ширше оцінити все це лихо, горе, розруху, смерть, знуцання над українським народом, низько схиляємо голови перед Вами і перед усіма воїнами, котрі боролись за свою державність у будь-яких історичних умовах, вклоняємось низько перед тими вояками, які створили Українську Національну Армію, котрі твердо вірили, що прийде час, коли Україна буде соборною, незалежною і квітучою державою.

Шановне панство, якщо кому-небудь з Вас доведеться бути в музеї війни в Оттаві, Ви зможете знайти там танк «Валентайн» — це канадський танк, який воював на полях Черкащини, а сьогодні нагадує нам про давні дружні зв'язки України і Канади. За останніх чотири роки Україна домоглася увійти до кола цивілізованих держав світу, набуваючи досвіду господарювання і безпеки.

Приємно відзначити, що у цій справі є велика частка Вашої невтомної праці, Вашої допомоги. Моя коротка доповідь була би неповною, якби я не відзначив, що завдяки міжурядовим угодам і Меморандуму про співробітництво у військовій справі між Канадою і Україною є можливість плідно розвивати наші стосунки.

Підтвердженням того є присутність тут, на залі, офіцерів ЗС України, які навчаються в учбовому центрі Кемп-Борден. Приємно відзначити, що вони тут знаходяться під Вашою теплою опікою. Якщо багато років тому нас розділяла доля і відстань, то тепер ми — українці — разом. Тепер ми вкупі відбудовуємо нашу Україну, її Збройні Сили.

Шановні вояки 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії!

Ви є нащадком славного козацтва, честь і слава Вам, вічна пам'ять тим, кого уже немає. Україна заплатила надзвичайно дорого за своє існування, тож пом'янемо усіх вояків Другої світової війни, які полягли на полях її боїв. Сьогодні настає час і є нагода вшанувати пам'ять усіх, хто хотів одного — вільної України. Сьогодні вона є, є вільна Україна, є Збройні Сили, покликані захистити її від будь-яких зазіхань на її незалежність.

Слава Україні!

Богдан Підгайний

ГЕНЕРАЛ МИХАЙЛО КРАТ

Генерал Михайло Крат

В

виконуючи останній наказ 1-ої дивізії УНА, ми тримали оборонну лінію проти більшовиків на відтинку Гляйхенберга до 14 години 8 травня 1945 р. Ми були охороною 29-го піхотного полку і по 14-й годині могли відступати — так, щоб не потрапити в руки більшовиків. Більшовики старалися перетяти нам дорогу, ми пробивалися на захід і довідалися від англійців, що наша дивізія збирається в місті Шпітталь в Каринтії. В Шпіттальі я зустрів генерала Михайла Крата.

Я зовсім не був зорієнтований в домовленості з німцями щодо українізації нашої дивізії тому, що я завжди був у першій лінії, але мені приємно було почути, що генерал Михайло Крат мав перебрати

команду нашою дивізією. Це був наказ генерала Шандрука. Хоч німці програли війну і капітулювали, для нас війна ще не була закінчена. В таких умовах з'являються нові надії, шукається нових союзників: війна з англійцями проти Японії, а далі, може, проти більшовиків?..

Коли я прибув до табору, дивізія вже дещо була зорганізована. Комендантом її був поручник Роман Чучкевич, комендантом полків були хорунжі Коморовський, Маслій та інші. Коли ж до табору прибув генерал Крат зі своїм штабом, організація дивізії набрала виразної форми. Всі старшини визнали генерала Крата своїм командиром. Я не можу пригадати собі, коли генерал Крат доручив мені виконувати функцію ад'ютанта — ходити до англійської команди і залагоджувати різні поточні справи. Розмовною мовою між нами і англійською командою була німецька.

Генерал Крат справив на мене позитивне враження. Я бачив під час Другої світової війни дуже багато старшин — в німецькому вермахті на східному фронті, німців у нашій дивізії і наших молодих старшин — але такого, як генерал Крат, я не стрічав. Такі старшини були перевелися. Під час Першої світової війни, будучи капітаном в царській армії, він був чотири рази поранений. Четвертий раз лежав у царському дворі, і царські дочки сповняли функції сестер. Це був той час, коли старшини не лягали перед вогнем ворога, а йшли попереду своїх вояків. Генерал Крат належав до тих лицарів-вояків, які стрічалися, властиво, в середньовіччі. Він не міг зрозуміти того, щоб молодий англійський старшина, говорячи до нього, виставляв свої ноги на стіл. А коли йому наказали віддати свою пістолю, то мав сльози в очах. Колись старшинам в полоні лишали зброю...

Під час нашої визвольної війни генерал Крат мав ранг полковника Української Народної Республіки. Під час Першого зимового походу він виконував обов'язки начальника штабу Запорізької дивізії. Крат, мабуть, мав найбільше військових відзнак того часу — був лицарем Залізного хреста, кавалером орденів Симона Петлюри, св. Георгія, Сербської Звізди та інших.

Генерал Крат був дуже побожний. Через це, мабуть, залишився дуже скромний. Розповідав про свої воєнні переживання, будучи ще царським старшиною, а пізніше полковником УНР. Розповідав не на те, щоб хвалитися, а подавав ці переживання як канву для нинішних подій. Він кріпко вірив у те, що коли ми будемо здисципліновані,

будемо являти готову військову одиницю, нас не видадуть більшовикам і, може, уживуть нас для особливих цілей. Тому він запровадив у таборі особливі вправи, особливі виступи варти, щоб підтримати військову дисципліну. Рівночасно дбав про розбудову церковного життя — православної і греко-католицької церков.

Перебуваючи весь час на першій лінії фронту, ми були позбавлені інформації щодо т. зв. великої політики. Нам здавалося, що якщо ми не потрапимо в руки більшовиків і переб'ємося до англійців, то врятуємось. Тим часом, після підписаних домовленостей між американцями, англійцями і більшовиками наша дивізія могла бути видана більшовикам. Генерал Крат про це знав. Він погодився перебрати команду нашою дивізією, щоб безпосередньо захищати її перед видачею більшовикам. Ми відбували часті наради, засекречені перед загалом дивізійників, щоб не ширити паніки. Генерал Крат уважав, що коли триматимось разом, як здисциплінована військова одиниця, будемо мати кращі можливості у боротьбі проти видачі.

Генерал Крат старався втримувати зв'язок з генералом Шандруком, майором Макарушкою і комітетами в США і Канаді. А коли прийшов час на висилки першого транспорту наших полонених до Італії, призначив мене його комендантом. Транспорт складався з трьох тисяч стрільців, тридцяти старшин і військового капелана, хорунжого о. Михайла Ратушинського — «Бальона». Генерал Крат подбав про те, щоб о. Ратушинський мав усі потрібні ризи для відправи наших Богослужінь. Поручник д-р Петро Савицький, який колись писав свої праці і по-англійськи, за дорученням ген. Крата написав відповідного листа, у якому він старався описати генезу нашої дивізії. Йшлося про те, щоб переконати англійців, що ми не були СС-ами, а лише боролися проти більшовиків на східному фронті. Отець Ратушинський мав старатися нав'язати зв'язок до Риму, особливо до єпископа Бучка. Я мав віддати цей лист англійській команді в Італії і тримати зв'язок з командою дивізії.

З різними пригодами прибули ми до Італії і, згідно інструкцій ген. Крата, почали організовувати табір полонених. Команду над табором я передав ген. Кратові й лишився його ад'ютантом. На домагання більшовицької комісії більшість старшин перенесли до окремого табору, і генерала Крата позбавили команди табором. Але все одно всі вважали його своїм комендантом, а в окремому таборі він утримував

приятельські зв'язки з сербськими і хорватськими штабовими старшинами.

Командувачем Української Національної Армії був генерал-поручник Павло Шандрук, а командиром 1-ої дивізії — генерал-майор Михайло Крат. Мені здається, що ми замало шани віддали генерал-майорові Михайлові Крату за його життя. А його заслуга в тому, що він прийшов до нас в той час, коли більшість нашого громадянства не дуже до нас признавалася. Він прийшов до нас сам, знаючи, що могло нас чекати, коли б нас передали більшовикам. Він став на чолі нашої дивізії в найнебезпечнішій ситуації і старався врятувати нас від більшовицької загрози. Безперечно, багато інших, скомплікованих потягнень зложилося на це, що англійці відмовилися видати нашу дивізію більшовикам, як це вони зробили з козаками. Передусім, англійці докладно простудіювали генезу нашої дивізії і побачили, що по війні дивізія утримала свою питоменну дисципліну і карність. І це теж не в останню чергу завдяки ген. Михайлу Крату, накази якого всі вояки і старшини радо слухали і виконували.

Правится Служба Божя

Юрій Тис-Крохмалюк

ГЕНЕРАЛ МИХАЙЛО КРАТ

Михайло Крат

Г

енерал Михайло Крат народився в Гадячі 6 серпня 1892 р., закінчив офіцерську школу в царській армії, а під час війни командував 93-ім полком. В перших місяцях історичного 1917 року з далекого північного фронту 26-річний чотирикратно поранений, відзначений орденом св. Георгія підполковник зголосився до Центральної Ради в Києві, щоб віддати свої знання і бойовий досвід українській революції. Згідно родової традиції, прямує слідами своїх предків, старшин гадяцького полку, свідомий, що і його життєвий шлях — це боротьба за Україну.

Часи були непевні; уряди Керенського, опісля — Леніна, єдинонеділимці, а з ними московські старшини і вояцтво, поставилися

вкрай вороже до Центральної Ради. Це з одного боку. А з другого — українські діячі, які були тоді при владі, вірили, що вони зуміють домовитися з Росією, і вдасться мирно досягти хоча б автономії для України.

З першим подувом революції до українського війська зголошуються мільйони — боронити українську землю, між ними і згаданий молодий підполковник. Це був несподіваний вибух ентузіазму і жертовости, на чолі якого стали нащадки визначних родів, старшини генеральних штабів, полковники, сотники; багато з них розгубило на життєвих шляхах рідну мову, багато тих, що мали запевнене майбутнє у російській імперії, кинули високі пости і стали на службу українського народу, слабого ще і з непевним майбутнім. Кожний день ставав грізнішим, зростав хаос, солдатські маси з фронту перекочувалися Україною, підбехтані московськими революційними кличами і протиукраїнським наставлянням. Центральна Рада була безпорадною і не могла опанувати трагічного становища грабежів, вбивств і кривавих збройних сутичок з розбещеною московською солдатнею.

І як же пояснити стихійне зголошення до українського війська тих, хто мав за собою вже три роки великої світової війни?

Це чудесне явище у нації, яка від століть втрачала відчуття своєї особовости і, здавалося, вже стала на грані неіснування! Кажуть — зов крови, традиції старих родів, — але це статичні вартості. Для народу це замало, а що говорити для будови й оборони нації! Якщо народ живе своїм буднем і згадує тільки минуле й не дбає про майбутнє, хто тоді стане в його обороні? Життя — це постійна праця для майбутнього, життя — це діяти для майбутньої нації і здійснювати його. Минуле — це досвід і наука.

Зріла свідома людина має духовність, звернену у прийдешнє. Від нас залежить, щоб вона була наша, сильна і світла — і її треба забезпечити, тобто боронити. Хто так думає і тим живе, належить до ієрархії народу, до його еліти. Якщо навіть не вдасться досягти цілі — власної держави, — і тоді велика ідея живе в народі і в діях його ієрархії. І саме це створює небувалий вибух політичних стремлінь нації, утасних часто від століть.

До ієрархії нації належав своїм життям молодий підполковник, а пізніше генерал Михайло Крат. Дорожив минувшиною свого роду,

традицією бойових чинів, прадідів, культурою нації, але жив і завтрішнім днем: коли прийшла нагода стати в обороні власного народу, не завагався ні хвилини.

Михайло Крат почав свою службу Україні у штабі Київської військової округи. А коли почалися війни з московськими червоними і білими наїзниками, став на командних постах наших полків, дивізій. Як командир полків і високий штабовий старшина, планував і брав вирішальну участь у багатьох боях:

1918 рік: Київ, Бахмач, Ромен;

1919 рік: Арсенівка, Крюків, Балта, Тираспіль, Вапнярка, Баланівка, Бершаль, Тульчин, Животів;

1920 рік: Арсенівка, Олексіївка, Голта, Наливайки, Долинська, Вознесенськ, Онапів, Вапнярка, Трушка, Снітково, Сарнів.

Результати боїв і воєнні успіхи є заслугою генерала Крата і його побратимів на командних постах: старшин, підстаршин і вояків. Це генерал Крат на чолі 8-го Чорноморського полку розгромив на Поділлі денікінський полк і захопив у полон 600 московських вояків. І коли під кінець 1919 року армія УНР опинилася в трагічному трикутнику смерті, та ще в умовах епідемії тифу, без зброї, стрілива, харчів, одягу, постало питання: що далі? Вирішено, що нездібні до боротьби можуть податися у польський полон, інші повинні боротися далі в запіллі ворога.

Це був стратегічний план: боротися у тяжких умовах партизанської війни, знесилити ворога і зберегти війська УНР, щоб весною з новими силами вести війну далі. Так вирішено виступити у славний опісля Перший зимовий похід. Полковник Крат став начальником оперативного відділу штабу 3-ої Залізної дивізії, а опісля аж до закінчення Першого зимового походу — начальником штабу Запорізької дивізії. Зимовий похід почався 6 грудня 1919 року. З військом вирушила теж, на прохання командарма, дружина генерала Крата пані Євдокія з Шевченків. Її завданням було податися в глибоке запілля ворога та нав'язати зв'язок з нашими повстанцями отамана Тулого. Пані Крат, виконуючи обов'язки зв'язкової, двічі потрапляла у більшовицький полон, але щасливо повернулася до своїх. За участь у Першому зимовому поході і за успішну діяльність була нагороджена орденом Залізного Хреста. Похід закінчився 6 травня 1920 року, маючи

за собою успішні бої, що було заслугою планування, знання і досвіду ген. Крата як начальника штабу Запорізької дивізії.

Разом з інтернованою зрадливим союзником армією УНР ген. Крат перебував у Польщі аж до вибуху Другої світової війни. 1920 року дружина генерала була змушена залишитися на окупованій більшовиками Україні. Аж у грудні 1923 року організованими зв'язками разом з малою донькою перейшла через Збруч до свого чоловіка. Під кінець Другої світової війни німці погодилися на наші вимоги створити Українську Національну Армію, в складі зложеної з 1-ої Української дивізії та інших військових з'єднань. Президія Українського Національного Комітету (у згоді з президентом УНР Андрієм Лівіцьким) призначила на командувача УНА генерала Павла Шандрука, який на командира 1-ої Української дивізії призначив генерала Михайла Крата. Проте так склалося, що аж після капітуляції Німеччини ген. Крат дістав письмовий наказ перебрати команду 1-ої Української дивізії, а коли англійські війська перебрати дивізію, потвердили генерала Крата командиром табору полонених у Белярії. На цьому посту генерал перебував до часу, коли більшовицька комісія зажадала відділення старшин від вояцтва. Після повороту вже до табору в Ріміні віддався всеціло культурно-освітній праці в таборі. Його заслугою було також нав'язання зв'язку з Архiepіскопом Бучком у Римі, що врятувало дивізію від видачі більшовикам.

Те, що ген. Крат вклав багато праці в освітню ділянку «Народного Університету», має своє значення. Вояки були молодими людьми, і генерал, набагато старший від них, старався разом із своїми співробітниками передати їм те, чим він жив ціле своє життя. Передавав їм значення і вагу традиції, навчав, що одна програна битва чи війна не означає цілковитої поразки. Навіть досягнення найвищої нашої цілі — власної держави — ще не означає остаточної перемоги, бо завданням нації є бути постійно готовою боронити батьківщину на полях битв у війнах і розбудовувати всі національні ділянки в час миру.

Проходить наше життя, але світлі постаті історії залишаться назавжди, як змалювала велика поетеса Оксана Лятуринська:

*І зрине кінь у височінь,
Як є в похідній збруї,
І дух твій вбраний в кармазин.
І запитає Юрій:
— Що мав ти над життя дорожче?
— Що на землі досяг?
— Я зроду воїну переможне!
Доніс свій золот-стяг!*

Петро Дяченко

ПРОТИПАНЦЕРНА БРИГАДА «ВІЛЬНА УКРАЇНА»

Цей спомену який є радше історичним військовим нарисом, знайдено між паперами генерала Петра Дяченка, який помер 22 квітня 1965 р. в Америці.

П

ротипанцерна бригада була однією з частин Української Національної Армії. Її формування почато 22 лютого 1945 року з наказу СС Фюрунг-Гавптамту за порозумінням з ген. П. Шандруком.

Звідки взято її рядовий і підстаршинський склад? У Берліні в той час протипожежні відділи на 85 відсотків склалися з українців, з-поміж яких і було доручено взяти 500 людей для формування куреня майбутньої бригади. До її формування викликано полк. Петра Дяченка (що тоді командував 3-ім українським піхотинським полком), який 21 лютого прибув до Берліна разом із своїм ад'ютантом пор. В. Гладичем. Серед пожежників було доволі велике число підстаршин з советської

армії, натомість старшин майже не було. 22 лютого полк. Дяченко, в товаристві німецького капітана, приїхав до одного з відділів протипожежників. На площі стояло понад 500 пожежників. По короткій промові, в якій полк. Дяченко з'ясував ціль свого приїзду і запропонував усім, що бажають битися в рядах Української Національної Армії проти червоних москалів, виступити... Як на команду, всі 500 людей виступили. Аби не руйнувати відділу, відібрали тільки 75 людей — і тими щасливцями були краяни полк. Дяченка, полтавці з Миргородщини. Майже те саме повторювалося і по інших відділах. Усі мали вже досить німців і всі хотіли служити у власній армії.

25 лютого відділ у складі 500 осіб з Берліна був перевезений до міста Німека, якихсь 40 кілометрів на захід від Берліна, на дальше формування і вишкіл. Тут і був сформований 1-ий курінь бригади в складі трьох мисливських сотень, підстаршинської сотні, кулеметної, мінометної і господарчої чот. Сотня складалась з 5 мисливських роїв, в кожному рої — 21 вояк. Командиром роя мав бути старшина або підстаршина зі старшинськими правами та двоє заступників. Така організація була накинута німцями на зразок їхніх протипанцерних частин та парашутних відділів.

З першого ж дня відчувався великий брак старшин, навіть на пости командирів сотень, не кажучи вже про обсаду роїв. На командира вишкільної сотні було призначено пор. Гладича, на решту сотень — поліційні старшини, прекрасні муштровики, але необізнані зі службою в полі. На чотах — вогневі підстаршини. Майже з першого дня навчань відчувалася потреба пророблення з командирами сотень і командирами вогневих чот їхніх ментових (тобто повчальних) програм. Ці вправи займали багато часу, але вже по кількох днях старшини розуміли свого командира, а він їх.

Наприкінці лютого з Берліна стали прибувати дезертири з пожежних відділів — з них почали формувати 2-ий курінь. На жаль, для 2-го куреня не стало тої прекрасної зброї, яку мав 1-ий курінь, — штурмових крісів, його озброїли звичайними крісами. Кулеметники мали два тяжких кулемети, мінометники — міномети.

28 березня бригаду відвідав ген. Шандрук, який прийняв від нас присягу на вірність Україні. Після присяги курені промарширували перед генералом, сотні рушили на вправи. Того ж дня, на спеціальне

запрошення, приїхали бандуристи Китастого і вечором дали концерт. Козакам бригади подобався «Марш Україна», і вже натупного дня вишкільна сотня пор. Гладича співала: «Бий до останнього свого набою, за Україну поляж головою!!!». Перед виїздом ген. Шандрук вказав на цілу низку недотягнень у вишколі — ніби неповний тиждень можна було б з колишніх поліцистів зробити військо...

Наступного дня по присязі приїхав німецький генерал, якому під руки потрапила вишкільна сотня Гладича, із нею він пробув майже до полудня. Він, старий вояк, відпочив, глядячи на муштру сотні, і зізнався, що нічого подібного не бачив від 1941 року, будь же тут мудрий: свій бачить самі недотягнення, а чужий не має слів признання...

З квітня 1945 року бригаду завантажено в ешелони і підвезено ближче до фронту до міста Гляц. Під час переїзду до штабу бригади були прикомандировані німці, капітан та двоє підстаршин, які з свого приділу у вагоні не виходили і не втручались до жодних справ. Ще в Німеку до бригади почали прибувати старшини з Праги, яких надсилав ген. Шандрук, — переважно старі емігранти — і від полк. Дацька, з советської армії, та масово протипожежники з Берліна. В Гляцу, як і в Німеку, курені муштрували за програмою, складеною полк. Дяченком. Німці до справ вишколу не втручалися. Генерал граф фон Штрахвіц, якому власне підлягали всі ті бригади, тут же перевів докладну інспекцію обох куренів і знайшов наш вишкіл достатнім. Він наказав сформувати моторизовану сотню, для якої в скорому часі прислав мотоцикли, і бути готовими до виїзду на фронт. Поповнення, яке надходило з Праги, здебільшого не відповідало бригаді. Старшини — старі емігранти — після кількох вправ хворіли, і їх відсиляли назад — до Праги. З новоприбулих з Берліна та молодняка з Праги — 16-17-ти років, серед яких вибрали сильніших фізично, — було сформовано 2-ий курінь. Бригада в той час нараховувала до 2.000 чоловік і на 12 квітня мала такий склад: командир бригади — полк. Дяченко, ад'ютант — пор. Юрків, командир 1-го куреня — сот. Фурс, к-р 1-ої сотні — хор. Гончарук, к-р 2-ої сотні — хор. Максименко, к-р 3-ої сотні — хор. Дмитренко, старшина для доручень — сотн. Арсенів, к-р 2-го куреня — пор. Гладич, старшина для доручень — хор. Матківський, к-р 4-ої сотні — Кириленко, к-р 5-ої сотні — невідомий, к-р 6-ої сотні — Федоренко, к-р 3-го куреня — пор. Старовійт, к-р вогневого куреня —

(не подано), к-р мотосотні — хор. Іваненко, господарчий відділ — хор. Яременко, чота жандармів — сотн. Сокальський, чота санітарна — німець лікар і 6 санітарок українок. Начальником штабу було призначено пор. Татарського, який майже два тижні блукав по Німеччині, а до бригади не знайшов дороги.

Майже стовідсотково бригада складалася з охотників, що були готові до найважчих завдань. Вік стрільців переважно не переходив 23 років. Сотні склалися за принципом земляцтва, як-от наприклад: до 1-ої сотні належали миргородці, до 2-ої — лубенці, 3-ої — чернігівці. Були рої, що склалися не тільки із земляків, а й дуже часто споріднених між собою. До своїх відділів вони ставились з великою любов'ю і кожне завдання намагались виконувати якнайкраще. В стадії вишколу бригада була майже зовсім незалежна від німців, стрільцям імпонувала, а постійні похвали на інспекціях приймали, як цілком заслужені. Звідти й зродилась віра в своїх командирів. Особливо добре був дібраний 1-ий курінь, він був і найкраще вишколений, у 2-му вирізнялась 4-та сотня, так звана УПА, бо кадрами були 32 упісти, які долучились до бригади в районі Глаца.

15 квітня бригаду зібрали по тривозі, завантажили в три ешелони і відправили на фронт. В першій транспорті від'їхав штаб бригади, 1-ий курінь та мотосотня. Ввечері того ж дня, не доїжджаючи 12 кілометрів до Бавцена, транспорт було обстріляно кулеметним і гарматним вогнем. За наказом к-ра бригади 1-ий курінь просто з вагонів пішов у наступ і відкинув ворожі патрулі поза перші висоти. Відомості про ворога були такі, що Бавцен оточений і борониться.

Майже перед самим виїздом на фронт до бригади було приділено 4 старшини вермахту — всі з німецьких протипанцерних частин. При штабі залишився майор Мартін. Офіційно вони звалися зв'язковими і як такі не втручались у вишкіл, а пізніше, вже на фронті, й у бойові накази. Взагалі зі своїми німцями бригада не мала клопоту, бо навіть за такими дрібницями, як горілка, мусіли звертатись до к-ра бригади, оскільки без його підпису не могли її отримати з магазину.

Завданням бригади було втримати зайняті позиції і не допустити до розширення прориву. Бригада ввійшла до складу корпусу «Герман Герінг». Впродовж ночі стежі устійнили перебіг фронту ворога і зв'язались із сусідами. Бригада двома куреннями зайняла становища, 3-

ій був у резерві. Ворог тримався пасивно, тільки час до часу його танки гарматним вогнем обстрілювали район розташування бригади.

17 квітня бригада одержала наказ сильними відділами повести розвідку в напрямку Бавцена і зв'язатися з німцями, що боронилися в оточеному місті. Завдання це було доручене 4-ій сотні УПА, мотопатрулям і 2-ій сотні. Воно було виконане патрулем 2-ої сотні, який, знищивши два танки Т-34, прорвався в Бавцен, з якого припровадили двох німців із «фольксштурму», що обороняли місто. Тут уже почався клопіт з сотнею УПА, яка, замість на ворожі тили, продерлась на власні і надвечір другого дня опинилась в 20-ти км від фронту. Командир сотні виправдовувався тим, що не може боротися з советськими танками, оскільки там можуть бути українці! Згодом признався, що має наказ «друга Омелька» ні за яку ціну не встрявати у бій. На перший раз йому дарувалось, з попередженням, що як щось подібне повториться, то буде без суду розстріляний... Бідний хлопчина, бо опинився в становищі без виходу — мав аж двох командирів і не знав, чиї накази виконувати...

22 квітня увечері 3-тя сотня з наказу к-ра куреня сотн. Фурса перейшла в наступ, витіснила ворога з його становищ та зайняла залізничну станцію. Взято 12 полонених і, що головне, — вагон з тютюном.

23 квітня бригада двома своїми куреннями, при незначному спротиві ворога, просунулась на 5 км вперед і затрималась, не доходячи до автостради Дрезден — Бавцен. Як і досі, висимо в повітрі, не маючи безпосереднього зв'язку з німецькими частинами.

В наступі мотосотні оточили з півтора десятка ворожих піхотинців, які по короткій стрілянині покидали зброю, а їхній командир утік до пивниці і на пропозицію скласти зброю відповів пострілами з автомата. Над'їхав к-р бригади і наказав взяти його живим. Кинули дві сльозоточиві гранати — не допомогло, душився без повітря, але відповідав пострілами. Враз дві зачепних перервали забаву. Шкода, цей герой був грузином за національністю, груди всі в орденах — від Леніна до Слави включно.

27 квітня патрулі, вислані ще попереднього дня, донесли, що на передпіллі великий рух — шосейний шлях з Берліна на Дрезден заповнений відступаючою піхотою й обозами. На світанку того ж дня на відтинок 1-го куреня прибув командир бригади і з власної ініціативи

наказав наступати 2-ій і 3-ій сотням. Наступ цей спинився перед кулеметним і мінометним вогнем, що перейшов навіть до протинаступу, прорвав оборонну лінію 1-ої сотні й почав виходити на тили бригади. Десь перед 8-ою годиною від штабу бригади прийшло донесення, що ворог загрожує вже безпосередньо штабові.

Командир бригади наказав командирам куренів триматись далі, а сам своїм «фольксвагеном» бічними дорогами і полями дістався штабу і, зібравши всіх, що були під руками, включно до штабовиків і німецьких шоферів (на той час бригада вже мала дві приділені німецькі автоколони), перейшов у контрнаступ, який провадив особисто, не злязачи з авта. Залишивши понад 30 чоловік вбитими, ворог почав відступати, густо застеляючи поле своїми трупами. По виході на лінію власних сотень, щоб не дати ворогові опам'ятатись, командир бригади наказав перейти в наступ 5-ій і 6-ій сотням, який провадив особисто пор. Гладич.

Ворог не витримав цієї бравурної атаки і почав здаватись. Майже в тім самім часі з власної ініціативи перейшла у наступ і 2-га сотня. Майже все передпілля забіліло простирадлами, а то сорочками, що їх червоні підносили на багнетах. Комісари і командири червоних пробували стріляти у власних людей, але всі були знищені своїми.

До 11-ої години ранку бригада вже мала такі трофеї: понад 300 полонених рядовиків, 10 офіцерів, переважно молодших лейтенантів, к-ра дивізії полк. Лілевського, 4 протипанцерні гармати, 5 полкових мінометів, близько 20 кулеметів, велику кількість гарматної і рушничної амуніції і понад 200 пар коней з возами, навантаженими різним військовим майном.

Був цілком розбитий 19-ий полк 7-ої польської дивізії, в складі якої було 25-30 відсотків неполяків, а командний склад — від к-ра сотні і вище — неполяки. Серед полонених були і наші земляки, щось до 50 людей, які ще того ж дня увійшли у склад бригади. Завдання того полку було прикрити відступ дивізії з-під Бавцена. Причиною масової здачі в полон була неможливість відступу. Патрулі і частина 1-ої сотні, що лишилися на тилах ворога, з лісків і забудов вогнем «штурм-геверів» не давали можливості відступу ворожим частинам. Одночасно з нашим наступом надїхали 6 німецьких «квочок» (автоматичні 37 м/м гарматки на панцерних автах), які великою мірою причинилися до розбиття 7-го полку.

Того ж дня після полудня до штабу бригади приїхав командир корпусу і особисто вручив командирові бригади «Залізний хрест», наказавши подати список старшин і козаків для відзначень. Командир корпусу виявився дуже милим «старшим паном», який сам напросився до нас на вечерю, щоб краще з нами заізнатися. Його цікавила частина, яка на шостому році війни ще хоче воювати. Майже до капітуляції він був нашим щоденним гостем. Завдяки йому згодом бригада була змінена і відійшла за Ельбу, що хоч частинно нас урятувало. Багато допоміг сфабрикований нами наказ від ген. Шандрука, аби бригада йшла на злучення з 1-ою дивізією.

Пополудні почали прибувати полонені та підвозити трофеї. Привезли і пораненого командира ворожої дивізії. Одягнутий в польську уніформу, ще на фронті відмовився від перев'язки, те саме зробив і при штабі. Надійшов командир бригади і заговорив з ним польськи — той відповів по-російськи, польської мови майже не знав — запропонував йому горілку, а знаючи, що совети не визнають чарок, налив до склянки. Випивши, той подякував і попросив ще півсклянки, а тоді нехай роблять перев'язку. Він мав дві кулі в ногах і три по ребрах. Спочатку не хотів вірити, що його полк розбили три наші сотні, які зовсім не мали тяжкої зброї. Майже до вечора проговорив з нашим командиром бригади, цікавився, що ми робимо з полоненими. На запитання полк. Дяченка: «А якби я до вас потрапив у полон?» відповів: «Краще не будемо говорити...». Другого дня був відісланий до штабу корпусу, а перед тим просився, аби його залишили при бригаді та не відсилали до німців.

У бригаді розпочався рух — вогневий курінь нарешті мав зброю, дістали коні. 2-ий курінь озброївся советськими автоматами. Зле доводилось при цьому німцям, бо не було ночі без трагічного випадку. На оклик: «Стій, гасло!» німці відповідали пострілами, а черга з нашого автомата майже завше була влучною. Тож відтинок бригади обставили таблицями, які забороняли німцям нічний рух в районі бригади.

2 травня, з наказу корпусу, бригада перейшла в наступ. Зламала легкий опір, вийшла на вказану лінію. Всі сотні стали на своїх місцях, бракувало тільки 4-ої УПА. Розіслані стежі мотосотні знайшли її в 16-ти кілометрах від штабу бригади на власних тилах. Командир бригади боронив перед німцями командира сотні, які жадали віддачі його під

суд, що, звичайно, виніс би присуд на розстріл. Тим провідником був священик, який взявся не за свою справу.

5 травня командира бригади викликали до корпусу, в якому його командир — «старший пан» — поінформував, що на його особисте прохання командуючий фронтом дав дозвіл бригаді відійти на лінію ріки Ельби і далі йти на злучення з дивізією «Галичина». Бригада в той час була частково змоторизована, вогневий курінь на кінній тязі, а решта мусіла йти пішки.

Увечері бригаду змінила німецька моторизована частина. Майже одночасно на північ від нас почалась гарматна підготовка — такої сили, що не чути було розмови, треба було кричати. На північ від Дрездена советські війська проривали фронт в напрямку Праги.

По цілонічній марші і кількох годинах відпочинку бригада рушила далі, аби вийти на захід ріки Ельби. Пополудневі налетіли советські штурмовики і зупинили подальший марш. Серед наших були вбиті і поранені. Багато побитих коней.

7 травня увечері бригада досягла лінії Ельби в районі Тетчева. Міст був ушкоджений советськими літаками. Вислали патрулі шукати переправи. В Чехії повстання — обеззброюють німців. Донесення від стеж: Авсіг в руках чеських повстанців. Бригада знову повертає на Тетчев. Німці кидають зброю.

При мості на Ельбі командир бригади дає наказ сотнями, а де не можна, то роями або поодиноці прориватись до американців — до Ваймара. Йти зі зброєю, як довго можна.

Вже вранці 8 травня стало відомо, що бригада оточена. По всіх дорогах, довкола Праги, посувалися советські танки і змоторизована піхота. Командир бригади, що виїхав зі стежею мотосотні вперед, був відтятий від бригади. Від німців ми довідалися про безумовну капітуляцію Німеччини. Становище, в якому опинилась бригада, було майже безнадійне. Треба було пройти понад 200 кілометрів тереном, зайнятим советами, з них — половину Судетами, з чеським населенням, яке вороже ставилось до всіх у німецьких уніформах. Що найгірше — ніхто не знав, де американці...

На всіх дорогах видно було десятки тисяч німців, яких вели на схід, між ними — пов'язаних колючим дротом із спеціальною вартою — наших, або калмиків. Лишилось вночі бездоріжжям пробиватись на захід. Нарешті — американський кордон. Тисячі чекають відкриття

границі, що має наступити після прибуття советської місії. Вночі стрілянина з кулеметів — то американці затримують нетерплячих. Серед них є поранені і вбиті. Нарешті і цей фільтр — за нами. 25-30 відсотків бригади опинилися на тилах американців, решта потрапила до советської неволі або загинула.

За своє коротке існування, неповних три місяці, бригада вироблялась на добру частину. Були, щоправда, недотягнення, які з часом вдалось би усунути, але все покривав молодечий запал і жертовність. Школилися і билися для України. Більшість представлених до нагородження німецькими «Залізними хрестами» від них відмовлялись, просячи бойових українських нагород. Упоминались за свої відзнаки, аби не носити чужих. Не хотіли вірити, що по 30-літньому існуванні Української Армії — не маємо бойових нагород і відзнак. Доводилося переконувати, що з часом німецькі хрести будуть замінені на свої. Знову потіхою було те, що десь під Берліном засідає комісія, яка видасть підручники польової та муштрової служби.

Роман Гавриляк

ПРИСЯГА ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА» НА ВІРНІСТЬ УКРАЇНІ

Промовляє ген. П. Шандрук

К

оли дивізія була в боях на фронті під Фельдбахом у квітні 1945 року, наспіла радісна вістка, що ген. Павло Шандрук організує Українську Національну Армію, до якої включає дивізію «Галичина» як 1-шу Українську Дивізію. Щоб це формально довершити, треба було провести «Присягу» на вірність Україні. Однак трудність була в тому, що Дивізія була на фронті в боях з Червоною Армією, тому було неможливо провести запряження у нормальний спосіб. В той час ген. Павло Шандрук відвідав Дивізію на фронті та постановив таки провести присягу.

25 квітня 1945 року, на відкритій галявині поза фронтом було збудовано підвищення, перед яким вставилися сотні з 30-го полку, що

стояв у резерві, та представники з усіх підрозділів Дивізії. Посередині розставлено Гранатомет, а біля нього у вихідних уніформах, в шоломах, при короткій зброї, поклавши ліву руку на дуло, виструнчилися хорунжі: Роман Гавриляк — з 31-го полку й Роман Припхан — з 29-го. Перед ними станув генерал Павло Шандрук. Усі піднесли праву руку, повторюючи слова присяги за дивізійним капеланом поручником Михайлом Левенцем:

Присягаю Всемогучому Богові перед Святою Його Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя, ні здоров'я, скрізь та повсякчас під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій Народ і свою Батьківщину — Україну. Свідомий великої відповідальності присягаю як вояк Українського Національного Війська виконувати всі накази своїх начальників слухняно і беззастережно, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможе Бог і Пречиста Мати.

Після проведення присяги о. Левенець виголосив коротку проповідь про значення присяги для всіх християн. Згодом говорив ген. Шандрук про конечність втримання наших традицій у боротьбі за незалежність України.

Закінчилася церемонія дефілядою перед генералом і його почтом. Був це для нас дуже зворушливий момент, бо тут здійснювалося те, про що ми мріяли від давна і аж щойно тепер осягнули по багатьох, багатьох розчаруваннях, а саме — ми стали вояками Української Армії! Відразу ми припняли на наші шапки тризуби, котрі привіз зі собою ген. Шандрук. Нарешті Актом Присяги ми виходимо з-під зверхности німців, котрі силою факту залишаються поки що в складі Дивізії, але й вони почепили на свої шапки тризуби.

Командувача Української Національної Армії ми побачили вперше. Він зробив на нас дуже позитивне враження: носив однострій УНА, який ми тоді також вперше побачили, добре себе презентував та викликав респект серед вищих дивізійних німецьких старшин.

На жаль, це прийшло дуже запізно. Не стало часу і можливості щоб провести потрібну реорганізацію та впровадити нових командирів у Дивізії. Наближався кінець війни, яку ми ще мусили закінчити силою обставин у дотеперішній структурі, але з надією, що будемо мати нагоду відіграти значну роль в можливих нових конфліктах, які зачали тоді вже назрівати.

Присягають хор. Р. Гавриляк (біля гранатомета, справа) і хор. Р. Припхан Ген. Шандрук (на передньому плані) приймає присягу

Присягає вояцтво

Біографія Павла Шандрука

*Генерал-хорунжий
Павло Шандрук*

П

авло Феофанович Шандрук (народився 28 лютого 1889 року в селі Борсуки Кременецького повіту на Волині, нині Лановецького району Тернопільської області — похований 15 лютого 1979, Трентон, США, на українському православному цвинтарі в Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі) — видатний український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, дійсний член НТШ.

За свідченнями Павла Шандрука, 1911 року він закінчив Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька, 1913 року — Олексіївську військову школу в Москві.

Служив у 70-му Рязанському піхотному полку, в складі якого брав участь у Першій світовій війні: командував батальйоном, був помічником командира полку з господарської частини. З 1916 — командир батальйону 232-го запасного піхотного полку, згодом служив у 2-му броньовому відділенні. Під час війни був отруєний газами, одержав всі нагороди до ордена Святого Володимира четвертого ступеня з мечами та биндою. Останнє звання в Російській імператорській армії — штабс-капітан.

У 1917 — 1920 роках перебував в Армії УНР.

3 лютого 1919 р. — отаман Окремого запорозького загону, який був сформований у м. Браїлові.

У червні 1919 р. в м. Дунаївці загін приєднався до 3-ї «Залізної» стрілецької дивізії Дієвої Армії УНР. 3 червня 1919 р. дивізія отримала перше бойове «хрещення». Саме в цей день 2-га дивізія О. Удовиченка у взаємодії з Запорозьким куренем П.Шандрука (700 багнетів, 180 шабель та 9 гармат) у результаті форсування р. Збруч та сміливо проведеної атаки здобуває м. Кам'янець-Подільський, до якого невдовзі переїхав Уряд УНР.

3 червня 1919 р. — отаман 9-го стрілецького полку 3-ої «Залізної» стрілецької дивізії, з квітня 1920 р. — командир бригади цієї дивізії.

Від квітня 1920 року — командир бригади Третьої Залізної Дивізії.

В еміграції перебував з кінця 1920 року до 1923 р. в таборах для військовополонених у Польщі, був співзасновником військового журналу «Табор», а також редактором збірника «Українсько-московська війна в 1920 р. в документах» (видання 1933 р.).

З 1922 р. був викладачем Академічних Курсів при Генеральному Штабі Армії УНР, що були першим ступенем Української Военної Академії.

У 1925 р. отримав звання генерала-хорунжого Армії УНР від екзильного уряду УНР, у 1927 р. призначений начальником штабу Міністерства Військових Справ при Уряді УНР.

Від 1926 року — контрактний офіцер Війська Польського в чині майора.

У 1928 р. на доручення Уряду УНР разом з групою українських старшин для підвищення кваліфікації пішов на службу до Польського війська як контрактний старшина, у 1936 р. був прийнятий до Академії Генерального Штабу Війська Польського, яку успішно закінчив 1938-го у чині підполковника.

Перед початком Другої світової війни як підполковник Війська Польського був призначений командиром 28-ї бригади Польської армії, на чолі якої відзначився в боях проти німців під час «Вересневої Кампанії» 1939 р., за що був пізніше (1965 р.) нагороджений найвищим орденом Польщі *Virtuti Militari* від польського екзильного уряду в м. Лондоні, а також почесною шаблею.

У вересні 1939 року тяжко поранений, потрапляє до німецького полону, де перебуває до січня 1940 року.

У роках 1940 — 1944 проживав у Польщі, працюючи керівником кінотеатру в Скерневіцах, Генеральна губернія.

Наприкінці 1944 року, за згодою всіх українських угруповань в еміграції, очолив Український Національний Комітет у Німеччині, призначений його президією (з 1945-го року) командувачем Української Національної Армії.

Вже в лютому 1945 р. Комітет почав активну роботу.

У березні 1945 року німецький уряд визнав УНК як офіційного репрезентанта українців (в тому велика заслуга Павла Шандрука особисто) і союзна сторону у війні. Уряд УНР підвищив Шандрука до генерала-поручника, і з цим він приступив до формування Української Національної Армії (УНА), до якої мали увійти всі українські формації по німецькому боці фронту (понад 220 тисяч вояків).

Наприкінці квітня 1945 року генерал Шандрук як командувач УНА відвідав дивізію «Галичина», що стояла тоді на фронті в Австрії. Дивізійники з великим ентузіазмом вітали свого генерала. 25 квітня відбулося урочисте складання присяги на вірність Україні.

Перед закінченням війни Українська Національна Армія складалася з 1-ої Української дивізії УНА, 2-ої дивізії УНА (протипанцерна бригада «Вільна Україна» та бригада колишнього начальника поліції Львова майора Володимира Пітулея), наземних частин, які включали парашутистів («Група Б» під командуванням генерала Тараса Бульби-Боровця). Були плани щодо прилучення українських юнаків протилетунської оборони, УВВ (Українське Визвольне Військо — понад 120 тисяч вояків).

Після закінчення війни П. Шандрук жив у Німеччині, а з 1949 р. — у США, де оселився в м. Трентон, штат Нью-Джерсі. Був керівником ресорту військових справ Уряду УНР в екзилі, увійшов до лав Українського Вільного Козацтва і став його почесним головою, був почесним головою Братства колишніх вояків 1-ої УД УНА.

П. Шандруку належать праці з найновішої історії української армії — українською, польською та англійською мовами. Серед них видана 1959 року в Нью-Йорку праця «Arms of Valor» («Армія звитяги»; в укр. перекладі Бурмістенка М. Б. — «Сила доблесті»).

Література

Енциклопедія українознавства. У 10-х томах. / Головний редактор Володимир Кубійович. — Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954 — 1989. Словникова частина. — Т.10.

Малий словник історії України. / Відповідальний редактор Валерій Смолій. — К.: Либідь, 1997.

Боляновський А. Шандрук Павло // Довідник з історії України. — 2-е видання. — К., 2001. — С. 1068.

Біляїв Володимир. На неокраїнім крилі... — Донецьк: Східний видавничий дім, 2003.

Посвячення пам'ятника

3

нагоди відзначення створення дивізії «Галичина», в суботу 19 липня 2003 року у храмі св. Юра у Львові на польову Службу Божу зібралися сотні ветеранів дивізії «Галичина», десятки їхніх побратимів з діаспори, численні гості й парохіяни, між ними командир УПА Василь Кук і Юрій Шухевич. Відправляли єпископ Ігор Возняк в супроводі вісьмох священників.

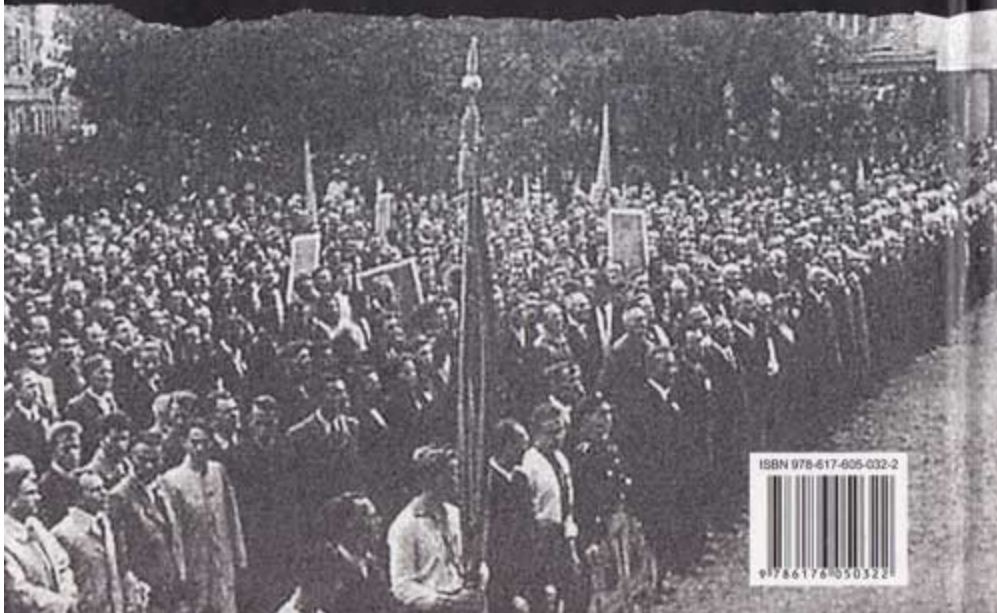
По полудні на Личаківському цвинтарі відбулося відкриття пам'ятника. На головній фасаді з мідного сплаву прикріплена емблема з буквами «УНА» і написом: «Полеглим в боях — вірним послідовникам боротьби за свободу Батьківщини». На боках емблеми: 1-ої Дивізії «Галичина» — лев і 2-ої Дивізії «Вільна Україна» — св. Юр; на задній стороні: Українського Юнацтва протиповітряної оборони — гармата поміж тризубом і левом.

Історія – це не тільки те, що було, а й те, що ми думаємо про нього і як його розуміємо. Незрідка буває така ситуація, що виникає великий розрив між тим, що було і тим, що ми про те думаємо і як розуміємо його.

Так вийшло в українців із усім тим, що було в Другій світовій війні. Тисячі томів фальсифікації та спекуляції поставлені на службу жорсткому спотворенню реальних подій та обставин, що мало створювати вигідне враження для комуно-імперської пропаганди, котра послідовно витворювала свої міфи.

М. Слабошницький

ISBN 978-617-605-032-2

9 786172 050322